

Reg. No 222

કીરદોસી તુસી.

૧૦૮૬૧

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાયિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૦૮૬૧ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ હીરગોસ્તી ઉસ્તી

વિષય ૬૪૬૪:૩૫ ફિરકો

ફીરદોસ્તી-તુસી

શાહનામાનો કર્તા,

તેનો જનમ, તેના સંકટો, અને તેનું સેવક.

નસર અને નઝમમા રચનાર

ફીરદોસ્તી

પેહલી આજ્ઞી

નકલ ૧૦૦૦.

મુબઈ.

૪૦ સં ૧૯૨૩.

કિમત ૩૦ ૧.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૯૮૬

૬૬૬૪:૨૫ પિક્કો

" I expect to pass through this world
but once. If therefore, there be any
kindness I can show, or any good thing
I can do to any fellow-Human Being let
me do it NOW : for I shall not pass this
way again.

OMAR KHAYAM.

કાયદા પ્રમાણે હક રાખનારે સ્વાધીન રાખ્યા છે.

રચનાર, અને પ્રગટ કરનાર બંને જવાબદાર ન. પડેલ;

મુકામ:—ન્યું દેરાસર રોડ, મુંબઈ.

ધી ફોર્સ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ નં ૧ પારસી બજાર રતોડ, કોટ,
મુંબઈ અને મી ૦ હોસંગ તેલુમુરસ અંકલેસરીઆ એ જાખું છે.

3rd Lt. J. B. Smith, 5th Infantry, 1918

અર્પણ.

મેહુરખાંન મિત્ર

શેઠ ફીરોઝ સોહરાબજી મઝદર.

પારસી કામની ઉંચરતી ઓલાદની મેહતરી માટે,
મઝદયસ્તી ધરમ તરફની તમારી શિદાગીરી માટે,
પારસી કામના જવાનોના શારીરિક બાંધા અને અંગ-
બળની ખિન્નવણીના શોખીન તરીકે તમે. જાહેરમા તેમજ
ખાનગીમા જે ઉચ્ચ અને ઉમંગથી ભાગ લેતા રહ્યા છો,
તેમજ જુદાં જુદાં જરથોસ્તી ધારમિક મંડળો સંઘને,
તમારો દિલસોજી ભરેલો સંબંધ, તેમજ પારસી
કામના ચોકસ વર્ગમા દાખલ થયેલી કેટલીક
પશ્ચીમ તરફની કમપસંદ બદીઓ તરફ તમે
જે તિરસ્કારની લાગણી દેખાડતા રહ્યા છો,
તેવા એક મિત્ર તરફના ચાહ
અને માન તરીકે
આ અદના લખનાર
શીરદોસીની જીંદગીનો આ ઇન્તેખાઅ ખરા મિત્ર ભાવથી
અર્પણ કરવાની રજા ચાહે છે.

ધૃ ૧૦ ૫૮૯.

શ્રીરદ્દોસી તુસી.

સાંકળીયું.

પ્રથાસો.	10
શાહનામું અને પારસીઓ.	11

શ્રીરદ્દોસીની તારીખમા દુનિયાના બાણીતા સતાધિકારી

શાએરોના સુખન:

શાએર-અનસરી, શાએર નીઝામી, શાએર શયેખ સાદી. ૧

શાહનામું અને શ્રીરદ્દોસી.

શ્રીરદ્દોસી એક તખલ્લુસ	૩
બાસ્તાંન નામુ. શ્રીરદ્દોસીએ શાહનામું શા આધારે રચ્યું				૪
બાસ્તાંન નામુ	૫
દાનેશ્વર દેહકાંન	૫
ઇરાંન સરજમીનને લાગેલી જમાનાની નઝર...			...	૬
ઇરાંન અને અફઘાનીસ્તાંનમા શાહનામું		૬
રાંની દાસ્તાંનોનું પાંચમી સદી આગમચતુ પુરાતનપણું				૭
ઇરાંની દાસ્તાંનો છઠી સદીમા એકઠાં કરવાની કોશીશ...				૮
ખોદાએ નામું કે બાસ્તાંન નામું		૯
ખોદાએ નામાની ઉત્પત્તી		૯
શ્રીરદ્દોસીએ પોતાના પુસ્તકને શાહનામા નામ આપવાનું				
કારણ	૯
અરબોના હાથમાં દાનેશ્વરનું પુસ્તક કેવી રીતે ગયું				૧૦

ખુદાએ નામાનો અરબી તરબુચો કરનાર એક	
વટલી ગયેલો જરથોસ્તી	૧૦
ખુદાએ નામા ઉપર પડેલી હુંદ. તેની સુલતાની સરજત.	૧૧
ખુદાએ નામાનું હબશી પ્રજના હાથમા જવું. ...	૧૧
ખુદાએ નામાનું હિન્દુસ્થાનમા જવું	૧૨
શાએર દકીકીને શાહનામું એતઆલમા રચવાનો	
હુકમ થવો.	૧૨
શાએર દકીકીને પસંદ કરવાનું કારણ.	૧૩
મઝની વંશનો અમલ. મહામુદ શાહ મઝનવી. ...	૧૩
મહામુદ શાહના સાત શાએરો	૧૪
અનસરીનો અલંકાર	૧૫
શાહનામાની સરજત	૧૬

ફીરદોસી તુસી.

ફીરદોસી તુસી. તેની જનમ જુની અને તેના બાપની	
આલખ.	૧
ફીરદોસીના બાપે તેના જનમ આગમચ જોયેલો	
સ્વપનો	૩
શેખ નજમુદીનને બાપની તાસીર કેહવી	૪
ફીરદોસીનો જનમ તેનું બચપણ.	૪
ફીરદોસીની કેળવણી	૬
શાહનામું લખનારને આલીયા પીરના આશીશ ...	૭
ફીરદોસીના મહદગાર તુસના હાકેમ મનસુરનું યુજર પામવું	૮
ફીરદોસીએ મનસુર માટે કરેલો વિલાપ	૧૦
તુસનો નવો હાકેમ. મહામુદ શાહનું ફીરદોસી માટે ફરમાન	૧૦
ફીરદોસીનું મઝની જવા તકબાર થવું	૧૨
અનસરી-રૂદકીએ ફીરદોસી ઉપર બોલેલો કાગજ ...	૧૪

બદલ્લીન અને અનસરી—રૂઢી વચે અદાવત થવી ...	૧૫
બદલ્લીને શીરદોસી ઉપર લખેલો કાગળ ...	૧૬
અનસરી અને રૂઢી શાએરો માટે શીરદોસીના ટીકા ...	૧૭
શીરદોસી અને દરબારી કવીનો સંવાદ ...	૧૮
શીરદોસી મહામુદ શાહની દરબારમા ...	૨૧
શાએર અનસરીનુ રસ્તમ સોહરાબનુ દાસ્તાન. ...	૨૨
શીરદોસી અને મહામુદ શાહ મજનવી ...	૨૩
તુલસ શેહરની સ્થાપનાની હેકાયત ...	૨૪
અયાઝ ગુલામ અને શીરદોસી ...	૨૫
શાહનામુ રચવાનુ કાંમ શીરદોસીને મહામુદ શાહે	
સ્વાધીન કીધું. ...	૨૬
શીરદોસી દરબારી કિરતન કરનાર તરીકે. ...	૨૭
શીરદોસીની બેતબાજીની મહામુદ શાહે ઠેરવેલી કિમત. ...	૨૭
કલમ દુનિયામા શું શું કરી શકે છે ? ...	૨૮
દરેક હજાર શાએરના એક હજાર સોનાના મિસ્કાલ	
શીરદોસીને આપવાનો કરાર ...	૨૯
શીરદોસી ઉપર હસન મયેમંદીની ખફગી. ...	૩૧
શીરદોસી ઉપર મહામુદ શાહનુ ગુસ્સે થવું. ...	૩૩
શીરદોસી ઉપર મેલાયલાં બોહતાનો. ...	૩૩
શીરદોસીની શાએરીની કસોટી. ...	૩૪
રસ્તમ અને અસ્કયુશની હેકાયત. ...	૩૫
શીરદોસીએ સ્વપનામા બેચલો રસ્તમ પહેલવાન. ...	૩૬
શીરદોસીનું મહામુદ શાહ સાથે સેહલગાહે જવું. ...	૪૧
શીરદોસી શાહનામુ તમામ કરે છે. મહામુદ શાહ	
પોતાનો કરાર તોડે છે. ...	૪૨
હસન મયેમંદીએ મહામુદ શાહને બંબેરવો. ...	૪૪
શીરદોસીની કબનસીબી. ...	૪૫

અચાઝ ગુલામિ ફીરદોસ્તી આગલ લેઢને ઝોલવો. ...	૪૭
મહામુદ શાહનુ મઝ્મીનંદી ઉપર ગુસ્સે થવું. ...	૪૯
મઝ્મીનંદીએ મહામુદ શાહને મનાવી લેવો. ...	૫૦
ફીરદોસ્તીને હાથીના પગ તલે કચડી નાખવાનો શાહે	
કરેલો હુકમ. ...	૫૦
ફીરદોસ્તીએ મહામુદ શાહને મનાવી લેવું. ...	૫૧
મસજીદની દેવાલ ઉપર ફીરદોસ્તીએ લખેલો લેખ. ...	૫૨
ફીરદોસ્તીનુ ફકીરી હાલે ગીઝની શેહરમાથી ચાલી જવું	૫૩
ફીરદોસ્તીનુ કોહીસ્તાન જમ પુગવું. ...	૫૪
મહામુદ શાહની ફીરદોસ્તીએ કરેલી ફજેતી. ...	૫૪
ફીરદોસ્તી એક નવું પુસ્તક રચવાનો વિચાર કરે છે. ...	૬૨
ફીરદોસ્તીને કોહીસ્તાનથી નાસરલકે રવાના કરવો ...	૬૨
મસજીદની દેવાલ ઉપર ફીરદોસ્તીએ લખેલો લેખ. ...	૬૪
મઝ્મીનંદીને કતલ કરવાનો હુકમ. ...	૬૪
ફીરદોસ્તી કોહીસ્તાનથી માછનદરાન. ...	૬૬
માછનદરાનમાં શાહનશમાની નકલનુ વેચાણ ...	૬૭
માછનદરાનથી બગદાદ ...	૬૭
ફીરદોસ્તી બગદાદના વજીરની મહોબત મેલવે છે. ..	૬૮
ફીરદોસ્તી બગદાદના ખલીફની દરબારમાં ...	૬૮
બગદાદના ખલીફને શાહનામું ગમતું નથી. ફીરદોસ્તીએ	
કથેલું કિરતન. ...	૬૯
શાહનામું નામંજુર. કારણ ? ...	૭૦
આતશપરસ્ત શાહોની તારીફ ...	૭૦
યુસુફ અને ઝુલીખાં ...	૭૦
બગદાદથી ફીરદોસ્તીનું નીકળી જવું ...	૭૧
મહામુદ શાહને ફીરદોસ્તી હાકે ચઢી આવે છે. ફીરદોસ્તીના	
ખોલોમા દીલ્હીના પાદશાહને અપાયેલી ધમકી. ...	૭૧

ફીરદોસ્તીને માટે સાઠ હજાર સોનાના મીસ્કાલ રવાના

કરવા	૭૩
ફીરદોસ્તીનો અંત	૭૪
મહામુદ શાહે મોકલાવેલા સાઠ હજાર મીસ્કાલ.	...				૭૪
ફીરદોસ્તીની બેઠને સ્વીકારેલો શાહી હદીયો	...				૭૪
ફીરદોસ્તીની નધયતે મહામુદ શાહે બંધાવેલી ધરમશાલા					૭૫
ફીરદોસ્તીનું બેહસ્તમા રોશન મકાન. મુદ્દાં					
અરગાંનીનો સ્વપનો	૭૫
ફીરદોસ્તી અને તખ્તમુરલંગ	૭૬

ખુલાસો.

શાહનામાના લખનાર શાએરનું ખરું નામ અખુલ કાસીમ મનસુર હુ.

તુસી—તુસ શેહરના એક ગામમા એ જનમ પામેલો હોવાને લીધે, તુસીની અટકે એ ઓલખાતો હતો.

ફીરહોસી—એ એનો તખલ્લુસ (Nom de plume) હતો.

આ નાહના પુસ્તકમા એ જગ આસ્કાર શાએરની જીંદગીનો હોવાલ જુદાં જુદાં સાંધજોમાથી જમાવ કરી નસર અને નઝમ રૂપે ચીતાર્યો છે.

શાહનામાના આ પ્રસિધ્ધ રચનારની ઉપર વિટેલા વિટંબના, તેને સહન કરેલાં સંકેટો અને આસા અને નિરાસ વચ્ચે તેને યુગરેલી જીંદગીનો આ હોવાલ, તેણે રચેલાં મહાન યાદગાર પુસ્તક શાહનામા સાથે નિકટનો સંબંધ ધરાવે છે, તેમ હોવાને લીધેજ શાહનામાની કિતાબ જેટલી પારસી કોમને પ્યારી અને વાંચવા જેમ છે, તેટલીજ તેને રચનાર શાએર ફીરહોસીની જીંદગીની તવારીખ અગત્યની છે, એમ માની લખ તે અત્રે રજુ કીધી છે.

કર્તા

ફીરહોસી અને પારસીઓ.

ઓ જમાના ટું કેવો બેરેહમ ! પારસીઓની નજર ઉપર તે કેવો ભુલાવાનો પરહો નાખી, તેમને ભોલવી નાખ્યા, કે તેઓ ફીરહોસી જેવા એક મહાન શાએરની યાદ ભુલી ગયા. ફીરહોસી કે જેણે પારસીઓના પુરાતન નિયાગાંનોની કિરતીના ખયાનો રચી, ધરાંનની ગુમ થઇ ગયેલી પારસી શહેનશાહતની કિરતીને જીવતી કીધી, તેની તરફ તેઓ કેવા બેઠરકાર અને બેરેહમ બન્યા, કે તેની યાદને વટીક તેઓ ભુલી ગયા.

આજના કેળવણીના જમાનામા કેળવાયલા પારસી જવાંને ઓમરની ઇલિયડ, મીલટનની પેરેડાઇસ લોસ્ટ અને ટેનીસન તેમજ બર્નની શાએરી વાંચવામા મોજ સમજી લેઇ, ફીરહોસીને કાં ભુલી જતા હશે ! શું ફીરહોસીએ તેમના નિયાગાંને સજીવન કરી, જગતની આગલ તેમની કિરતીને જીવતી કીધી નથી ?

પારસીઓને લાગુ પડેલી

બેપરવાઇની બીમારી.

આજે હિન્દુસ્થાનની કરોડોની વસ્તીમા પારસીઓની કિરતીને મુસ્તરી સિતારા જેવી ઝલકતી. કરનાર એક શાએર ફીરહોસી સિવા બીજો કોણ હતો ?

એ શું શરમ ભરેહું નથી ? પારસીઓએ ફીરહોસીને ભુલી જવું, અને તેની શાહી કિતાબ તરફ બેપરવા અને બેઠરકાર બનવું, એના જેવું નસુણાપણુ બીજુ શું હશે ?

ફીરહોસી અને પારસીઓ

પેગંમખર જરથોસ્તે જેમ પારસીઓને ગાથા જેવાં બેસુળ પુસ્તકની નવાજેશ કરી જરથોસ્તી ધરમની છલ્લંદીનું ખીજ રોપ્યું, તેમ ફીરહોસીએ પારસીઓના નિયાગાનોની કિરતીને સજીવન કરવા માટે શાહનામા જેવી એક બેસુળ કિતાબ પારસીઓને અર્પણ કરી છે, જે બેસુળ પુસ્તક અંદર સમાયલી પારસી નિયાગાનોની કથાઓ સાંભલી ખીનધરાંનીઅંન મળ્યોના લોહી બેશખંધ ઉછળી રેહ છે. તેજ કથાઓની કહર, વતન ધરાંનના આપણુ ફરઝંદો હોધને, સાસાંનીઆન શહેનશાહતની ઓલાદના આપણુ વારેસો હોધને આપણુ જીજીયે નહી, એ કેવું શરમ ભરેલું ! શું આપણુ બેહરાં તો નથી થઇ ગયાં ? ત્યારે આ બેપરવાઇની ખિમારી પારસીઓને ક્યાંથી લાગુ પડી ?

એ એક શરમ ભરેલી બેપરવાઇ છે. ફીરહોસી અને તેને રચેલું મહાંન પુસ્તક શાહનામાને જુલી જવું, એ કાંઇજ નહી, પણ પારસી કોમની એક બેપરવાઇ છે.

કમનસીબે આપણી પાસ આપણી પોતાની ભાષા કે સાહિત્ય જેવુંખી કાંઇ નથી. ક્યાં છે પારસી ભાષા ? ક્યાં છે પારસીઓનું સંગીત ? એ બે માહેલું એકખી આપણું પોતાનું નથી. એક પારઠી ભાષાને આપણે તાણી તોડી, મરડી મચડી આપણી પોતાની કરી આપણે પચાવી બેઠા છીએ. ઓ મહાભારત નિયાગાનોની બેપરવા ઓલાદ, આ તારી કેવી કમનસીખી ! આ તારી કેવી હિનપસ્તી ! ઓ વહાલાં વતનથી બિવતન થાયેલી મળ, આ તારું કેવું નચુણાપણું ! આજ ૧૩૦૦) વરસ થયાં વું

તારી ફરજ બજાવવામા કેવી બેપરવા બની ગાફેલ થઇ ગઇ. એવી તારી ગાફેલી અને બેપરવાઇમાજ શું છું નાશ પામવા આદે છે ?

ના ભુલ ઓ ખંદા પારસી.

પણ સાંભલ. ઓ મહાન મજાઓની મહાન ઓલાહ, અગર જે તારો નાશ થતો છું અટકાવવા આહતી હોય, તો સાંભલ. તારી ગાફેલી અને બેપરવાઇમાથી છું જાગરૂત થા. ફીરહોસીની ચાહ તારા હૃદયમાં તાજ કર, અને તારા નિયાંગાંનેની પવિત્ર ચાહને છું હૃદયે ધર, અને તારાં માદર-વતન ધરાંન સરમ્મીનને તારાં જીગરમા ફરી તાજ કર.

ના ભુલ ઓ ખંદા પારસી ! ના નચુજો થા, ઓ બેપરવા પારસી ! છું કેળવાયલો હોય તો બલે, પણ જાણુ, સાંભલ, અને વિચાર કર, કે પ્રસીધ વિદવાંન ગીથેએ જે કાંઇ જરમનીને માટે કીધું છે; મહાંન ઓમરે જે કાંઇ ગ્રીસને માટે કીધું છે; શેકસ્પીએરે જે કાંઇ ઇંગ્લેન્ડ અને ઇંગ્રેજો માટે કીધું છે; પેલા પ્રખ્યાત લેખક સ્કોટે જે કાંઇ સ્કોટલેન્ડ માટે કીધું છે, તેટલું અને તેવુંજ ફીરહોસીએ ઇરાંન અને પારસીઓ માટે કીધું છે. તેણે સાઠ હજાર બેથેતો હુનરમંદ કારીગરીથી બેડી, શેહનશાહોની શાહી, તલ્લવાર, લાલા, ખંજર, કમાન અને તીરના જંગની જંગે મચકાંનમા તારા નિયાંગાંનેએ મચાવેલી ધુમધુ અયાંનકરી, તે જગતને હવાલે કીધા, તે શું છું ભુલી જાય છે ? તીસ તીસ વરસ મુખી રંજ બેંચી તારો મુવેલો મુલક તેણે શું સજવન કીધો નથી ?

પ્રીરદોસીના નામો.

આ મહાન કવીના નામો અનેક લખનાર જુદાં જુદાં જણાવે છે. દવલત શાહે સમરકંદી, જે પંદરમી સદીમાં થઈ ગયેલો લેખક હતો, તે લેખક એનું નામ હસન ખીન ઇશાક ખીન શરફશાહ હુદુ, એમ જણાવે છે. ખાઇઝનગરખાનના દિખાયામાં જણાવ્યા પ્રમાણે, એનું નામ અણલ કાસીમ મનસુર હુદુ, અને એના પાપનું નામ ફકરુદ્દીન એહમદ ખીન ફરૂખ અલ પ્રીરદોસી હુદુ. એક અતી જુનું પુસ્તક 'તારીખે ગઝીદા' જે ઇ. સ. ૧૩૩૦ માં લખાયેલું કેહવાય છે, તેમાં લખ્યા પ્રમાણે એનું ખરું નામ અણલ કાસીમ હસન ખીન અલી, વતન દાર શેહરે તુસ હુદુ.

વતન તુસ ! 'મશહ' ખાકે-પાક.

તુસ ખોરાસાનનું પુરાતન શેહર હુદુ. તુસે તે શેહર સ્થાપ્યું હુદુ. હાલમાં ધરાનના નક્સા ઉપર એ તુસ શેહરનું નામ, નિશાંણુ કે જગ્યા વટીક જણાતી નથી, પણ તે જગ્યા ઉપર મશહ શેહર વસાયેલું છે. એ મશહ શેહરમાં, શીહા મુસલીમોના આંઠમાં ઇમામની પવિત્ર કબર આવેલી કેહવાય છે, અને ત્યાં ધરાંનના સઘલા બાગોમાંથી શીહા મુસલીમો જીયારતે જાય છે. એ જગ્યાને અતી પવિત્ર ગણી, તેને 'ખાકે પાક'ના પવિત્ર નામથી ઓલખાવે છે. એવી પવિત્ર, અને નામીથી જગ્યા આપણા નામીયા શાએર પ્રીરદોસીની જનમ ભુમી હતી. જમાનાની ગીરદેશ એથી વધારે શું કરી દેખાડશે, કે જે શેહર એક ધરાંની પહેલવાને સ્થાપ્યું, અને જ્યાં પ્રીરદોસીનો જનમ થયા ખાહ, તેની મિદી

ફીરહોસી અને પારસીઓ

પણ ત્યાંજ પડી, તે શેહર આજે મુસલ્લીમ મજહબનું એક પવિત્ર મુકામ થઈ પડ્યું, અને યાદગાર શેહર તુસ, ધરાંનના નકસા ઉપરથી જાવેદાંનનું હુસાઈ નાશ્ત્ર થઈ ગયું.

ફીરહોસીને ફરેસ્તાઓની મદદ !

ફીરહોસીની જીવતી જીંદગી, તેમજ તેના મરણના ખનાવ સાથે કેટલીક કથાઓ જુદાં જુદાં સાંધણા મારફતે છુટી છવાઈ મળે છે. એક શખ્સે સ્વપનામાં ફીરહોસીને શાહનામાની ખચેતખાજ રચતાં જોયો. તે ખારીકીથી ફીરહોસીને જોતો હતો, તેવામાં એક ફરેસ્તા ફીરહોસીની પીઠ પાછલ ઉભેલો તેણે જોયો. વધુ ખારીકીથી પેલો શખ્સ ફીરહોસીને જોતો હતો, તેવામાં પેલા ફરેસ્તાએ ફીરહોસીએ જે હાથમાં પકડી હતી, તે હાથ પકડી, તેને લખવાના કાંમમાં તે મદદ કરતો હોય, તેમ તેણે કીકું. બ્યાર પછી તે ફરેસ્તા તેની નજર આગલથી હવામાં ઉડી જતો તેને દેખાયો. પેલા શખ્સે અજબ થઈ તે ફરેસ્તાની પાછલ નજર કીધી, પણ જ્યારે તેની સેહજખી નિશાંણી તેને દેખાઈ નહીં, ત્યારે તે ધીમે ધીમે ફીરહોસીની પીઠ પાછલ જઈ, તેણે શું લખ્યું હતું, તે તે જોવા લાગ્યો. તો તે શખ્સને ફીરહોસીએ નીચલી લીટીઓ લખેલી જણાઈ.

“મેયાઝાર સુરી કે દાંન હકશરત,
કે જાન દારદો જાન શીરીન ખશસ્ત.”

ઉપલા ખચેતનો સાર :

“એક નિરહોસ કીડીને પણ હેરાંન ના કર,
કે જે અનાજનો એક ઢાણો પોતાના નિર્વાહ માટે ઘસડે

છે. તેથી જીવ ધરાવે છે, અને તેનેથી તેનો જીવ વાહલો હોય છે.”

ફીરહોસીના નામ સાથે જોડાયેલી દંતકથા.

(નંબર ૨.)

એક દંત કથા એ મહાન કવીના મરણ સંબંધી જણાઈ છે. અને તેને નીચાંમી અરૂણી જેવા શાએરે પણ વર્ણવી છે. ફીરહોસીના મરણ પાખ્યા પછી, શેખ અબ્દુલ કાસમ ચુરગાની નામના તખ્તારનના વડા મુલ્લાઓ ફીરહોસીની લાસને મુસલમાનોના કબ્રસ્તાનમાં દાટવા દેવાની પરવાનગી આપવા ના પાડી, અને તેમ કરવાનું કારણ તેણે એવું જણાવ્યું, કે મુસલમાનોના કબ્રસ્તાનમાં દાટવાને લાયક તે મુસલમાનીન નહીં હતો, કેમકે તે એક મુસલમાનીન હોયને જરથોશ્ટીઓના પાદશાહ અને પેહલવાનોની કિરતીના વખાણ ગાવામાં, તેણે પોતાની તમામ જાંઘી અરપણ કરી હતી, વિગેરે.

એવું કેહ છે, કે તેજ રાતે તે મુલ્લાઓ એક સ્વપ્નને જોયો. તેમાં તેણે ફીરહોસીને એક સુંદર બેહસ્તમાં એક જડાવદાર તખ્ત ઉપર બેઠેલો દીઠો. તેના આંગ ઉપર એક લીલા રંગનો જલ્મો હતો, અને તેના માથા ઉપર તેણે લીલા રંગના ચકચકીત પાણાવાહું એક તાજ પેહુઠેલું હતું, અને તેના તખ્તની આસપાસ ૧૬ આંખની પાદશાહો અને પેહલવાનો ઉભેલા હતા. તે મુલ્લાઓ ફીરહોસીને સવાલ દીધો, કે: “અએ ફીરહોસી, તું આવે દરજ્જે કેવી રીતે પુગ્યો.” ફીરહોસીએ જવાબ દીધો, કે: “મેં પરવરદેગારની સિક્તમાં નીચલી ખચત જોડી હતી, અને તેથી મને આવો દરજ્જો મળ્યો છે:-

ફીરદોસી અને પ.રસીએ

જેહાંનરા બુલ્હદી એ પસ્તી તોઇ,
નદાનમ એઇ હરએ હસ્તી તોઇ.”

આ સ્વપ્નના જોઇ ઉઠ્યા પછી, કેહ છે કે મુલ્લાં શુરગાંની તુરતજ જે જગ્યા ઉપર ફીરદોસીની લાસને ઢંકનાવી હતી, ત્યાં તેની કબર પાસ ગયો, અને ત્યાં તેણે ખંદગી કરી હતી. એ દંતકથા ફીરદોસીના આ દાસ્તાંનમા વિગતવાર દર્શાવી છે, એટલે આ પ્રસંગે અત્રે તે લખાણથી દર્શાવવાનું અપ્રસંગોપાત લાગે છે.

ફીરદોસીના જનાજના બાબમાં જણાયલી

દંતકથા (નંબર ૩)

કેહ છે, કે મુલ્લાં શુરગાંનીએ ફીરદોસીની લાસ ઉપર ક્રિયા કરવા ના પાડી, તેથી તેની લાસનો જનાજે કોઇખી મુસલમાનીએ મુલ્લાંની પરવાંનગી વગર ઉંચકી જવા ના પાડી. આવી વખતે કેહ છે, કે ફીરદોસીની લાસ ઉંચકાયા વગર તેના મકાંનમાં પડી રેહલી જોઇ, અને કોઇખી પુરૂષે તેનો જનાજે ઉંચકવા ના પાડયાથી અંતે લાચાર થઇ, ફીરદોસીના કુટુંબની કેટલીક સ્ત્રીઓ ફીરદોસીનો જનાજે ઉઠાવી, તેને ઢંકન કરવા માટે મુકરર કરેલી જગ્યાએ લઇ ચાલી. પણ એ વખતે એક અજાયબ ખનાવ ખનતો લોકોને દેખાતો હતો. ફીરદોસીનો જનાજે જે કે તેના કુટુંબની સ્ત્રીઓ ઉઠાવી ચાલતી હતી, પણ તેમની ખાંઢ ઉપરથી તે જનાજે અલગ ઉચકાઇ ગયેલો લોકોને દેખાતો હતો, કેમકે તે જનાજની ચારે બાજુએ ચાર ગેબી મદદગારો, ફીરદોસીનો જનાજે ઉપરથી ઉઠાવી રહ્યા હતા, જેની ખબર

ફીરદોસી અને પારસીઓ

ફીરદોસીના જનાબે ઉઠાવી ચાલતી તેના કુટુંબની સ્ત્રીઓને સેહજબી હતી નહીં, કેમકે તે એખી મદદગારો તેમની નજરે પડતા નહીં હતા.

અંતે તે જનાબે ફીરદોસીની છેલ્લી આરામગાહ માટે મુકરર કરેલી જગ્યાએ લેખ જઇ, ફીરદોસીની લાસને ત્યાં દફનાવવામા આવી હતી.

ફીરદોસી કાંઈ નથી ?

એના પોતાના હેશના સાહિત્યમા ફીરદોસી સાહિત્યના એક શેહનશાહ તરીકે એકમતે મનાયો છે. શાએર અનસરી જે ગીજનીના પાદશાહ મહામુદની દરબારનો એક માનીતો શાએર હતો, તે ફીરદોસીને પોતાના ઉસ્તાદ અને સાહેબ તરીકે કબૂલ કરી ગયો છે. આખાં ધરાંન હેશમા ફીરદોસી સઘલા ધરાંની કવીઓની અંદર એક મહાંન કવી તરીકે મંજૂર રહ્યો છે. પશ્ચીમ અને પુર્વના વિદ્વાનો એકમતે એની મહાન શક્તીને વખાણી ગયા છે, અને આજેખી વખાણે છે. શેહનશાહોની દરબારમા, રાજકારોખારીઓના મંડલોમાં, ચોરોના મથકોમાં, તેમજ રંગરાગ અને ખાનપાન અને માનના મેળાવડા અને મેહપ્રીલોમાં, તેમજ છેલ્લે રસ્તે રખડી લીલા માગનારા લીખારીઓ વચ્ચેખી એની કવીતાઓ ગવાય છે, બોલાય છે, સંલલાય છે, અને તેઓ સઘલા તેથી આનંદ મેળવે છે. જમાનાઓ ગુજરી જવા છતાં, ફીરદોસીના કાવ્યોની કોમ્પોઝે નકલ કરી નથી, તેમજ નકલ કરવાની કોમ્પોઝે તજવિજ વટીક કરેલી જણાઈ નથી.

પુર્વ અને પશ્ચીમના શાએરો વચ્ચે ઝલકી
રહેલો ફીરદોસી.

દુનિયામાં થઈ ગયલા કોઈની મહાન કવીએ ફીરદોસીના જેવી ચાહુ વિખ્યાતી મેળવી નથી. ઓમરે જમાનાઓ સુધી સાહિત્યના રણસંગ્રામમાં સર્વોપરી મેલવ્યા પછી, આજે તે વિશે વિદ્વાનો શું વિચારે છે? શેક્ષ્પીયર, તેના પોતાના તેમજ તેની પછીના જમાનામાં પુંજાયો હતો, પણ આજે તેના નામ સિવાય કંઈ બીજું સંભલાઈ નથી. રામાયણ અને મહાભારતના લખનાર વિદ્વાનો ભુલાવાના વાદલની ઘટામાં ઢંકાઈ ગયા છે. ગીથે અને મીલ્ટન પણ તેજ હાલતમાં જઈ પડ્યા છે. પશ્ચીમના શાએરોમાં વરજીલ અને ફાંતેના નામોની આપણને યાદ આવે છે. તેઓ બેશક દુનિયાના માનને હાથક છે, પણ તેમના નામોજ ફક્ત આજે સંભલાય છે, અને તેમના મહાન કાવ્યો જેઓ માટે લખાયાં હતાં, તે પ્રજા આજે કહાં છે ?

ઓ મહાન વતન ! ઓ માદર ઝમીન.

ઓ પ્યારાં વતન, ઓ મહાન સર ઝમીન, કેવી તારી નજકત ! કેવી તારી મહાભારત પ્રજા, ઓ મહાન ઇરાન ! ઓ સરજમીન, કહાં છે તારા કંઠાવર કંઠના અને તંદરોસ્ત બદન અને બળના મરદો અને ઓરતો ! જ્યાં સ્ત્રીઓ પુરૂષો સાથે છુટાપછુ ભોગવી માન પાન મેળવતી; સ્ત્રીઓ જેઓ રાજ ચલાવતી, લશ્કરને દોરવતી, અને શાહી કારોબાર કરતી, તે કહાં ગઈ ? માતા તરીકે, મોદોરદાર તરીકે, અને રાજ કરતી રાણીઓ તરીકે

ફીરદોસી અને પારસીઓ

જીવી, જેઓએ નારી જાતની કિરતીમા વધારો કીધો, તે નારીઓ, તે યજ્ઞવંત નારીઓને પેટે અવતરેલા મરદોએ એક હજાર વરશ સુધી અમલ ચલાવી દુનિયા કબજ કીધી; તે સામ નરીમાન અને રૂસ્તમની ઓલાદ, તે અર્દશીર આમેગાન અને શાહપુર તથા નોશીરવાનના જાએનશીનો કહાં ગયા ?

એવી મહાન માતાઓના મહાન સપુતો
આજે કહાં છે ?

એવી મહાન માતાઓના મહાન સપુતો, જેમને પેટે જનમ લેવાનો અમે પારસી એકરાર કર્યે છીએ, તેમના પવિત્ર રૂહની ખરકતથી આપણુ ખરી રીતસાત, ખરા સદયુક્ત, જોર અને યજ્ઞ મેળવી અગાઉના જેવી હિંમત, હાંમ અને કિરતી મેલવ્યે. ના, એટલું જ નહીં, પણ તે કિરતીવંત મહાન માતાઓની મેહરબરી ખરકતથી, આપણી આજ કાલની હીકરીઓ હિંમતવાન બની પોતાનુ સ્વમાન જાળવતાં શીએ, પોતાના મન ઉપર કાબુ રાખી શકે, અને પોતાના તન અને મનની હાલત ખીલવી નમુનેદાર માતાઓ બની, પુણું તંદરોસ્ત ઓલાદને જનમ આપી શકે.

શ્રીઓને હિનપસ્તી અને અણણ હાલતમાં રાખવાનું જ્ઞાન ઇરાનીઓ જંગલી આરખોને જોઇ શીખ્યા હતા. અને અરવાચીન પારસીઓ આ દેશમા આવી, પછાત પડેલી હિન્દુ કોમના સમાગમમા આવ્યાથી તે શીખ્યા, કે જેઓની સાથ વસ્વાટ કરવાની ૧૩૦૦ વરશ થયાં તેમને દૂરજ પડી હતી.

પારસીઓએ એક પ્રજા તરીકે જીવવું

હોય તો શું કરવું જોઈએ.

પારસીઓની સાંભે આજે એક ગંભીર સવાલ ઉભો રેહ્યો છે. પારસી કોમની ઘંઊંઘા કાંકડાં જેટલી નાહની સંખ્યા જોતાં, અને તેઓમા ચાલી રેહલી સંસારી અને આર્થિક નીતી રીતી જોતાં તેમની હસ્તી માટે મોટો સવાલ ડગમગાવે છે. એક પ્રજા તરીકે જીવવાનો પારસીઓ માટે એકજ ઇલાજ છે. ખીજાં અનેક સાંધણો જેઓને દેખાતાં હોય, તે તમામે તમામ પોકલ સમજવાં. જે પ્રજાની તવારીખ હોતી નથી, તે પ્રજાની હસ્તી પણ રેહતી નથી. પણ પારસી પ્રજાની મહાંન સહતનતની એક મહાંન તવારીખ તેની પાછલ ઉભી છે. જમાનાના તે કાળમા, જ્યારે દુનિયા સુધારામા દરેક રીતે આગમ વધી ચુકી હતી, ત્યારે પ્રખ્યાત પારસી શેહનશાહ અર્દશીર ખાખકાંને, આખો એશ્યા ખંડ સર કરી. શેમન શહાનશાહતને જેર કરી, પોતાની માલેકીમાં લીધો હતો.

એવી એક મહાંન પારસી પ્રજા, જેની તવારીખે દુનિયાની આગેવાંન પ્રજાઓને મહાભારત પાઠો શીખવ્યા છે, તેની તવારીખ અગરજો વિસરાઈ જાય, તો એક પ્રજા તરીકે પારસીઓ કદીખી હસ્તી ભોગવનાર નથી.

પારસી કોમની સાચી તવારીખવાલું પુસ્તક શાહનામું છે.

ફીરહોસીનું શાહનામું, પારસી કોમની સાચી તવારીખ દાખવનાર એક પુસ્તક છે. એ શાહનામાથી પારસી કોમ હિન્દુસ્થાનમા એલખાય છે. અગર જો

ફીરહોસી અને પારસીઓ

પારસી જેવી નાહની કોમે એક મજા તરીકે બવિશમાં જીવવું હોય, તો એકજ ચીજની જરૂર છે. અને તે એ, કે આજના પારસીઓએ, નાહનાં અને મોટાંઓએ નર અને નારીઓએ, અદના અને આલાઓએ, પોતાના નિયામોની તવારીખ પોતે જાણવી જરૂરની છે. એટલુંજ નહીં, પણ પોતાના ફરજોની ચાહદાસ્તમાં તે તાજ રહે, માટે આ શાહનામાની કિતાબ પારસી કુટુંબોમાં ઘેરઘેર વંચાવી ઘટે છે. એ શાહનામાની હસ્તીથીજ આપણી હસ્તી થવા પામી છે, અને એ શાહનામું જે નાજુદ થાય, તો પારસી કોમની તવારીખ, અને તવારીખની સાથે પારસી કોમની હસ્તી ભયમાં આવી પડવાની એક નિશાણ સમજવી.

વરશો વહી જાય છે! પારસીઓ હવે

ક્યારે જાગશે ?

વરશો વહી જાય છે. પારસીઓની હાલની જાગૃતી ગમે એવી સલાઓ, ભાશાણો, અને 'તાતાધીના' ખટકે ખટકે થતા રેહવા છતાં, તથા ઘોંઘાટો અને ગરજતાં વાદ્ય જેવા ગડગડાટો કીધા છતાં સુધરે એમ લાગતું નથી ! હું અને તું ના સવાસો ચાલુજ રહ્યા છે ! કોઈ કોઈની ચઢતી જોઈ શકતું નથી. કુસંપ ઓછો થતો નથી. મતફેરી વધતીજ જવા લાગી છે. આપણી તવારીખ નહીં જેવી ખનતી જાય છે, અને વારેસોને વારસા તરીકે આપવા જેટલી ખીરાસ કાંઈએ રહી નથી.

ઓ માદર ઝમીન ! તારી મધુર યાદ !

આપણુ પારસીઓ આપણું રાજ પાછું સ્થાપી શકવાના નથી. આપણુ પારસીઓ હવે લડી શકવાના નથી, તેમજ માદર વતન ઇરાંન આપણુ જીતી શકવાના નથી. ત્યારે શું જોઓએ પારસ અને પારસીઓનું નામ અંમર કરવા માટે, પુર્વ કાળમા લડી પોતાના વાહલા જાન આપ્યા છે, તેમની યાદ આપણે ભુલી જવી જોઇયે? શું કહીખી કોઇ પ્રજા દેશાક્ષીમાનની લાગણી વગર જીવી શકી છે? અગર જો પારસીઓમા 'પેટ્રીઓટિક' લાગણી નહી હોય; જો માદર ઝમીનને ખાતર તેઓના જીવનમા મહોબત કે આહત નહી હોય; જો પોતાના પુર્વજોની તવારીખ તેમને વાહલી નહી હોય, તો યાદ રાખજો કે પારસી કેમ એક પ્રજા તરીકે કહીખી જીવી શકે નહી. એ લાગણી પારસીઓના જીવનમા ફીરહોસીએ ઉત્પન્ન કીધી છે.

(૧૧. તમારો ફિલક
મનજીમજી. ઇ. ૫૮૯)

ફીરદોસીની તારીફમાં દુનિયાના જાણીતા સત્તાધિકારી શાએરોના સુખન.

શાએર અનસરી:

આફ્રીન બ રવાંને ફીરદોસી,
ઓંન હુમાયુન નેહાદ ફરખુન્દેહ.
ઉ ને ઉસ્તાદ ખુદ વમા શાએર્દ,
ઉ ખુદાવન્દ ખુદ વમા બન્દે.

તરજુમો:-

આફ્રીન હોજે તું પર હજારો હજાર,
ઓ રોશન રવાં ફીરદોસી નેકકાર.
તું ઉસ્તાદથી બહેતર હતો નેકનામ,
તું માલેક હમારો હતો, હમ ગુલામ.

શાએર નિઝામી:

સખુન ગુચે દાનાએ પીશીને તુસ,
કે આરાસ્ત રૂએ સખુન ચુન અરસ.

તરજુમો:-

વતનદાર હતો તે કવી શેહરે તુસ,
સુખનનો અજબ કીધો સંગાર ખુશ.

શાએર શયખ સાદી:

ચે ખુશ ગોક્ત શીરદુસીએ પાકઝાદ,
કે રહમત બરાન તુર્ખતે પાક ઝાદ.

તરબુમા:-

સરસમા સરસ છે ગયો કહિ વા ૧,
ઓ નેક શીરદોસીએ પાકઝાદ.
દરદ તુંજ તુર્ખત ઉપર હજર,
ચિતારી ગયો બેનમુન તું ચિતાર.

શાહનામું અને ફીરદોસી.

અગર જે શાહનામાં જેવી કિતાબ રચાઇ હોતે નહી, તે પારસી કોમના પાદશાહો, પેહલવાંનો અને તેમના નિયાગાંનોની તવારીખની નોંધ, જે આપણુ આજે જાણવા પામ્યા છીએ, તે આપણુ કદીખી જાણવા પામતે નહી, અને તેમના મહાંન પરકોમે સુધરેલી દુનિયામા આજે કદીખી જાહેર થવા પામતે નહી.

આ શાહનામા કિતાબનો રચનાર ફીરદોસી નામનો એક ઇરાંનનો શાએર હતો, જેણે પારસી કોમના પુર્વકાળમા થઇ ગયેલા પેશદાદી, કિયાંતી અને સાસાંતી વંશના પાદશાહો અને પેહલવાંનોની કિરતી અને તેમની કારકિંદીના હેવાલોની હકિકત, પારસી જુઆનમા એતખાલમા રચી, સુધરેલી દુનિયાને તે સપુરદ કરી એક મહાંન પ્રજાની કિરતી અંમર રાખી ગયો છે.

ફીરદોસી એક તખલ્લુસ.

આ મહાંન શાએરનું જનમ નામ અબુલ કાસીમ મનસુર હતું. તેના બાપનું નામ એહમદ હતું. ફીરદોસી એ તેનો તખલ્લુસ યાને *nom-de-plume* હતો.

આ તખલ્લુસ મનસુરે કેવી રીતે સંપાદન કરીધો, તે વિશે કાંઈ ચોક્કસ લખાવટ મલતી નથી. એક લખાવટ એ તખલ્લુસના બાબમા એવી કહેવાય છે, કે મનસુરે મહમુદ શાહ ગઝનવીની દરબારમા અમુક આગદ ઉપર ધણીજ મનપસંદ એતખાલ (નઝમ) રચાથી મહમુદ શાહે ખુશી થઇ, દરબારમા

શાહનામું અને ફીરદોસી. ૪

જાહેર કીધું, કે ‘મરહુમ્મા, મારી દરબારને તે’ મીરસે ‘ફીરદોસ’ રાશન બનાવી છે.’ કેહ છે કે આ ‘ફીરદોસ’ શબ્દ મનસુરને કાંને પડતાંજ, તેણે પોતાનો તખલ્લુસ ‘ફીરદોસી’ ધારણ કીધો. તુસી એ નામ તેના વતન તુસ ઉપરથી તેની અટક યાને આખાર તરીકે જણાયલું છે.

આસ્તાંન નામું.

ફીરદોસીએ શાહનામું શા આધારે રચ્યું.

એવું કહે છે, કે ‘આસ્તાંન નામું’ એવે નામની એક કિતાબ સાસાંની પાદશાહોના^૧ જમાનામા, ખાસ કરીને પાદશાહ નોશીરવાંન આદેલ^૨ કે જેને ધરાંન સરખમીન ઉપર થઇ ગયેલા આગલા પાદશાહોની હકિકતની તવારીખ જણવાનો અને તેને જાળવી રાખવાનો ધણોજ શોખ હતો, તેના જમાનામા હસ્તી ભોગવતી હતી.^૩ એ આસ્તાંન નામું પેહલવી બાશામા લખાયલું હતું. એ આસ્તાંન નામાને આધારે ફીરદોસીએ પોતાનું શાહનામું લખ્યું હતું.

૧. સાસાંનીઆંન વંશના પાદશાહો, ધરાંનમા ‘અસ્કાનીઆંન’ વંશની પાદશાહી પછી રાજ કરી ગયા હતા. સાસાંની વંશનો અમલ અર્દશીર બાબેગાંનથી શરૂ થયો હતો. અર્દશીર બાબેગાંને એ વંશની રચાવણી કરી હતી, અને એ પેહલ્લો સાસાંની પાદશાહ હતો.

૨. નોશીરવાંન આદેલ સાસાંનીઆંન વંશનો ૧૯ મો પાદશાહ થઈ ગયો હતો.

૩. નોશીરવાંન આદેલને આગલા પાદશાહો અને પેહલવાંનોની તવારીખ મેલવવાનો એટલો ખર્ચ શોખ હતો, કે તેને માટે મોટા ખર્ચે તે દેશ પરદેશ બહુકાર ઉરતાદોને તેથી તવારીખની હકિકત મેલવી લાવવા ચર્ચા કરતો હતો, અને તેઓમારફતે જેથી વિખતો મળતો, તેનો સંગ્રહ કરી તે પોતાના કિતાબખાનાંમા જાળવી રાખતો હતો.

૫ શાહનામુ અને ફીરહોસી

આસ્તાંન નામુ.

પણુ આગલ વધવા આગમય, આ પ્રખ્યાત કિતાબ આસ્તાંન નામા વિશે કાંઈક જણાવું જરૂરતુ છે. પાદશાહ નાશીરવાંન આદેસે જમાવ કરેલી તવારીખના કકડા-ખુકલાનો સંગ્રહ પોતાના કિતાબખાનામા જે કીધો હતો, તે જયારે પાદશાહ યઝ્દેઝ્દ શેહરીયાર^૧ ધરાંનની ગાદી ઉપર આવ્યો, ત્યારે તે સમયે તવારીખી સંગ્રહ તેને હાથ ગયો હતો. યઝ્દેઝ્દે આ તવારીખનો સંગ્રહ

દાનેશ્વર દેહકાંન

નામના એક જાણીતા અકાબરને સ્વાધીન કીધો, એવી ફરમાસ સાથે કે એ સંગ્રહને સીલ સીલાબંધ તવારીખ રૂપે ગોઠવી, તે એક દફતરખનાવે. આ દાનેશ્વર દેહકાંન, મદાયન (તેસીકુન) શેહરનો એક આગેવાંન અકાબર અને કાબેલ શખ્સ હતો. એ દાનેશ્વર દેહકાંને, પાદશાહ કબાચામરસની^૨ પાદશાહીની શરૂઆતથી, સાસાનીઆંન વંશના પાદશાહ ખુશરો પરવીઝનો^૩ આખરી સુધીની તમામ હકિકત, સીલ સીલાબંધ ગોઠવી હતી.

૧. યઝ્દેઝ્દ શેહરીયાર સાસાનીઆંન વંશનો પારસીઆનો છેલ્લો પાદશાહ હતો. એના વખતમા અરબ લોકોએ ધરાંનનું રાજ છૂટી લીધું હતું, અને પારસી શાહનશાહતની આખેરી આવી હતી.

૨. ધરાંન સર જમીનનો પેશવાહીખાંન ટોલાનો એ સહુથી પેહલો પાદશાહ હતો. એને પાહુડો ઉપર રાજ ચલાવ્યું હતું. એના વખતમા લોકો પોતાકે તરીકે ચાંમડાં તથા ઝાડોના પાતડાં ઓઢતાં, તેમજ વનસ્પતીનો ખોરાક તરીકે ઉપયોગ કરતાં હતાં.

૩. ખુશરો પરવીઝ સાસાનીઆંન વંશનો એકવીસમો પાદશાહ હતો. એ પાદશાહ નાશીરવાંન આદેસનો નપોત્રો હતો. દુનિયાની તવારીખમાં પ્રસિધ્ધ થાયલી ખુબસુરત શીરીન એની રાણી હતી, જેની મોહબતનું દાસ્તાંન જગ પ્રસિધ્ધ સાહિત્યમા જાણીતું થયલું છે.

શાહનામું અને ફીરદોસી. ૬

એ સવસી તવારીખ પેહલવી^૧ લાશામા લખાઇ હતી,
અને એ કિતાબનુ નામ બાસ્તાન નામું આપવામા આવ્યું હતું.

ધરાંન સર જમીનને લાગેલી જમાનાની

નઝર.

જમાના, જમાના, અરે બેકિનાર,
કિધું તુંએ ધરાંન કાં .ખારઝાર.
જમાના, જમાના, ઓ બેકદર,
કિધી પેશદાદી ખતમ બેખતર.
જમાના, જમાના, ઓ બેરહમ,
રાખી નહી ક્યાંનિઓની શરમ.
નહી તું થયો કોઇનો આશના,
કિધા તેં હુખાંમીનીઓને ફના.
અરે ઓ જમાના બની બેશરમ,
કિધી તુંએ સાસાંની શાહી ખતમ.
હુટિ એશ અસરત, હુટી સર જમીન,
હુટીયું વતન પારસી નામચીન.
જમાનાની તુંને લાગી નઝર,
થયું 'તું' ધરાંન જુરોજખર.
થયાં સાલ એ વાતને કંઈ હજર,
લખે કોણ તવારીખ જગ આશકાર.

ધરાંન અને અફઘાંનીસ્તાંનમા શાહનામું.

ધરાંની પેહલવાંનોત્રી હકિકતો અને ધરાંની પાદશાહોની
જીંદગીની કથાઓ ફીરદોસીના જમાનામા, ધરાંન અને તેની

૧. સાસાંનીઆન વંશના પાદશાહોના અખલમા ધરાંનમા પેહલવી જખાંન
વપરાતી હતી.

૭ શાહનાસુ અને ફીરદોસી.

અતરાષ્મા આવેલાં ગાંભીમા ધણુકાને મોહોડે બોલાતી હતી. જ્યાં એક વખત જરથોસ્તી ધર્મ ફેલાયેલો હતો, જ્યાં ગાવેઆની ધળ ફડકતી હતી, અને જ્યાં પારસી પાદશાહી ચાલતી હતી, ત્યાં ફીરદોસીના વખતમા જે કે પેગંબર મહમદનો વાવડો ઉડતો થયો હતો, તોપણ કિયાંની પાદશાહો અને પેહલવાંનાના પરાક્રમેની બાપદાદેથી ઉતરી આવેલી વારતાઓ, તે લોકોમા સારી રીતે બોલાતી હતી.

જેહાક અને ઈબ્નીસ, જેહાક અને જમશેદ, અને રસ્તમ અને સોહરાબના કિસ્સાઓ, લોકોને સારી રીતે જાણીતા હતા, એમ એક આરમિનીયન^૧ લખનાર લખી ગયો છે. એ સઘલાં તૈયાર દાસ્તાંનો, ફીરદોસીએ એકઠાં કીધાં હતાં. એ સઘલાં દાસ્તાંનોને ભેગાં કરી, ફીરદોસીએ પોતાની કાબેલીયતથી તેને એવી રીતે કવિનાષ્ટ ચિતાર આપ્યો, કે જેમ તેના વખતમા તેમજ તેના મરણ પછી, નવ સદી વહી ગયા છતાં, ધરાંન અને અફઘાનીસ્તાનમા તેની શાહનામાની કિતાબ ધણુજ શોખથી આજ સુધી વંચાતી રહી છે. આજે પણ તેનું રસ્તમ અને સોહરાબનું કરજુારસ (carriage) દાસ્તાંન વાંચી યાને સાંભલી, મોટાં તેમજ નાહનાંઓની આંખોમાથી આંસુ વેહતાં જણાય છે.

ધરાંની દાસ્તાંનોનું પાંચમી સદી

આગમચનું પુરાતનપણું.

બાસ્તાંન નામું.

પણ કિયાંની અને પેશદાદીયાંન દાસ્તાંનોને ભેગાં કરવાનું કાંમ, ફીરદોસીની આગમચ ધણુકોએ કરવા માડ્યું હતું. સાસાંનીયાંન જમાનામા એવી તમવિજ જે વખત થઈ હતી.

ઇસવી સન ૧૪૨૫ ના જમાનામા, તૈમુર પાદશાહના નખીરાએ જુદાં જુદાં સાંધનો ઉપરથી એવાં દારતાંનો એકઠાં કરી, તેણે એક નકલ તૃપાર કરાવી હતી. પણ તેની આગમય ખોરેનના મોઝીસ નામનો એક આરમિનીયન લેખક, જે ઇસવી સનની પાંચમી સદીમાં થઇ ગયો હતો, તે અસલી ઇરાંનની શાહી તવારીખોને લગતી ધણીક વારતાઓ જાણતો હતો. ઇરાંનની એવી વારતાઓ, જે મજકુર ખોરેન પાંચમી સદીમા જાણતો હતો, તે તે ઉપરથી માલમ પડે છે, કે પાંચમી સદીની આગમય ઇરાંનની વારતાઓ, મજકુર લેખક ખોરેને યા તો લોકો તરફથી સાંભળી હોય, યા તો તેણે કોઇ કિતાબમાં વાંચી હોય.

ઈરાની દારતાંનો છઠી સદીમાં એકઠાં કરવાની કોશિશ.

ઇરાંની દારતાંનો ભેગાં કરવાની કોશિશ જેમ પાંચમી સદીમા થઇ હતી, તેમ છઠી સદીમા એ દારતાંનો એકઠાં કરવાની કોશિશ કરનાર સાસાનીયાન પાદશાહ નાશીરવાન આદેલે કરી હતી. એ આગલ જણાવ્યા પ્રમાણે, એવી વારતાઓ ભેગી કરવા માટે નાશીરવાન આદેલે દેશ પરદેશ પોતાના કાબેલ માનસોને મોકલાવી, એવી વારતાઓ તેમની પાસથી એકઠી કરાવી, તેને એક કિતાબના આકારે રચાવી હતી, અને તે કિતાબ પોતાના પાદશાહી દફતરખાના (લાઇબ્રેરી)મા મુકાવી હતી.

નાશીરવાન આદેલ પછી, યઝ્દેઝ્દ શેહરિયારે એવીજ કિસમની કોશિશ કરી હતી. દાનેશ્વર નામનો એક દેહકાંન, જે મદાયન (તેસીપુન)મા રહેતો હતો, તેને એ કાંમ પાદશાહ યઝ્દેઝ્દે સાંપુ હતું. એ દાનેશ્વરે કયોમર્સથી ખુશરો પરવીઝન નાજ સુધીની તમામ તવારીખ, સીલ સીલાખંધ લખી કાઢાડી, અને તેમા કાંઇ જુલબાલ કે કાંઇ અધુરું રહી ગયું હોય, તે ખીજા કાબેલ ખુજેર્ગોની સાથે મસલત કરી, સુધારો વધારો દીધા પછી

૯ શાહનામુ અને ફીરદોસી.

એક પુસ્તક આકારે લખી, પાદશાહ યઝ્દેઝ્દને સ્વાધીન કીધી, અને યઝ્દેઝ્દે તે કિતાબ પોતાના કિતાબખાનામા મુકાવી હતી. એ પુસ્તક માટે શાએર ફીરદોસી પોતાના દિઆઆમા ઇશારા કરે છે.

‘ખુદાએ નામુ’ કે ‘આસ્તાન નામુ’.

પણ આ પ્રખ્યાત પુસ્તકના નામના બાબમા એક ગુન્યવાડો ઉભો થવા પામ્યો હતો. દાનેશ્વરે રચેલાં એ પુસ્તકને યઝ્દેઝ્દે પોતાના કિતાબખાનામા રાખવાનું ફરમાન કીધું, અને તેને “ખોદાએ નામા” ને નામે ઓલખાવ્યું. પણ એજ ‘ખોદાએ-નામા’ને, પાછલથી કેટલાક લખનારાઓ ‘આસ્તાન નામા’ને નામે ઓલખાવી ગયા છે.^૧

ખુદાએ નામાની ઉત્પત્તી. ફીરદોસીએ પોતાના પુસ્તકને ‘શાહનામા’ નામ આપવાનું કારણ.

દેહકાંન દાનેશ્વરે એ પુસ્તક પેહલવી ભાષામા લખ્યું હતું. એ પેહલવી ભાષા સાસાનીયાંન પાદશાહોની દરબારી ભાષા હતી. દાનેશ્વરે લખેલાં એ પુસ્તકનું નામ ‘ખુદાએ નામે’ હતું. ‘ખુદાએ નામા’નો અર્થ ‘પાદશાહોની ચોપડી’ થાય છે. દાનેશ્વરે પોતાના એ પુસ્તકનું નામ ‘ખુદાએ નામે’ શા માટે આપ્યું, તેનો સેહજ ખુલાસો થવો જોઈએ છે. ‘ખુદા’ એ શબ્દ ફક્ત પરવરદેગાર, જગતના પેદા કરનારનેજ લગાડવામા આવે છે. પણ સાસાનીયાંન જમાનામા ‘ખુદા’ શબ્દ ‘શાહ અને પાદશાહ’ માટેજ વપડતો હતો. દાનેશ્વરે એટલા માટે પોતાના પુસ્તકમાં આગલા જમાનાના પાદશાહોને લગતાં વિવેચન લખેલાં હોવાથી, તેણે પોતાના એ પુસ્તકને ‘ખુદાએ નામે’ એવું નામ આપ્યું. પણ ફીરદોસીએ

૧. કા. ૭૦ જ. મોહીડ શાહનામુ અને ફીરદોસી.

શાહનામું અને ફીરદોસી ૧૦

એ ઉપરથી પોતાના પુસ્તકનું નામ ‘પ્રુદાએ નામું’ નહીં આપતાં, ‘શાહનામું’ નામ આપ્યું. એનું એક કારણ એ હતું, કે પારસી શેહનશાહત પડી બાગ્યા પછી, અરબ લોકોની પાદશાહી ઈરાનમાં ચાલુ થઇ હતી, ત્યારે ‘પ્રુદા’ શબ્દ ફક્ત પરવરદેગારને માટે જ બોલાતો હતો. એ અર્થને અનુસરીને શાએર ફીરદોસીએ પોતાના પુસ્તકનું નામ શાહનામું આપ્યું હતું.

અરબોના હાથમાં દાનેશવરનું પુસ્તક કેવી રીતે ગયું ?

ઇસવી સન ૬૪૧ના સાલમાં પાદશાહ યઝદેઝદ, નેહાવંદની લડાઈમાં અરબોને હાથ પોતાનું રાજ, તાજ અને કાવે-આંની કુંડો ખોઈ પરાગદે થયો, અને તેનો શાહી ખજાનો અને તમામ માલ મીલકત અરબોએ લુટી લીધાં, તેમાં દેહકાંન દાનેશવરે રચેલું ‘પ્રુદાએ નામું’ પણ લુટાઈ ગયું હતું. સાદ વકાસ, જેણે એ લડાઈ ફતેહ કરી હતી, તેણે એ પ્રુદાએ નામું ખલીફ ઉપર મોકલાવ્યું. ખલીફે એ કિતાબ, જે પેહલવી ભાષામાં લખાયેલી હતી, તેનો અરબી જખાંનમાં તરજુમો કરાવ્યો હતો.

પ્રુદાએ નામાનો અરબી તરજુમો કરનાર એક વટલી ગયેલો જરથોસ્તી.

એ પ્રુદાએ નામું જ્યારે અરબોને હાથ ગયું, ત્યારે તે કિતાબ પેહલવી જખાંનમાં લખાયેલી હોવાથી, ખલીફને તે માહેલી બાબદ જાણવાની ઘણીજ કાળજી થઈ. તેણે એ કિતાબને, અરબી જખાંનમાં તરજુમો કરવાનું કામ, એક વટલી ગયેલા જરથોસ્તીને સ્વાધીન કીધું હતું. એ વટલી ગયેલા જરથોસ્તીનું નામ અબદલ્લા એબને અબ્દ મોકદ્દસ હતું. જે કે એ જરથોસ્તી

૧. એનું ખરું નામ રઝબેહ હતું (કાં. છં. જ. મોહી.)

૧૧ શાહનામુ અને ફોરદોસી

ઇસલામી ધર્મમાં વટકી ગયો હતો, પણ બાતેનમાં તે પોતાના આપીકા જરથોસ્તી ધર્મને માનતો હતો.

શાહનામા અને બીજાં પુસ્તકો આ પુસ્તકને આધારે રચાયલાં જણાવવામાં આવે છે. એ અરબી તરજુમાની કિતાબને સધર-ઉલ-મુલુકનું નામ આપ્યું હતું.

ખુદાએ નામા ઉપર પડેલી લુટ. તેની મુલતાની સરજત.

ખુદાએ નામાનો અરબી જ્યાંનમા તરજુમો કરનાર, પેલા વટલેલ જરથોસ્તીએ જ્યારે ખલીફને પેશદાદી પાદશાહોની રાજ-નિતી અને તેમના કાયદા કાનુનો વિગેરે અરબી જ્યાંનમા સમજાવ્યા, ત્યારે ખલીફને તે એટલા બધા તો પસંદ પડ્યા, કે તેનો અરબી ભાષામાં બાંનેમોલ તરજુમો કરવાનો તેણે હુકમ કરીધો. પણ કિયાનીઓના દાસ્તાંનોની હકિકત રજુ કરતાં, જાલ અને રસ્તમની કાંહાણી, અને સીમુર્ગ વિશે, તેમજ ખુરશેદ અને આતશની સેતાયેશ વિશે જ્યારે તેણે જાણ્યું, ત્યારે તેણે હુકમ કરીધો, કે એ કિતાબ વાંચવા લાયક નથી.

ખુદાએ નામાનું હબસી પ્રજના હાથમાં જવું.

એવી રીતે ખુદાએ નામાની સરજત નક્કી થઇ. ખલીફે એ કિતાબ રદ કરીધાં પછી, કોઇ એક અરબના હાથમાંથી, તે હબસીઓના મુલક, એબીસીનીઆમા વસતા કોઇ અરબના હાથમાં ગઇ. તે અરબે હબસીઓના મુલકના પાદશાહને તે કિતાબ ભેટ આપી. હબસીના પાદશાહના હાથમાં દાનેશ્વર દેહકાંનનુ ખુદાએ નામુ ગયા પછી, તેની સરજતમાં એક નવો ફેરફાર થયો. ખલીફે જે કાંમ નહીં કરાવ્યું, તે કાંમ એ હબસીના પાદશાહે કરીધું, યાને હબસાનના પાદશાહે ખુદાએ નામાનો અરબી જ્યાંનમા તરજુમો કરાવ્યો.

ખુદાએ નામાનું હિન્દુસ્થાનમાં જવું.

એબીસીનીયાથી દાનેશ્વરનું પેહલવી ખુદાએ નામું હિન્દુસ્થાનમાં ગયું. પણ હિન્દુસ્થાનમાં તે ઠરીકાંમ થઇ પડ્યું નહિ, કેમકે હિન્દુસ્થાનથી તે ધરાંનમાં ખોરાસાંનના હકિમ યાકુબ લખસ, જે પુરાતન ધરાંનના પાદશાહ પેહલવાનીની વારતા એકઠી કરવાનો ધણોજ શૌખીન હતો, તેણે ખુદાએ નામાનું પેહલવી પુરતક હિન્દુસ્થાનમાંથી મંગાવી, તેનો ફારસી ભાશામાં તરજુમો કરાવ્યો. દાનેશ્વરના પુસ્તકમાં ખુશરો પરવીઝના અમલ સુધીનીજ ખાતદ લખી હતી, પણ હવે યાકુબ લખસે ફરમાવ્યું કે, ખુશરો પરવીઝના અમલ પછીની બાકી રેહલી હકિકતનો તે પુસ્તકમાં સમાવેશ કરવો, અને તેમ કરવા માટે ખુશરો પરવીઝના રાજથી, યઝ્દેઝ્દ શેહરીયારે પોતાની પાદશાહી ખોઇ, ત્યાં સુધીની બીનાનો અંદર ઉમેરા કરવો ? જણાવવામાં આવે છે કે, આ ફારસી પેહલવી તરજુમો કરનાર ચાર જને, દાનેશ્વરના પેહલવી ખુદાએનામાના ફારસી તરજુમાને શાહનામું નામ આપ્યું હતું.

શાએર દકીકીને શાહનામું બેતખાલમાં

રચવાનો હુકમ થવો.

એવી રીતે પેહલવી ખુદાએ નામનો ફારસી તરજુમો થયા પછી, અને તેનું નામ શાહનામું અપાયા પછી, યાકુબ લખસની

૧. યાકુબ લખસે દાનેશ્વરનું પેહલવી ખુદાએનામું હિન્દુસ્થાનમાંથી મંગાવ્યું નહીં હતું, પણ ધરાંનમાંથી મેલવ્યું હતું.

(શાહનામું અને ફરીદોસી ૬૦ ૭૦ ૪૦ મોદી.)

૨. ફારસીમાં તરજુમો કરવાનું કામ યાકુબ લખસે, સહિબ એખને મનસુફ અલ મોઅઝી નામના શખસને સોંપ્યું, અને તેને મદદ કરવા માટે ૧. હેરાતનો તાજ ખીન ખોરાસાની. ૨. સીસતાંનનો યઝ્દેઝ્દ શાહપુર, ૩. નીશાપુરનો માહુ ઈખને ખોરશોદ, અને ૪. તુસનો સુલીમાન ખીન તુરીન, એવૈનામના ચાર ઈર્સની વંશના ઈર્સની હતા.

(શાહનામું અને ફરીદોસી ૬૦ ૭૦ ૪૦ મોદી.)

૧૩ શાહનામું અને ફીરહોસી

હાકમી ૪૦ સં ૬૦૭ મા સામાનીઆન વંશના હાથમા ગઇ. એ નવા વંશને ધરાંની દંતકથાઓ, અને ધરાંનની તવારીખી હાકકતો જાણવાનો, અને તેનો સંગ્રહ કરવાનો શોખ હોવાથી, તે સધલાનો જમાવ કીધો હતો. એ સામાનીઆન વંશનો અશુ સલીહ મનસુર નામનો પાદશાહ, જે ૪૦ સં ૬૧૦ થી ૬૭૫ સુધીમાં થઇ ગયો છે, તેના વજીરે, દકીકી નામના શાએરને ફરમાવ્યું. કે દાનેસ્વરની પેહલવી કિતાબ ઉપરથી જે તરજુમો ફારસી જ્યાંનમાં યાકુબ લખસે કરાવ્યો હતો, તે ફારસી તરજુમાં ઉપરથી આખું પુસ્તક બેતબાજીમા રચવું.

શાહેર દકીકીને પસંદ કરવાનું કારણ.
દકીકીનું ખુન.

ફારસી શાહનામાને તમામ બેતબાજીમા રચવાનું કાંમ શાએર દકીકીને સોંપવાનું મુખ્ય કારણ એ હતું, કે દકીકી એક જરથોસ્તી હતો, અને તે જરથોસ્તી હોવાને લીધે, તેને ખીજ શાએરો કરતાં વધારે પસંદ એટલા માટેજ કરવામા આવ્યો હતો, કે તે પોતાના નિયામોના તરફનાં ચાહને લીધે, તેમની કિરતીને તે પુરતો ધનસાફ આપી શકે. શાએર દકીકીએ પાદશાહ યુસ્તારપના રાજથી બેતબાજી રચવા માડી, પણ તેણે બે હજાર બેતો નહી લખ્યા, તેટલાં તેના એક યુવાંમે તેનું ખુન કીધું, અને તે કવખતે માર્યો ગયો, જેથી શાહનામાને બેતબાજીમા રચવાનું કાંમ ખોરબે પડ્યું.

ગંજની વંશનો અમલ. મહામુદશાહ ગંજનવી.

શાએર દકીકીના મરણ સાથે સામાનીઆન વંશવાલાઓની પાદશાહીખી ખતમ થઇ, એટલે કુદરતી રીતે શાહનામાને બેતબાજીમા રચવા અને રચાવવાનું કાંમ પણ અટકી પડ્યું. સામાનીઆન વંશની હકુમત પડી ભાગી, અને તેમની હકુમત મઝનવી વંશના હાથમા ગઇ.

મઝનવી વંશનો મહામુદ, જે હિન્દુસ્તાનના ઇતીહાસમાં

શાહનામું અને ફીરહોસી ૧૪

મહામુદ શાહ ગઝનવીને નામે જણાવ્યું ગયો છે, તેનો અમલ શરૂ થયો. મહામુદ શાહ ગઝનવી જે કે એક ઇસલામી હતો, છતાં તેને ફારસી જાણનાં ધર્મીય પસંદ પડે, અરબી બાશાનું ચલન અંધ કરી, ફારસી જાણનાં તેણે પોતાની દરબારી બાશા બનાવી. એ પાદશાહ ફારસી બાશાનો ધણેજ શોખીન હતો.

મહામુદશાહ ગઝનવી-ધરાંની વાર્તાઓનો પુંજરી.

પોતે ઇસલામી હતો, છતાં ધરાંન દેશના આગલા પાદશાહ અને પેદલવાનોની હકિકત અને વાર્તાઓનો તે હદ બહાર શોખીન હતો. અત્યાર સુધીમા ધરાંની પેદલવાનો અને પાદશાહોની જે જે વાર્તાઓનો જમાવ થયો હતો, તે સધલાંને સંપૂર્ણ કરી તેને બેતખાલ્લા યાને નઝમમા રચાવવાનો તેને ધણેજ શોખ હતો. મહામુદ શાહના એવા શોખની ખબર જેમ જેમ ચોમેર જાહેર થતી ગઈ, તેમ તેમ તેની દરબારમા, દેશપર દેશના કથકો એવાં દારતાંનોની હકિકતો કથવા આવવા લાગ્યા, અને તેઓ કિમતી ઇનામ અકરાંમ મેળવવા લાગ્યા. એ રીતે મહામુદ શાહ અસલ ધરાંનના પાદશાહો અને પેદલવાનોને લગતી હકિકતનો એક મહાભારત જંગી સંગ્રહ કરી શક્યો હતો. અને એ સધલો સંગ્રહ બેતખાલ્લામા રચવા માટે, તે કોઈ બાહોશ શાએરની તલાશમા હતો.

મહમુદ શાહના સાત શાએરો.

આ શાએરીના શોખીન શાહની દરબારમા, એ સમે તે જમાનાના સાત જાણીતા શાએરો ધણેજ માંનીતા હતા. તેઓ શાએરીના સાહિત્યમા સાત સીતારા સમાન પુંજતા હતા. તેઓ (૧) અનસરી, (૨) ફરૂખી, (૩) ઝયની, (૪) અસજદી, (૫) મનજંગ, (૬) યુરરખી, અને (૭) તરમદીને નામે ઓલખાતા હતા.

શાહનામું કામ કોણને આપવું ?

આ સાત શાએરોમાંથી, શાહનામું તમામ બેતબાજીમાં રચવાનું કામ કયા શાએરને આપવું, તેના વિચારમાં મહમુદ શાહ ગુંચવાવા લાગ્યો. આ ગુંચવાકનો ઇલાજ મદમુદ શાહે દરેક શાએરને, શાહનામા માહેલી જુદી જુદી હેકાયત બેતબાજીમાં રચવા આપી, અને જેની શાએરી વધારે દીલપસંદ માલમ પડે, તેને આખું શાહનામું રચવાનું કામ સપુરદ કરવાનો પોતાનો વિચાર જાહેર કીધો. આ ઠરાવની રૂએ શાએર અનસરીને ફાતે રસ્તમ અને સોહરાબનું દારતાંન રચવાનું કામ ગયું હતું.

અનસરીનો અલંકાર.

શાએર અનસરીએ રસ્તમ સોહરાબનું દારતાંન એવી તો સરસ દખારત અને અલકાઝથી બેતબાજીમાં રચ્યું, કે મહમુદ-શાહ તે સાંભળી ઘણોજ ખુશ થયો, અને અનસરીને મહમુદ શાહે તમામ શાહનામું બેતબાજીમાં રચવાનું કામ સપુરદ કીધું.

રસ્તમ સોહરાબના દારતાંન માહેલી અનસરીએ જોડેલી જે બેતબાજી મહમુદ શાહને વધારે પસંદ પડી, તે રસ્તમે જ્યારે બીજી વારની કુસ્તીમાં સોહરાબને જમીન ઉપર પટકયો, ત્યારે રસ્તમ જાણ્યો હતો, કે સોહરાબ જમીન ઉપર પટકાયા પછી તે ધડી રહેવાનો નથી, તે જોર કરી મખાદા પાછો ઉઠશે, તેથી રસ્તમે પોતાનું આખદાર ખંજર કાઢાડી, સોહરાબનું જીગર તેજ ધડી ચીરી નાખ્યું. સોહરાબે એક જખરી ચીસ પાડી, હાય મારી, કેલું કે:

નજમ

સોહરાબ:

હરાંન ગેહ કે તીશને શુદી તો અખુન,

બેયોલુદી ઈન ખંજરે ઓખગુન.

શાહનામું અને ફીરદોસી ૧૬

જમાને બખુને તો તીરને શવદ,
બઅન્દામે તો મુઘ દરને શવદ,
તરબુમે।

સોહરાબ:

તરસ્યો થયો મુજ લહુનો તું જયાર,
કિધું આલુદા ખંજરે આબદાર.
તુંજ લહુનો જમાનો તરસતર થશે,
બદન બાલ તારા ખંજર થશે.

(ક્રતા)

શાહનામાની સરજત.

પણુ એટલું છતાં શાહનામું રચવાનું કામ અનસરીના નસીબમા સરજાયલું નહીં હતું. કુદરતે તે કામ ફીરદોસીને માટે રાજે અવલથી બલાહેદુજ રાખેલું હતું, અને આખરે તે ફીરદોસીએજ રચ્યું. ફીરદોસીએ શાહનામું રચી દુનિયાને સપુરદ કીધું, ધરાનના પાદશાહોની કિરતીને સજીવન કીધી, અને ધરાનના પેહલવાનોની નામદારી દુનિયાની રૂબ-રૂ ખરા આકારમા પાછી જીવતી કરી આપી, જન્મેસ્તી કામ ઉપર મોટી નવાજેશ કીધી.

કેવી રીતે શાએર ફીરદોસી શાહનામું રચવા પામ્યો, અને માહમુદ શાહ ગઝનવી સાથે તે કેવી રીતે સમાગમમા આવ્યો, અને કેવી રીતે આ જગ મસિખ પુસ્તક-શાહનામું તેણે ખતમ કીધું, તે હવે ફીરદોસીના એકવાલ ઉપરથી જણાઇ આવશે.

ફીરદોસી

શાએર પ્રીરદાસી તુસી.

ફીરદોસી તુસી.

ફીરદોસી-તેની જનમ ભુમી અને
તેના બાપની બોલખ.

જ્યાં પરંધરું નામ યજ્ઞદાન પાક,
કિધાં જેણે પથદા હવા, આળ, ખાક.
હવે કર 'શીશન' કિરતન ખલાસ,
ના બાંધ ગેતી ઉપર કાંઈ આસ.
કસી સાલ પચીસ તક મેં કલમ,
રચી શાહનામું કીધું ખતમ.

* * *
હવે હું કસું લઈ કલમ બાબુશી,
રચું હું કથન ફીરદોસી તુસી.

* * *
ખોરાસાનમા^૧ એક હતું તુસ^૨ શેહર,
હતી જ્યાં આબો હવાની મેહર.
હતું તુસમા દિલપઝીર એક ગાંમ,
'શાદાબ'^૩ હતું તેનું મશહુર નામ.

૧. ઇરાનમા આવેલો ખોરાસાનનો ખુલક.

૨. તુસ ખોરાસાનના ખુલકમાં આવેલું એક શેહર, જે નોઝર બીન મીરબેહરના ઇકરા તુસે વસાવ્યાથી, તે શેહરનું નામ તુસ આપવામાં આવ્યું હતું.

૩. તુસ શેહરની પહોસમા આવેલાં એક મામનું નામ.

કીરદોસી તુસી

વસ્તો હતો ત્યાં ગરીબ એક જન,
હતું નામ એહમદ^૧ દાનેશમંદ.
પેદરનુ વાતન તુસ હતું હીલકરોઝ,
જનમ ત્યાં થયો તો મુખારક રોજ.
તુસી^૨ નામ તુસ શેહર પરથી થયું,
જગત આશકારા તે થઈ ગયું.
દિપે આજ હરગમ ચોખંઠમાં,
સુખન મુળ પામે ઠંચંનમાં.
રચી તેણે અમર શાહી કિતાબ,
થયા શાએરો બિલકુલ લાજવાબ.
ન બુજી કલમની ઠંદર હિરકણી,
ખતમ જાંદગી થઈ ગઈ રંકની.
હતો તે હાકેમનો બાગખાં,
હુંનરમંદ પુરો ખડો નેકખાં.
દિઠો ખાળ ખાપે જનમ પેશતર,
રહ્યું તેનું ખીલી ખુશીથી જગર.

૧. કીરદોસીનો ખાપ.

૨. શાએર કીરદોસીનો જનમ ખોરાસાનમાં આવેલાં તુસ શેહરનાં શાહાખ નામના ગામમાં થયેલો હોવાથી, એ તુસીના નામથી એલખાઈ મચ્યો છે. શાખલા તરીકે એક શાએરે એની સિફતમાં નિચલી બેત રચી એને 'તુસી' તરીકે એલખાવી મચ્યો છે.

“એ ખુશ ગોસ્ત તુસી સખુન હમસુ દોર,
સુરખી બેયારા સુરખી બેયાર.”

તરજુમો:

સુખન મીરસે મેલી 'તુસી' ગવાય,
સુરખી વિના નહિ સુરખી બવાય.

(કરતા)

ફીરદોસીના બાપે તેના જનમ

આગમચ જોયલો સ્વપનો.

એક રાત એહમદ હતો ખાખમા,
જોતાંજ પડીયો બેતાખમા.
નઝર સામે તેણે દીઠો પીસર,
ચહુડી તે ગયો એકદમ છટ^૧ ઉપર.
ઉલો જઈ મથાલે બની બેશીકર,
કીધી કેબલા^૨ ગમ ફરીને નઝર.
પુકારો તે કરતો રહ્યો તોરથી,
પડઘા થતા'તા અતી જોરથી.
કલાંમે પુકારી રહ્યો સર-ખ-સર,
સુણી તેનું ઘડકી રહ્યું ખુબ જીગર.
જાગી તે ઉઠીયો, પડતાં ફજગર,
કહી આવી દોઢએ મૂબારક ખખર:
“અએ એહમદ દફા કર હવે તારો ગમ,
બીબીએ બેટાને આપ્યો જનમ.”
ખખર એ સુણી ખુશી તે થયો,
સંકળ હાલ સપના તણો થઈ ગયો.

૧. છટ થાને ધરનું ડાપડું.

૨. મુસલમાનો મક્કાને પોતાના કેબલા તરીકે ગણે છે, મક્કા અરબસ્થાનની રાજધાની છે. પેશગંબર હજરત મહમદ એ મક્કા શહેરમાં ૪૦ સં ૫૬૬ માં જન્મ્યો હતો.

૩. ફીરદોસીના જનમની એ ખખર હતી. એના જનમ વીશે જુદા જુદા લખનારા એકમત થતા નથી. મોં મોહલ પ્રમાણે ફીરદોસીનો જનમ હીન્દી ૩૨૬, એટલે ૪૦ સં ૬૪૧ માં થયો હતો.

ફીરદોસી તુસી

નજીમી બડો એક હતો નામચીન,
મશહુર નામ હતું શેખ નાજીબુદ્દીન.
હકિકત તેને કહી ખાખની,
જણાવો તાસીર હવે આ પની.” (1)

શેખ નજીબુદ્દીનને ખાખની તાસીર કેહવી.

શેખ નજીબુદ્દીન એક જાણીતો રમલકાર અને સ્વપનાની તાસીર કેહનાર હતો. અહમદે જ્યેલો ખાખ તેણે એ રમલકારને ખુલાસા વાર જણાવી, તે ખાખની તાસીર જણાવતા તેને અરજ કીધી. શેખ નજીબુદ્દીને તે ખાખની તાસીર કેહતાં જણાવ્યું કે: “તારો દીકરો એક મહાન શાએર થવો જોઈએ. તુંએ તારા છોકરાને મહાનતા છાંપરાં ઉપર ચઢી ત્યાંથી ચોમેર પુકારતો જોયો, તેની તાસીર એ છે, કે તે કલામ કેહનારો એક મહાન શાએર થશે, અને તેના પુકારના પડલા જે તુંએ સાંભળ્યા, તેની તાસીર એ છે, કે દુનિયાના સઘલા લોકો તેની શાએરી એક મતે ઉત્તમ પ્રકારની કચુલ રાખશે, અને તે ચોખંડમા પ્રખ્યાત થશે.” (2)

ફીરદોસીનો જનમ. તેનું બચપણ.

આ સ્વપના પછી શાએર ફીરદોસીનો જનમ થયો હતો. ફીરદોસીનું બચપણ અગર જે તપાસીશું, તો માલમ પડે છે, કે કોઈખી રીતે તે નબળું નહીં હતું. કેળવણી યાને શીખવાનો હુનર હાંસલ કરવામા તે બચપણથીજ બાહોશી દેખાડતો હતો. પોતાનો કુરસદનો વખત, તે એક ચોક્કસ રમતમા બણીજ મોજ સાથે કહાડતો હતો. તેનું વતન તુસ, તુસ નામની નદીને કિનારે આવેલું હતું. આ નદીમાથી વેહતાં પાણી, એક

૧. મોહલની ગણતરી પ્રમાણે ફીરદોસીનો જનમ ૪૦ સ. ૬૪૧ (હીજરી ૭૨૬) માં થયો હતો.

ફીરદોસી તુસી

નેહર મારફતે શેહરમાંથી પસાર થતાં હતાં. આ નેહરની પડોસમાજ
જાવીશના શાએર ફીરદોસીનું મકાન આવેલું હતું. આ નેહરની
આગળ ફીરદોસી રોજ પોતાની દુરસદને વખતે જઈને બેસતો
હતો, અને તેમાંથી વેહતાં પાણીથી તે પોતાના મનને રીજવી
ગમત મેલવતો હતો. (૩)

ખીલતો હતો જ્યારે બચપણ બહાર,
જતો ફીરદોસી નેહરને કિનાર.
જતો તે વેહતાં નિરાંત આખ,
સમજતો મજાહ મોટી મન બેહિસાખ.
કબી નીર વેહતાં હતાં જોરથી,
તુટી નેહર એકદમ જતી શોરથી.
કદી ઘસઠાતો નેહરનો કિનાર,
રચાવટ કરતો રચી ઘાસ-ચાર.
થતો તેથી દલગીર ફીરદોસ અતી,
ગમતમા તેની બલલ બહુ થતી.
જોઈ નેહરની એ તરેહ ફરગતી,
કરતો તે મનમા હરેક યુકતી.
ખીલતો કે જો હું બનુ ઝરદાર,
બંધાવુ બંધ આ નદિને કિનાર.
પથર 'ને ચુનાવુ બંધાવું કાંમ,
મિઠે નેહરની કુલ હરકત તમાંમ.
અગર જો મને આપે શોજ ખુદા,
કરું એ મહારી ઉમેદ અદા.

ફીરદોસી તુસો

ફીરદોસીની કેળવણી.

ચતુર મન બચપણુ ચુનનંદ હતું,
હર વખત શીખવા આનંદ હતું.
પહી પુર ઇલમને ફાંચેલ થયો,
શીખી અરખી કાળેલ થયો.
થતા કુલ ઓલમાઓ આજેજ તમામ,
અરખી, પેહલવી તણુ જોઈ કાંમ.

ફીરદોસીની સંસારી જીંદગી.

થયો પુર ઇલમને શીખી હુશિયાર,
ફિધી શાદી તેણે, થયો બરકરાર.
ઉમર સાલ વીસપર હતી સાતની,^૨
હકિકત નથી મલતી એ વાતની.

શાહનામું લખવાની શરૂઆત.

એવું કેહ છે કે ફીરદોસીને તેની જવાન ઉંમરથીજ
હર્નના પાદશાહોની તવારીખ તમામ જેતખાજામા સીલા સીલાખંધ

૧. ફીરદોસીએ અરખી અને પેહલવી ભાશાનો અભ્યાસ ૨૬ વરસ સુધી કરીલો હતો, એમ એના પોતાના લખાણો ઉપરથી માલમ પડે છે. એના ભાશાના જ્ઞાનથી ઓલમાઓ હેરત થતા હતા. (૬૦ ૭૦ ૪૦ મોઢી)
૨. ફીરદોસી ૨૭-૨૮ વરસની ઉંમર આગમચ પરજોલો હોવા જોઈયે, કેમકે તેને એક દીકરાનું ૧૨જન્મ હતું. અને તે દીકરો યુજર પામ્યો હતો, એવી નોંધ તેને શાહનામાના એક ભાગમા લીધેલી જણાય છે. નિચલી નોંધમા તે પોતાના દીકરાની ઉંમર ૩૭ વરસની અને પોતાની ઉંમર ૬૫ વરસની જણાવે છે.

ફીરદોસી:

મરા શસ્તો પંજે વરાસી એા હરત,
ન પુરસીદ અઝીન ખીશો તનહા બેરકત.
તરજુમે:
અને સાલ પાંચઠે, તુંને સાહતીસ,
પિરીમા ન પ્રજુયું, ગયો તું અજઝ.

(કરતા)

લખવાનો ધણોજ શોખ હતો. ફીરદોસી પાસે આસ્તાન નામની એક નકલ હતી, તે વાંચતાં ફીરદોસીને તે તમામ બેતખાલ્લમા રચવાનો ધણોજ શોખ થયો. પણ તે માહેલી તવારીખ કાંઈ સીલ સીલાબંધ નહી હતી, અને વળી સંપૂર્ણબધી નહી હતી. પણ અંતે પોતાના દીલની એ ઉમેદ ફીરદોસીએ પોતાના એક અંગત દોસ્ત મહમદ લશકરીને જણાવી. આ મહમદ લશકરીએ ફીરદોસીને કહ્યું, કે તેની પાસે ધરાંનના પાદશાહેની તવારીખનાં વરશોની નોંધ વિચતવારે લખેલી છે, અને જો તે તમામ બેતખાલ્લમા બનાવવાની તેને ખાત્રી આપે, તો તે સઘડી નોંધ ફીરદોસીને આપી દેવા તેણે ખાએશ જણાવી. મહમદ લશકરીએ ફીરદોસીને ફરેક રીતનું ઉત્તેજન આપવામા કાંઈની કચાસ કરી નહી, અને તુરતજ તેણે પોતાની કિતાબ ફીરદોસીને સ્વાધીન કરી. તે પુસ્તક પેહલવી^૧ ભાષામા લખાયલું હતું.

શાહનામું લખનારને ઓલીયા શેક મહમુદ મશુક દીધેલા આશીશ.

આ પેહલવી કિતાબ પોતાના કબજામા આવ્યાથી, ફીરદોસીએ શાહનામું રચવાનો હવે નક્કી કરાવ કરીધા.

ફીરદોસી પોતાનું ધારેલું કાંમ શરૂ કરે, તે આગમય તે પોતાના શેહરમા રહેતા મહમુદ મશુક નામના એક પરહેજગાર બુજેર્ગ ઓલીયા પાસે ગયો. આ પરહેજગાર પીર, પોતાનો સઘડો વખત ખુદાની ઇઆદત કરવામા ગુજરતો હતો, અને શેહરમા વસ્તાં સઘડાં નાહતાં અને મોટાં તેને માન અને વિસ્વાસની નજરથી જોઈ, તેના આશીશ લેવા, અને પોતાની નેક મુરાદ તેની આગલ જાહેર કરી, તેની દુવા માંગતાં હતાં. આવા એક પરહેજગાર પીર પાસે ફીરદોસી ગયો, અને પોતે માથે લેવા ધારેલાં મહાભારત કાંમ વિશે પોતાની ખાએશ તેની આગલ જાહેર કરી, તેના બહા આશીશ માંગવા લાગ્યો.(4)

૧. એ પેહલવી પુસ્તક ધનેશ્વર દેહકાંનવાલું ખુદાએ નામુ હતું.

ફીરદોસી પુથી

તે આશીશ પીર મહે, ફીરદોસીને માહેડેથી સખલી
હકિકત સાંભલી આશીશ દીધા.

સુણી શેઠ મહમુદ મશુકે વિગત,
કહ્યું ફીરદોસીને આપી ઉલટ.
હુવા આહી દીલથી પીરે તમામ:
“ખુદા પાર પાડે એ તારું કાંમ.
શરૂ કર ધરી હાંમ એ નેકબદ,
બમેહરે ખુદા પાર પડશે મૂરાદ.
શરૂ કર નઝમ^૧ તું કસીને કલમ,
છે તારી પાસે રકમબંધ ઈલમ.
જ્યાં ખોલ તારી જરાબી ન કર,
શરૂઆત કર તું કસીને કંમર.”(૬)

એક બુજેર્ગ પીરાંનપીરના એવા આશીશ મેઝબ્યા પછી,
અને મહમદ લશકરી તરફથી જોઇતાં સાહિત્યને લગતી પેલી
મશહૂર કિતાબ મહ્યા પછી, ફીરદોસીએ પોતાની દીલની મુરાદ
પ્રમાણે શાહનામુ લખવાની શરૂઆત કીધી. શાહનામુ શરૂ કરતાં
ફીરદોસીએ સહુથી પહેલી શરૂઆત

જોહાક^૨ અને ફરેદુન વચ્ચે ચાલેલી લડાઇ
વાલાં દારતાંની શરૂ કીધી. એ દારતાંન ફીરદોસીએ તમામ
બેતખાલમા રચવા માંડ્યું હતું. ફીરદોસીએ રચેલાં એ

૧. નઝમ માને બેતખાલ.

૨. જોહાક પેશવાદીબન દોજાનો પાંચમો પાદશાહ હતો. તે મરતાસ
બીન તાઝી નામના એક અરબ પાદશાહનો દીકરો હતો. તેણે અબ્દીસના
ફરેબથી, પોતાના બાપને હગલખાલથી મારી નાખાવ્યો હતો. પાદશાહ
જમશેદ સાથે એ જોહાકે લડાઈ કરી, તેનું ઈરાંનનું રાજ અને તખત લેખ
લીધાં હતાં, અને ઈરાંનનો પોતે પાદશાહ બની ઈરાંનમાં ફર તોણે મોરો

ફીરદોસી તુસી

દારતાંનની બેતોની ચરચા લોકોમાં થવા લાગી, અને તે બેતબાણ લોકોને ધણીજ પસંદ પડી. એ બેતબાણની ખુશીની તારીફ તુસ શેહરના હાકેમ અબુ મનસુરને કાંને ગઇ. અબુ મનસુરે ફીરદોસીને બુલાવી તે બેતબાણ પોતે સાંભળી, અને તે પોતે તેથી ધણીજ ખુશી થયો, અને ઇરાંનની આખી તવારીખ નઝમ (બેતબાણ)માં રચવાનું કામ ચાલુ રાખવા તેને તાકીદ કરી પોતાથી બનતી દરેક મદદ તેને આપવાની મરજ બતાવી. જેને માટે ફીરદોસી નિચે પ્રમાણે લખે છે:

“ઉલટ એમ આપી બોલ્યો અણજ,
ખુશી દીલ થયું છે, સુણી તારી ચીજ.^૧
ન હરગેજ કરતો નઝમમાં^૨ કસુર,
મદદ મારી બેશક આપશ જરૂર.
જરૂરત મદદની પડે તુને જયાર,
સદા તારી ઉમેદ પાડશ હું પાર.
જતો ના તું હરગેજ બીજા કણે,
સાંભલ કહું છું જે કંઈ તને.”

ફીરદોસીનાં મદદગાર તુસના હાકેમનું ગુજર પામ્યું.
ફીરદોસી આ ભક્ત મદદગારની ઉલ્લટને આધારે શાહનામું રચાવામાં તુરત રોકાઈ ગયો. મમર તેની કમનસીમી

જુલમ જુલમર્યો હતો. એ જોહાડે આબલીન નામના એક નેક અને નિરદોશ શખ્સને મારી નાખ્યો હતો, કે જે ફરીદુનનો બાપ હતો. તે વખતે તેની બાતુ ઇરાંનક હમેલકાર હોવાથી, અલમરજ તરફ નાહસી, ત્યાં ફરીદુનને જનમ આપ્યો હતો. ફરીદુને ત્રેટો થઇ, જોહાડ ઉપર ચઢાઈ છીધી, તેમાં વમામ ઇરાંની રબયલ સાંભલ થઇ, અને જોહાડને કેડ કરી તેને દમાવંડ પાહાડ ઉપર કેડ છીધો, અને ફરીદુન ઇરાંનના વખત ઉપર બેઠો.

૧. બેતબાણ.

૨. કાવ્ય રચના.

ફીરદોસી વૃત્તી

વૃત્તજ બરખા થઇ, અને તેનો ખરો કદરદાન દોસ્ત, વૃત્તને
હાકિમ મનસુર, મરણ પામ્યો. એના મરણથી ફીરદોસી ધણેજ
દુખી થયો, અને તેના ગમમા ગીરજતાર થઇ વિલાપ કરવા લાગ્યો:

ફીરદોસીએ મનસુર માટે કરેલો
વિલાપ.

“કદરદાં ગયો ના કદર કંઈ રહી,
કબા મનસૂરની ગજબ થઈ ગઈ.
મિસલ બાડ નેતર જોમ ઠરઠરે,
ધુંજે મુજ છગર, આંખ આંસુ ઝરે.
મને યાદ તેના હલ છે સુખન,
હલ તેનું છે કાંનમા મુજ વતન.
કે અર્પણ કરજે એ તારી કિતાબ,
કોઈ માલિકે-મુલક હસીનો-હબાબ.”

પણ ફીરદોસીના કમનસીબે મનસુર જોવા તેનો કદરદાન
ગુજર પામ્યો. એ અણુ મનસુરના મરણ પછી, ફીરદોસી નિરાશ
થયો ખરો, છતાં તેણે શાહનામાનું કાંમ ચાલુ રાખ્યું.

વૃત્તને નવો હાકિમ. મહામુદ શાહ ગઝનવીનું ફીરદોસી
માટે દરમાંન.

અણુ મનસુરના મરણ પછી, વૃત્તના નવા હાકિમ તરીકે
મહામુદ શાહ ગઝનવીએ,^૧ અરસલાંબ ખાં નામના રાખ્સને નવા
હાકિમ તરીકે મોકલ્યો.

એ વખતે મહામુદશાહ ગઝનવીને કાંને ફીરદોસીની તારીફ
પુગી ગઇ હતી. તેણે આ નવા હાકિમ ઉપર દરમાંન મોકલ્યું, કે

૧. મહામુદ ગઝનવી, એ સુલતાન મહામુદ સખકતગીનનો દીકરો
હતો. તે ઘણો લઘાયક હતો. એને હિન્દુસ્તાન ઉપર ૧૨ વખત ચઢાઇ

ફીરદોસી વૃત્તી

શામ્મિર ફીરદોસીને ગઝની^૧ તરફ અલ્લમ રવાના કરી આપ્યો.

મહામુદ શાહ ગઝનવીનું ફરમાન વૃત્ત રોકરના હાકેમને મલતાંજ તેણે ફીરદોસીને બોલાવી મંગાવી, તેને મહામુદ શાહનું શાહી ફરમાન વાંચી સંબોધાવ્યું. ગઝની તરફ જવાનું આ શાહી ફરમાન સાંભળી ફીરદોસી જરા વમાનસુમાં પડ્યો, અને પોતાનું વતન વૃત્ત છોડી દુર દરાજ જવા માટે તે આનાકાની^૨ કરવા લાગ્યો, પણ અંતે હિંડો વિચાર કરતાં તેણે પોતાનો વિચાર ફેરવ્યો.

કરી હતી, અને સોમનાથનું નામીયું હિંડ દેહર, કે જે દેહરાંમાં એાં માર્કેન્ટ રફર્મર્ટ એલ્ફીન્સ્ટનના લખ્યા પ્રમાણે, દર મહાણને દિવસે બે લાખથી ત્રણ લાખ પુલરીઓ લકતી કરવાને લગા મલતા હતા, તથા જુદા જુદા રામઓએ, તે દેહરનો ભયુકનો ખરચ ચલાવવાને માટે ૨૦૦૦ ગાંમડાંઓ ખસેસ આપ્યાં હતાં, તથા એ દેહરાંમાં ૨૦૦૦ બ્રાહ્મણો, ૫૦૦ નાથનારીઓ, તથા ૩૦૦ ગાનારાઓ ભયુક રેહતા હતા, તથા એક માંડ, કે જેની સાકળ ફક્ત ૨૦૦ મણુ સોનાની હતી, તે દેહર એ પાદશાહે ઈ. સ. ૧૦૨૪ ના સાલમાં લુપ્ત કરી હતું. એને ૩૬ વરસ રાજ કરીયું હતું, અને ઇ. સ. ૧૦૩૦ ના એપ્રેલ માસની રદ મી તારીખે, પોતાના રાજધાની ગઝની રોકરમાં તે મરણ પામ્યા હતા. એની કબર ગઝનીમાં છે. સોમનાથના દેહરાંના દરવાજા, જે મહામુદ શાહ કાઢીને પોતાની સાથે ગઝની લેઈ ગયો હતો, તે આંક સદી સુધી ગઝનીમાં રેલા પછી, ઇ. સ. ૧૮૪૨ માં લોર્ડ એલનબરોએ પાછા લીધા હતા.

૧. ગઝની આફગાનીસ્તાનની પશ્ચિમે આવેલું છે.

૨. ફીરદોસીને જ્યારે મહામુદ શાહે ગઝની બોલાવ્યો, ત્યારે તેની ઉંમર ૫૮ વરસની હતી. એ વખતે ફીરદોસી પોતાના શાહનામાં માટે, અશો શીયાવક્તુ દારતાન રચી રહ્યા હતા. ફીરદોસીની ૫૮ વરસની ઉંમરે, હીજરી સને ૩૮૭ નું સાલ હતું, અને મહામુદ શાહ ગઝનવી એજ સાલમાં ગઝનીની ગાદી હિંદુ આગ્યો હતો. એ ઉપરથી માલમ પડે છે કે શામ્મિર ફીરદોસી ૫૮ વરસની યોરી ઉંમરે મહામુદ શાહની દરબારમાં જવા વૃત્ત રોકરથી નિકળ્યો હતો, અને અશો શીયાવક્તુ દારતાન, ગઝની જવા આગમ્ય તેણે વૃત્ત રોકરમાં રચ્યું હતું, અને આખું શાહનામું ૭૧ વરસની જુનેર્ગ ઉંમરે રચીને પુરૂ કરીયું હતું.

ફીરદોસી તુસી

અને ગઝની જવા તે તૈયાર થયો.

ફીરદોસી ગઝનો જવા તઈયાર થાય છે.

સુણી એ હુકમ ફીરદોસી તુસી,

ગઝની જવાને થયો તે ખુશી.

મગર યાદ મહમદ મશુકની^૧ પડી,

સિકલ તેની સાંમે જાણે ખડી.

સુખન ઓલીયાની પડી તેને યાદ:

“અમહેરે ખુદા પાર પડશે મુરાદ.”

કિધો દુર દીલથી અદેશને,

મંજુર કીધો શાહી સંઘેશને.

ધરી દીલ ઉમેદ બની બેફિકર,

ઠપુલ કીધી ગઝની જવાની સફર.

પડી દીલપસંદ એક રોજે મહવાર,

વતન તુસ છોડી નિકલીયો બહાર.

મંજલ મુસીબત સહી ઠંઠકંઈ,

પુગ્યો અંતે ફીરદોસ હેરાત^૨ જઈ.

ફીરદોસી વિરુદ્ધ રઆતું મપંચ.

બદઉદ્દીન નામે ખિજમતગુબાર,

કરતો મહામુદનો કાશેખાર.

ખબર ફીરદોસીની તેને પડી,

કે આવશે તે ગઝની કોઈબી ઘડી.

તો મેલવશે મોટું દરબારે માન,

સુણી શાએરી શાહ થશે કુરખાન.

૧. તુસનો ઓલીયા પીર જેણે ફીરદોસીને જવા આપીશ કીધો હતો.

૨. હેરાત ખોરાસાનની રાજધાની.

હસદ 'ને કપટથી બની બેઠાર,
ગયો રૂઢી, અનસરીને દવાર.
હતા બંને શાએર દરબારના,
નગીના હતા બેહુ સંગારના.
જઈને બદલેદીને આપી ખખર:
“બલાગત નવી આવે છે આજ ઘર.
તુસનો તે શાએર વતનદાર છે,
કલમ તેની વીજ સમ તલવાર છે.
સુખન જેના પમરે મિસલ ગુલછી,
સબવટ સુખનની શકરથી ભરી.
રઆવટ રકમબંધ મોતન લડી,
વિચારો ચમકે મિસલ મુશ્તરી.
છે તેનું શાએર ફીરદોસી નાન,
આવે છે ગઝનીમે કરવા મુકાંમ.
તે આવે છે લઈને શાહી હુકમ,
કરે શાએરી તે ચલાવી કલમ.
તવારીખે ઇરાંન^૧ અગર તે રચે,
તો કેમ અનસરી તારી હુરમત બચે.”

શાએર ફીરદોસી મહામુદશાહના ફરમાનથી ગીઝની તરફ આવે છે એવી ખખર મલતાંજ, દરબારના શાએરો અનસરી અને રૂઢી બણાજ દલગીર થયા, અને તેઓ વમાસણુમા પડ્યા, કે

૧. ઇરાંનની અસલી પાદશાહ અને પહલવાંનની તવારીખ રચવાનો, અને તેમના પરાક્રમ જણાવતો મહામુદ શાહ ગઝનવીને મોટો શોખ હતો. એ તવારીખ રચવાનું કામ અગર જો મહામુદ શાહ ફીરદોસીને કપુરદ કરે, તો દરબારના શાએર અનસરી અને રૂઢીની હુરમતને મોટો ઘોઠો પુગે, એવું માની લેઈ, બદલેદીને ફીરદોસી વિશેની ખખર અનસરીને આપી હતી.

ફીરહોસી તુસી

ફીરહોસીના આગ્રાથી તેઓ મોટી ખેતમતમા આવી પંડરો.
એક લાંબો વિચાર કરી તેઓ એવા ઠરાવ ઉપર આવ્યા, કે:
“કાંઈ એવો પ્રપંચ રચવો ઘટે છે, કે ફીરહોસી ગીઝની આવતો
અટકે, અને હેરાતથીજ તે પોતાને વતન - તુસ - પાછો ફરે,
અને તે પોતેજ મહામુદ શાહ ઉપર કાંઈ બાહનું માફલાવી આપે. એ
પ્રપંચ અમલમા મુકવાની નેમથી, અનસરી અને રૂદ્દીએ નિયતો રાખે.
ફીરહોસી ઉપર લખી, એક કાસદ પાસે તે હેરાત તરફ રવાના કરીધા:

અનસરી-રૂદ્દીએ ફીરહોસી ઉપર
લખેલો કાગજ.

“ખિરાદરેમન ફીરહોસી તુસી,
ખમહેરે અદલાહ રહો તું ખુશી.
બાદજ મંજુર સલામો અલેક,
આમીન હમારી હુવાઓ નેઠ.
સદા રેહમ તુજપર હોજો રસુલ,
મુરાદ કુલ તારી થાજો હુસુલ.
ખિરાદાર અજીજ તું મહેરબાનિમન,
તું સરતાજ શાએર અફસર ચુંનંદ.
તું આઠ્યો છે હુકમ લઈ મહમદી,
મગર હિંયાની ફેરવઈ ગઈ છે ગતી.
એક વખત શાહુને પડી તારી યાદ,
કહ્યું કે ખુલાવો તુરતજ નેઠઆદ.
તે વખત હમને હમેદ એ હતી,
તુ આવીને મલશે ગઝની પતી.
મગર તે હમેદ થઈ ગઈ બાક,
નથી યાદ ફરી તારી કીધી જરાક.

તું આલી મરાતબ, આલીવિકાર,
લખી આ કઈં છું છુપો એકરાર.
હિયાં શાએરોની કદર કંઈ નથી,
બદલઈ ગયો છે ગઝની પતી.
લખાવટ કરી છે કરી દીલબરી,
લખતંગ તહારો રશીક અનસરી.”

અનસરીના રૂક્ષાથી ફીરદોસી ઉપર આયલી અસર.

અનસરી અને રૂક્ષી શાએરોનો આ ભુરી નિષ્ઠાથી લખેલો કાગજ ફીરદોસીને મળ્યો, અને તે વાંચી ફીરદોસી ધણોજ નિરાસ થઈ ગયો, અને તે પાછો તુસ શેહર જવાનો વિચાર કરવા લાગ્યો. તેણે આ રૂક્ષાને ખરેખર એક દીલબરી કરનારો, અને સિધે રસ્તે દોરવનારો માની લીધો; પણ નિરાંતે વિચાર કરતાં તેને લાગ્યું, કે આ ખર મોકલવામા કાંઈ છુપી મતલબ હશે, માટે વધારે તેલકિક કરવાના ઇરાદાથી, ફીરદોસીએ હેરાતમા થોડા દિવસ વધારે રહેવાનો વિચાર કર્યો, અને અણુ બહર વરાક નામના એક દોસ્તને ત્યાં ફીરદોસીએ પગલ નાખ્યો.

બદઉદ્દીન અને અનસરી તથા રૂક્ષી વચ્ચે અદાવત થવી.

પણ ફીરદોસીની સરજત ગીઝની જવાની, અને સાહનામું લખી મંપુરું કરવાની સરખામણી હતી, તેથી બનાવોએ જુદીજ વર્ગાણુ લીધી. ફીરદોસી પોતાંને વતન જવાનો વિચાર તલકુબ કરી હેરાતમા થોડા દિવસ વધારે રહી પડ્યો, તે દરમિયાન ગીઝનીમા બદઉદ્દીન અને અનસરી તથા રૂક્ષી શાએરોની મિત્રાચારીમા કાંઈક ખલલ પડી. ખલલ એમ પડી કે અનસરી અને રૂક્ષીએ ફીરદોસીને ગીઝની આવતો અટકાવવાનો વાંક બદઉદ્દીનને ગળે ચાલ્યો. એ ઉપરથી આ ત્રણે જન વચ્ચે ખટપટ ઉભી થઈ,

ક્રીરદોસી વૃત્તી

અને તેજ વખતે બદલેદીને ક્રીરદોસી હિપર એક કાસદ પુરતજ
સ્વાના કરી, નિચે પ્રમાણે જણાવ્યું, કે તેને ગીઝની આવવા માટે
પુરતજ નિકલી પડ્યું.

બદલેદીને ક્રીરદોસીને ગીઝની
બોલાવવા લખેલો કાગળ.

બિરાદરેમન ક્રીરદોસી નામદાર,
અએ આલી મરાતબ, આલી વિકાર.
અવલ પુજે તુંને મહારી સલામ,
હું બંદા બદલેદીન તહારો ગુલામ.
લખું શું હકિકત અએ નેકનામ,
અગર આવી ગઝની કરે તું મુકામ.
ખુશી થાશે તુંથી મહામુદ શાહ,
સુણી તુંજ કલામો ધશે દાદખાહ.
મળી સાથ રૂદકી અને અનસરી,
કિધી'તી લખાવટ હસદથી ભરી.
ગલત વાત સવલી તે જાણુજે,
હું જ લખું છું સત માનજે.
અદેખાઇ રૂદકી તહારી કરે,
રખે તેની કિરતી તું આવી હરે.
મળી સાથ તેની ગયો અનસરી,
શિકાયત કરે વેર દિલમા ધરી.
અગર આવી હિયાં શાએરી તું કરે,
તો બેશક મહામુદનું દીલ હરે.

અગર શાએરી તું કરે દીલરંગ,
મળે માલો હાલત, એલકાબ સંગ.
લખાવટ મહારી મન માહે ચીન,
રફીક તારો લખતંગ બદલદીન.”

‘બદલદીન’

બદલદીનથી મલેલી ખખર જાણી અનસરી અને
રૂંદકી માટે ફીરદોસીએ કરેલા હીકા.

બદલદીનનો ગીઝનીથી આવેલો આવો કાગળ વાંચી,
ફીરદોસીએ તુરતજ તેની ઉપર નીચે પ્રમાણે જવાબ મોકલાવી
પોતે ગીઝની જવા નિકલ્યો:- (6)

“મહેરબાન બદલદીન રફીક નેકઝાદ,
બર લાવે ચઝદાં તહારી મુરાદ.
સરોશો કહ્યું છે મને કાંનમા,^૧
ખખનો છે મારાં જીગર જાંનમા.
મુજ પર સરોશની છે પૂર નિગાહ,
જ્યાં મારી મીસલે છે અઝદાહ.
નથી મુજ મીજાંનમે અનસરી,
કહાં ઘાસ અને કાંહ ગુલખન છડી.
કરે ખ્યાલ મોટાઇ તણો રૂંદકી,
ખેશક કમઅકલ છે તે નકી.”

૧. સરોશના બાબમા ફીરદોસીએ લખેલી નજમ નીચે પ્રમાણે છે:
ખગુશ અઝ સરશમ ખસી મુઝદહારત,
હેલમ ગંજે ગોહર જાખાં અઝદહારત.
એ સનજદ ખમીઝને મન અનસરી,
ગીહા મું કરાદ ખીરો ગુલખન સરી.
અઝ બીદાનરી બારાદો રૂંદકી,
દે રાએ રૂઝની અનદ રૂંદકી.

ફીરદોસી તુષી.

ફીરદોસીની ગઝની તરફ કુચ.

ગઝનીના સાત શાએરો.

બદલિદીન ઉપર ઉપલો કાગજ રવાના કરી, ફીરદોસી હવે ગીઝની જવા હેરાતથી એકદમ ઉપડ્યો. એ વખતે મહામુદ શાહની પાસે ધરાનના પાદશાહ અને પહેલવાંનેની તવારીખના સાત દાસ્તાને નસરમા લખેલાં પઠેલાં હતાં, તે તેણે પોતાની દરબારના સાત શાએરોને એકએકું દાસ્તાન બેતખાલ્તમા રચવા વેંહ્યી આપ્યું હતું, અને બહેર-ખીલું હતું કે જે શાએરની બેતખાલ્ત સહુથી સરસ નિકલશે, તે શાએરને ધરાનના શાહોની આખી તવારીખ રચવાનું કામ સપુરદ કરવામાં આવશે. એ સાત શાએરો ૧. અનસરી, ૨. ફરફી, ૩. અસજદી, ૪. ગીયની, ૫. અંગઝન, ૬. ખુરશી, ૭. તરમદી હતા.

ગઝનીના બાગમાં ફીરદોસી અને દરબારી કવીનો સંવાદ.

ફીરદોસી પોતાની સફર પુરી કરી ગઝનીમાં આવી પોંહ્યો. તેણે પોતાના આવી પુગલની ખજર એક કાસદ મારફતે પોતાના દોસ્તો ઉપર મોકલાવી, અને પોતે એક બહેર બાગમાં દાખલ થઈ ત્યાં હાથ મોહકું ધોધ નમાવ પહોડવા બેઠો.

એ વખતે અનસરી, ફરફી અને અસજદી નામના દરબારના ત્રણ શાએરો તેજ બાગમાં ઉભણી કરવા આવી બેઠેલા હતા. ફીરદોસી પોતાની નમાજ પુરી કરી, આ ત્રણ જનોને જોઈ, તેઓ તરફ જવા ઉઠ્યો. એક પરાયો અને અંગણો શખ્સ, તેઓની ટોળીમાં સમિલ થઈ, તેમની મોજસાખ અને તેમના બોલવા ચાલવામાં ખલલ કરે, તે તેમને ખીલકુલ ગમ્યું નહીં. એટલાં માટે ફીરદોસીને પોતાની ટોળીમાંથી દુર કરવા માટે એક જને સૂચના કરી કે : “ જોવા એ આપણી આગલ આવે કે

ફીરદોસી તુસી

આપણુ સખલા છાકટા હોઇયે તેવું ડાલ ધાલી એની સાથે મસ્તી કરયે, એટલે એ આપો આપ ચાલી જશે.”

પણુ અનસરીએ તે સુચના પસંદ કીધી નહી. ત્યારે બીજાએ એની સુચના કીધી, કે: “એને દિયાં આવવા દો. એ જેવો દિયાં આવે, કે આપણુ ત્રણુ જણુ એક એક લીટી બેતની જોડી કાઢાડી તેનો કાશીયો^૧ બોલવાની સરત કરવી, અને તેને પણુ એક સરખોજ કાશીયો બોલવાની પ્રરજ પાડવી. જે તે ચોથી લીટીનો કાશીયો જોડી જવાળ આપે, તો તે આપણી સાથે બેસવાને લાયક થાય, અને જે તે નિશકુળ નિવડે, તો રૂખસદ લીયે.”

આ હિકમતભરી સુચના ત્રણુ જનોને પસંદ પડી. એ ગોઠવણુ નહી થતાંજ ફીરદોસી તેઓની આગલ આવી પુગ્યો. તેને તેઓએ આમંજત પોતાની પાસે બેસાડી, પોતાની છત્તા જણાવી. ફીરદોસીએ આ દરખાસ્ત તુરતજ કબુલ કીધી, અને જણાવ્યું કે: “જે મને આવડશે તો બોલશ.” એવાં નક્કી સેવટ ઉપર આ ચારે શાએરો એકમતે આગ્યા પછી, શાએર અનસરી, જેનો મરતબો સરવે શાએરોમા ઉત્તમ હતો, તેણે શરૂઆત કીધી:

અનસરી:- ચું આરેઝો તો માહ ન બોરાદ રોશન.

ફરરોખી:- માનન્દે રૂખત ગુલ ન બુવદ દર ગુલશન.

અસજદી:- મીઝગાંનત ગુઝર હમી કુનદ દર બુશન.

ફીરદોસી:- માનન્દે સનાને ગીવ દર જંગે પશન.

૧. કાશીયો એટલે કવિતાની લાઈને છેડે આવેલા છેલ્લો શબ્દ.

ફીરદોસ્તી તુસી

તરજુમો.

અનસરી:- મિસલ તુંજ રૂપ માહ રોશન નથી.

ફરદોસ્તી:- મિસલ તુંજ મુખ કોઇ ગુલશન નથી.

અસજદી:- બવાં તારા વીંધે બખ્તર કંઠણ,

ફીરદોસ્તી:- વિંધ્યાં જેમ જેવે જંગે પશન.^૧

૧. શીયાવક્ષના કીનાને ખાતર ધરાંનીઓ જે લડાઈ-તુરાંન ઉપર લેઇ ગયા હતા, તે લડાઈમાં એક રાતે 'પશન'ના મેદાનમાં સઘણું ધરાંની ભસકર ઉંધાંઈ ગયું હતું, તેવામાં તુરાંનીઓના એક ભઠ્ઠરે ધરાંનીઓ ઉપર અચબુચ હુમલો કીધાથી, કેટલાક ધરાંનીઓએ પશનના મેદાનમાંથી નાહસવા માંડ્યું. પણ પેહલવાંન જેવ જે ભગતો હતા, તેણે કેટલાક સરદારોની સાથે ગળીજ તારીફ લાયક રીતે તુરાંનીઓ ઉપર નેતના માર મારી સખત રીતે તેમને વિંધી નાખ્યા હતા, જેથી ધરાંનીઓની ફતેહ થઈ હતી. આ લડાઈને જંગે પશનની લડાઈ કેહ છે. (શાહનામું)

શાએર અનસરી અને તેના ગાંડીઆ શાએરોને આ જંગે પશન વશે કાંઈ ખબર નહી હોવાથી, તેઓએ ફીરદોસ્તીને પુછવાથી, તેણે તે વિશે જંગે પશનનું ખયાંન કહી સંભલાવ્યું, અને એ પછી એ ત્રણે શાએરો સાથે ફીરદોસ્તીને મિત્રાચારીનો સખંધ થાયો, એ કે ખાતેનમા તે ફીરદોસ્તીની તેઓ અદેખાઇ કરતા હતા.

કેટલાકોના કેહવા પ્રમાણે, અને ખાસ કરી વિઠવાંન લેખક મોહલના કેહવા પ્રમાણે, આ કાફીયા ભેડવાનો બનાવ ગઝનીના એક ભઠ્ઠર બાગમાં નહિ, પણ મહામુઠ શાહ ગઝવીની દરબારમાં બન્યો હતો. મહામુઠ શાહે પોતાના દરબારી શાએરો સાથે ફીરદોસ્તીની શાએરીની કસોટી કરવા, તેઓને ચાર 'લાઇન' કાફીયા સાયની ભેડવા ફરમાવ્યું. અનસરીએ કાફીયા તરીકે રદીફ આગલ 'શન' આવે એવા શબ્દ પસંદ કીધો. ફારસી ભાશામાં, 'શન' ના કાફીયાવાલા 'રોશન,' 'ગુલશન,' 'જબોશન' એવા ફકત ત્રણ જ શબ્દો છે. એવા 'શન'ની રદીફ ચાને છેઠાવાલો બીજો કોઇપણ શબ્દ ફારસી ભાશામાં બાકી નહી હોવાથી, ફીરદોસ્તી જેને ધરાંનની આગલી તવારીખનું અચ્છું જ્ઞાન હતું, તેણે તેના ઉપચોગ કીધાથી, દરબારમાં હાજર રેહલાઓ તેની તારીફ કરવા લાગ્યા, અને મહામુઠ શાહ પણ ફીરદોસ્તી ઉપર ઘણેજ ખુશી થઇ ગયો.

ફીરદોસીનો નવો દોસ્ત માહુક. ફીરદોસી મહામુદ
શાહની દરબારમાં.

‘ઝટપટ’ એત જોડવાની ફીરદોસીની આવી શક્તી જોઈ ત્રણે શાએરો ધણોજ ખુશી થઈ, તેની જળજળ વખાણ કરવા લાગ્યા, અને આ બનાવ બનયા પછી તેઓ વચ્ચે દોસ્તીનો ગાંઠ વધારે સારી રીતે બંધાયો. બરોબર જોજ કટોકટ વખતે, માહુક નામનો એક માનીતા અમલદારનું, તે બાગમાં અચાનક આવવું થયાથી, શાએર ફીરદોસી સાથે તેને દોસ્તી બંધાઈ. ફીરદોસીની જગ્યાંન દરાજી, ફસાહત અને અકલમંદીથી આ માહુક ધણોજ ખુશી થયો, અને પોતાની સાથે તેરાતે ખાંતુ લેવા માટે, ફીરદોસીને તેને પોતાને ઘેર લેઈ ગયો.

માહુક સાથે ખાંતુ લીધા પછી, ફીરદોસીએ પોતા ઉપર ગુજરેલી તમામ મુશ્કેલીઓની હકિકત ખુલાં દીલથી તેને જણાવી, પોતે શું ઉમેદ ધારી ગીઝતી તરફ આવ્યો છે, તે જાહેર કીધું. એ ઉપરથી માહુકે ફીરદોસીને કહ્યું, કે શાહ મહામુદની દરબારમાં બાસ્તાંન નામું યાને ‘સમર-અલ-મલુક’ નામની કિતાબ આવી હતી, અને શાહે પોતાના શાએરાને, ધરાંનની તવારીખ માહેલું એક એક દાસ્તાંન બેતબાજીમાં રચવા સોંપું હતું.

ફીરદોસી આ વાત સાંભળી ધણોજ ખુશી થયો, અને મહમુદ શાહની તારીફમાં તેજ વખતે તે નિચકી નઝમ ‘ઝટપટ’ બોલી બોલ્યો:

“તે છે જગનો દીનકર,^૧

હું છું કિરણ સમાન-

ફીરદોસી વૃત્તી

અંત તલક ધસડાધને,

કિરણ જશે આરમાન.^૧

શાએર અનસરીનું રસ્તમ સોહરાયનું દાર્તાન.

આવી 'ઝટપટ' શાએરી સાંભલી માહકે ધણોજ ખુશી થયો, અને કહ્યું, કે આજ રોજે દરબારમાં એક મોટી મીજલસ મલી હતી, કેમકે જે સાત દાર્તાન સાત શાએરોને રમવા આપ્યાં હતાં, તેની આજે ત્યાં તપાસ ચાલી હતી. તે સધલાએમાં શાએર અનસરીએ લખેલા રસ્તમ અને સોહરાયના દાર્તાનન થોડાક બેત શાહને ધણોજ પસંદ પડ્યાથી, શાહે રસ્તમ સોહરાયનું દાર્તાન તમામ બેતખાજીમાં જોડવાનો હુકમ અનસરીને કીધો હતો.

ફીરદોસીએ માહકને પુછ્યું, કે: “તે બેત કયા હતા કે શાહ મહામુદને એટલા બધા પસંદ પડ્યા.” માહકે જવાબ આપ્યો કે: “તે બેત રસ્તમ સોહરાયની ઉપર જ્યારે ફત્તેહ પામ્યો, ત્યારે સોહરાયને એવી આસા હતી, કે જેમ સોહરાયે રસ્તમને ગેઇ કાઢે જતો મુકયો હતો, તેમ રસ્તમ આજે તેને જતો મુકશે, પણ તેમ કંઈ બન્યું નહીં, અને રસ્તમ જેવો પોતાના આબદાર ખંજરે, સોહરાયને મારવા જતો હતો, તેવામાં સોહરાય ખંજરની નીચેથી જે કાંઈ બાહ્યો હતો તે બેત હતા, તે બેત આ છે:

અનસરીની નઝમ.

હરાંનગેહ કે તેરને શાહી તો બખુન,
બેચાલુતી ઇન ખંજરે આબ શુન.

૧. આ તરજુમાવાલી બેતને મેલતી ફીરદોસીની નઝમ નીચે પ્રમાણે છે:—

બુવદ બરેહ બખુ કાસમ વ શાહ મેહર,
પરો મેહર અરેહ રવઠ તો સપહેર.

જમોને ખખુને તો તીશને શવહ,
ખખનદોમ તો મુધ દેશને શવહ.

તરજુમો:-

તરસ્યો થયો મુંજ લહુનો તું જ્યાર,
કિધુ આલુદા ખંજરે આખદાર.
તુંજ લહુનો જમાનો તરસતર થશે,
ખદન ખાલ તારા ખંજર થશે.

(કરવા)

ફીરદોસીનુ મહામુદ શાહની દરખાસ્તમા જવું.

ફીરદોસીએ એ ઉપરથી માહકને કહ્યું કે, મેં રસ્તમ અને અસ્ફંદીયારનું દાસ્તાંન ખેત બાજીમા બનાવ્યું છે, અને મેં જોડેલી ખેતબાજી અનસરી કરતા વધારે કિમતી અને વધારે દીલપઝીર છે. તે હું તારે સ્વાધીન કરું છું, અને તું તે શાહ મહામુદને સપુરદ કરજે.

આ રસ્તમ અને અસ્ફંદીયારનું દાસ્તાંન, ફીરદોસીની ખાએશ મુજબ, માહકે શાહ મહામુદને પોહોચાડ્યું, અને ફીરદોસી ની તમામ હકિકત શાહ મહામુદને માહકે જાહેર કીધી. શાહ મહામુદ તે ખેતબાજી વાંચી બ્રજોજ ખુશી થયો, અને ફીરદોસીને દરખાસ્તમા હાજર થવાનો હુકમ કીધો. હુકમ મુજબ ફીરદોસી દરખાસ્તમા હાજર થયો, અને મહામુદ શાહે રસ્તમ અને અસ્ફંદીયારના દાસ્તાંન વિશે પુછપરછ ચલાવી.

ફીરદોસી અને મહામુદ શાહ.

ફીરદોસીએ મહામુદ શાહ ઉપર દુવા ગુજરી, અને પોતાના લખેલાં દાસ્તાંનની હકિકત જણાવી. એ પછી ફીરદોસીના વતન તુસની વાત નિકલતાં મહામુદ શાહે પુછ્યું, કે તુસ શહેર કોણે બાંધ્યું હતું? ફીરદોસીએ પોતાના ધરાંની તવારીખના અભ્યાસ અને જ્ઞાનને આધારે, તુસ શહેરની હકિકત જણાવતાં કહ્યું કે:

તુસ શેહરની સ્થાપનાની હેઠાયત.

એ તુસ શેહર ખીનોચેહરના દીકરા નોઝરના છોકરા તુસે પેહલવેહલું સ્થાપ્યું. હેઠાયત એવી છે, કે પાદશાહ કઝેખુશરોએ શાહબદા તુસને અફરાસ્યાબ સાથે લડવા^૧ તુરાંન^૨ તરફ રવાના કીધો હતો. પણ પાદશાહ કઝેખુશરોએ તુસને એવી તાકીદ કીધી હતી, કે તેણે (તુસે) કેલાતને પેરસ્તે જવું નહી, કેમકે ત્યાં તેનો (કઝેખુશરોનો) સાવકો બાપ ‘ફરફ’ જે વજીર ખીરાંનની છોકરીને પેટે,^૪ શીયાવક્ષને ત્યાં જનમ્યો હતો, તે ત્યાં રહેતો હોવાથી, મળ્યાદા તેની સાથે લડાઇ ઉઠાવે. પણ કઝેખુશરોના ફરમાન ઉપર તુસે ધ્યાન આપ્યું નહી, અને તુરાંનની સરહદ ઉપરથી તેણે કેલાતને મારગેજ આગલ વધવાનો વિચાર કીધો એ ઉપરથી ફરફ અને તુસ વચ્ચે લડાઇ થઇ, અને તે લડાઇમાં ફરફ માર્યો ગયો. એ ખીના કઝેખુશરોને ખચર પડતાં, તે તુસ ઉપર ધણોજ ગુસ્સે થયો, અને કહ્યું કે: “ મેં તુને મારા બાપના ખુની અફરાસ્યાબની ઉપર કીનો લેવા મોકલ્યો, અને તેને બદલે તે મારા બાપને મારી નાખ્યો. તુસ જ્યારે તુરાંનથી પાછો ફર્યો, ત્યારે કઝેખુશરોની દરબારમાં જવાની તેની હિંમત થઇ નહી, તેથી

૧. એ લડાઈ પાદશાહ કઝેખુશરોએ પોતાના બાપ સ્થાવક્ષના કીનામાં પોતાના મમાવા અફરાસ્યાબ સાથે કીધી હતી, અને લડાઈ શરૂ કરવા માટે તેને પેહલવેહલું તુસને મોકલ્યો હતો.

૨. તુરાંન દેશને ગ્રીક લોકો ‘સીથીયા’ કહે છે. એ દેશનું નામ ફરીડુનના દીકરા ‘તુર’ ના નામ ઉપરથી તુરાંન કરી આપવામાં આવ્યું હતું. હાલ એ દેશને તારતરી કહે છે.

૩. કેલાત, બહુચીસ્તાંનની રાજધાની હતી.

૪. ખીરાંન તુરાંનના પાદશાહ અફરાસ્યાબનો પડો વજીર હતો. કઝેખુશરોનો બાપ શીયાવક્ષ, જ્યારે તુરાંનમાં ગયો ત્યારે ‘ખીરાંનની’ દીકરી સાથે તે પરણ્યો હતો.

અયાઝ

મહામુશાહ

ફીરહાસી.

અનસરી.

અસજદા.

૩૬૬.

મહામુશાહ ગઝનવીની દરબારમા ફીરહાસી.

તેણે ત્યાં એક જુદું રોહર વસાવ્યું, અને તેનું નામ પોતાના નામ ઉપરથી તુસ કરી રાખ્યું.^૧

આ ઉપરથી ફીરદોસીના ઈરાંનની તવારીખના જ્ઞાન વિશે મહામુદ શાહે ધણું ઉંચું મત બાંધ્યું. એ પછી પોતાના દરબારી કર્વાઓ સાથે ફીરદોસીની પીછાંન કરાવી, કે તેણે રૂસ્તમ અસ્ફંદીયારનું દાસ્તાંન બેતબાજીમાં રચ્યું છે. મીજલસમાં સરવે ફીરદોસીની તારીફ કરવા લાગ્યા, અને અનસરી જે દરબારી શાએરામાં પેહલો દરજ્જો ધરાવતો હતો, તેણે ફીરદોસીની તારીફ કીધી.

અયાઝ ગુલાંમ અને ફીરદોસી.

રૂસ્તમ અને અસ્ફંદીયારની બેત બાજી સાંભળી મહામુદ-શાહ ફીરદોસી ઉપર પ્રસન્ન થઈ ગયો. એવાંમાં મહામુદ શાહના ગુલાંમ અયાઝનું દરબારમાં આવવું થયું. તેને જોતાં મહામુદ શાહે પોતાના શાએરાને ફરમાવ્યું, કે મારા અયાઝની આંખો ઉપર બે બેત બનાવો. ફીરદોસીની તપાસ લેવા સંબંધાઓએ અરજ કીધી, અને તે અરજને અનુસરી ફીરદોસીએ નીચલી લીટી બે ઝટપટ જોડી આપી.

નઝમ

મસ્ત અસ્ત બુતા ચશમે તો વ તીર બદસ્ત,
બસ કસ કે એતીરે ચશમે મસ્તે તો નઝસ્ત.
ગરબુશદ આરેઝત ઝરરેહ આઝરશ હસ્ત,
કજ બતીર બે તરસદ હમે કસ ખાસ્સે જમસ્ત.

ફીરદોસી તુસી

તરબુતો:-

અચ્ચે મર્દ હસીન તુંજ નયેનો છે મસ્ત,
અચ્ચે તીરંદાજ તીર તારે છે દસ્ત.
એ તીરે-નિગાહથી થયા કંઈક ખારો ખસ્ત,
ખખતર સજી નયેનો ઉપર કર બંદોખસ્ત,
બાચ્ચેસ એ નૈનોથી ડરે કુલ આલમ મસ્ત.

(કરતા)

આવી ઉમદા કિસમની ઝટપટ શાએરી ફીરદોસીને કરતો
જોષ, મહામુદ શાહ ઘણોજ ખુશી થઇ બાધ્યો, કે એશક મારી
મીજલસને આજે તુએ મિસ્તે ફીરદોસ રોશન બનાવી દીધી છે.
મહમુદશાહે કરેલા આ ટીકા ઉપરથી કેટલાક લખનારાઓ કેહ છે,
કે મહામુદ શાહના મોહકાંમાંથી 'ફીરદોસ' શબ્દ નિકળ્યો, તે
ઉપરથી મજકુર શાએરે, ફીરદોસી એવો તખલ્લુસ અખત્યાર
કીધો હતો.

શાહુનામુ રચવાનુ કાંમ ફીરદોસીને

મહમુદશાહે સ્વાધીન કીધું.

આ બનાવ પછી 'સમર-અલ-મુલુક' વાકાં પુસ્તકને તમામ
બેતબાજીમાં રચવાનુ કાંમ મહામુદ શાહે ફીરદોસીને સોંપ્યું. એ
કાંમ માટે મહામુદ શાહે પોતાના મેહકતી પાસે એક મકાન તૈયાર
કરાવી, ત્યાં ફીરદોસીને મુકાંમ કરવા જણાવ્યું. તે મકાન
માહેલાં દિવાંખાંનાની દિવાલો ઉપર, પેહલવાંનો, પાદશાહો તથા
તેમના વજીરો, તેમજ હથિયારો અને જાતગ્યતના જનાવરોના
ચિત્રો ઉપરાંત, ઘોડા, હાથી, ઉંટ, વાઘ, ચિત્તા વિગેરે ચિતારો
ચિતરાખ્યાં, કે જેથી ફીરદોસી શાએરી કરતી વખતે, તે ચિતારો
જોષ પોતાના મનના તરંગને સંતોશી શકે.

ફીરદોસી તુસી

હિયાં ફીરદોસીએ શાહનામું બેતબાજીમાં રચવાનું કામ શરૂ કર્યું, અને તે મકાનમાં મહામુદ શાહના ખ્યારા ગુલામ અયાઝ સીવાય બીજા કોઈનેથી જવાની મનાઈ કરી હતી.

મહામુદ શાહની દરબારમાં ફીરદોસી

કિસ્તન કરનાર^૧ તરીકે.

આ મકાનમાં ફીરદોસીએ શાહનામાના દારતાનો જોડવાની શરૂઆત કરી. જેમ જેમ ફીરદોસી શાહનામાના દારતાનો જોડતો હતો, તેમ તેમ તે દારતાનો શાહની દરબારમાં, મેહફીલ રૂબરૂ રજુ કરતો હતો. તે દારતાનો સાંભળી મહામુદ શાહ ધણેજ ખુશ થતો હતો, અને તમામ મેહફીલ ફીરદોસીની એક કિસ્તનકાર તરીકે તારીફ કરતી હતી.

ફીરદોસીની બેતબાજીની મહામુદ શાહે

ઠેરવેલી કિંમત.

ફીરદોસીના દારતાનો બેતબાજીમાં સાંભળી મહમુદશાહે પોતાનો સંપૂર્ણ સંતોષ જાહેર કર્યો:

બેશક ખુબી તારી માલમ પડી,

દરબારત સુણી ફસાહત ભરી.

અજબ શઅર તારા હીલને હરે,

અજબ હીલ મહેફીલ ખુશીથી ભરે.

૧. “મે ૧૦ મોહર પોતાની પાસેની એક જુની નકલમાં આપેલા એક ચીત્રને આધારે જાણવું છે, કે ફીરદોસી ગાયનના વાજીત્રો અને નાચનારી સ્ત્રીઓના નાચ સાથે, પોતાની કવીતા શાહ મહામુદને ગાઈ સંભળાવતો હોય, એવું હોય છે. એ ચીત્રમાં ફીરદોસી એક નહીં ઉપર બેઠો છે, અને તેની આગળ એક બાની ખાસ બેઠક ઉપર તેણે શાહનામું મેચેલું છે. તેની સનમુખ કેટલોક ગવર્ધયાઓ ઉભા છે, અને કેટલીક નાચનારીઓ ડાબી અને જમની તરફ વાંકી વલેકી જાણે તેના સરોદો પ્રમાણે નાચ કરતી ઉભેલી છે.” અને (૬૧૦ મોહી શાહનામું અને ફીરદોસી.)

ફીરદોસી તુસી

અજબ તારી તમસીલ,^૧ શીરીન જખાંન,
 દિપેછે લાલ-એ-બદ્દાં^૨ સમાંન.
 એમુળ બંધન, એમુળ મિજાંન,
 ઇલમે ફસાહત, ઇલાહી સુભાંન.
 રંગીન મીઝાલ,^૩ અજબ રંગ રૂબાબ,
 ખાકી મિનોઇ, દિસે બેહિસાબ.
 ગજબના સખુનો^૪ ઠરે દીલફિગાર,
 ઇલાહી અજબ છે કલમનો બહાર.
 બયાં જંગ બાલ,^૫ બયાંને શિકસ્ત,^૬
 બનાવી હતે છે જગર દીલબસ્ત.^૭
 સુભાંન તારી કુદરત અએ શીરદુસી,
 કિધી સારી મહેશીલ તુંએ ખુશી.
 સુભાંન એ કલમબાજ અરે નામચીન,
 કલમ તારી રાખે તે આવેમીન.^૮
 કબી દીલ કરે ખુશ, કબી દિલગીર,
 કબી દીલ હરે તું એ યાદગીર.
 કરે દીલ મલુલના ઘડીમા ખુશી,
 એવો તું કામેલ કવી શીરદુસી.
 કલમ બાલ તારી નથી કંઈ કમી,
 કલમથી ઠરી તું રહ્યો રસ્તમી.

૧. તમસીલ યાને અલંકાર, Alligory. ૨. લાલ-એ-બદ્દાં. ખીન હરીફ માણક ઉત્પન્ન કરનારી જમીનવાલો, આકાશ નહીં પાસે આવેલો જલો, જે બદખશાનને નામે પ્રખ્યાત થયેલો છે. ૩. Metaphor. ૪. કષ્ટભરસ યાને Tragedy. ૫. ૧ રવી રસ યાને લક્ષણની હારણતના શબ્દો. ૬. ખારમા મસ્ત કરે છે. ૮. આવમનો મલ્કી-ખુદા.

કલમ પાસ દોલત શું છે બિસાદ,
 કલમ છે શમશીર કરતાં જીયાદ.
 કલમ જે કરે તે બળ નહિ કરે,
 કલમથી લલા શેહરિયારો કરે.
 કલમથી ખુશી 'ને કલમથી ગમ,
 કલમથી બને સર પળમે કલમ.
 કલમથી કપાઈ ગયાં રાજ છે,
 કલમથી થયાં બહુ ખુરાં ઠાજ છે.
 કલમ છે બતે મિસલ હિરકણી,
 જે ઉખડી તો દીસે ખુરી પાપણી.
 કબી તો બને છે. કલમ ગુલ કળી,
 કબી તો બને આડુકસની સલી.
 કલમબાજ રીજે તો રાજ બને,
 કલમબાજ ખીજે તો પાજ બને.
 કલમબાજ રખે તું છકી ભાંડતો,
 કલમબાજ રખે કોઈ ફંદ માંડતો.
 કલમથી કલમબાજ બળવાંત છે,
 મગર કોઈ વખતપર પશિમાંત છે.
 કલમ પર અગર હાથ 'રોશન' ધરે,
 પલીદ મન જનોને પાવન કરે.
 રચી મસ્નવી આવી સુંદર નલીન,^૧
 કિધી તુંએ રોશન ગઝની જમીન. (7)

ફીરદોસી તુસી

હરએક હજારે શએરના એક હજારે મુનાના

મીસ્કાલ^૧ ફીરદોસીને આપવાનો હુકમ.

આવી કિસ્મતી શાએરી સાંભલી મહામુદ શાહનું દીલ
ધણુંજ ખુશ થયું, અને પોતાના દરબારીઓ અને અમીરોના
દીલ ફીરદોસીની શાએરીથી જ્યારે ઘણાજ ખુશ થયલાં બેમાં, ત્યારે
તેણે પોતાના વજર હસન મએમંદીને નિચે પ્રમાણે ફરમાવ્યું:

“સુભાંત તારી કુદરત એા દાનેશ્વર,
ફિધી મારી મહેકીલ તુએ ખુશતર.
નથી મુજ મહેકીલે તુજસમ કવી,
તપાવી તે દરબાર મિસલે રવી.
મરહુખા અએ અખુ કાસમ જનાબ,^૨
હવે કર ખતમ જલ્દતું આ કિતાબ.^૩
સાંભલ વઝીર મએમંદી હસન,
હર એક છે શએર બહારે-ચમન.
કરું છું મુકરર એવો કરાર,
કરે શએર ફીરદોસી જ્યારે હજાર.
હર શએર હજારે મીસ્કાલ હજાર,
કરજે તું ફીરદોસીને અખતીયાર.

* * *

સૂણી ખુશ થયો ફીરદોસી અપાર,
ખુશી થાયો દીલથી સુણી કરાર.

૧. રા. મીસ્કાલનું વજન એક તોલા બરાબર થાય છે. તે
હિસાબે ૧૦૦૦ મીસ્કાલનું વજન ૪૦૦ તોલા થવું જોઈયે. (ખ. એ. ૫૦)
મેકન ૧૦૦૦ સોનાના મીસ્કાલને ૬૫૪ પાર્કિંગ બરાબર ગણે છે.
(હા. મોદી.) ૨. ફીરદોસીનું જન્મ નામ, ૩. શાહનામું.

શરૂ શાહનામુ કિધું ધ્યાનથી,
રહ્યા નીત મશગુલ ઇમાનથી.
થતા શાએર હજાર એક તૈયાર જ્યાર,
જતો લઈહસન મીસ્કાલ એક હજાર.
મગર ફીરદોસી કહેતો હસી:
“મને કંઈ ઉતાવલ નથી હિયાં કસી.
તમો રાખો એ મેહરબાંની ઠરી,
ન લેતા તકલીફ હવે હર ઘડી.
ખતમ થાશે શાહનામુ જ્યારે તદન,
જતી વખત લેવશ હું મારે વતન.”

ફીરદોસી ઉપર હસન મએમંદીની ખશગી.

એવી રીતે ફીરદોસીએ ગીઝનીમા તેને માટે ખાસ
ખનાવેલાં દિવાનખાનામા એસા શાહનામુ લખવા માંડ્યું.
મહામુદ શાહના હુકમ મુજબ તેનો વઝીર હસન મએમંદી, ફીરદોસી
માટે દરેક હજાર શાએર જેવા પુરા થતા, તેવોજ તે સોનાના
એક હજાર મીસ્કાલ કરાર મુજબ તેને આપવા જતો હતો. પણ
ફીરદોસી તે જોખમ પોતા પાસે રાખવા બદલ વઝીરને અરજ
કરતો કે: “એ જોખમ તારી પાસેજ હાલ તુરત રાખવો, અને
હું જ્યારે શાહનામુ પૂરું કરી મારે વતન તુસ જવશ, ત્યારે
એ સઘલી રકમ, હું મારી સાથે લેઈ જવશ.” ફીરદોસીની
મોટામા મોટી મુરાદ એ પદસામાથી પોતાના શેહરની
તુસ નદી ઉપર એક પાકો બંધ બંધાવવાની હતી, કે જેથી તેના
ગામને નેહર મારફતે પુરવું પાણી મલતું રહે.

ફીરદોસીની બાહોશીની ખબર જેમ જેમ ચોતરફ ફેલાતી
ગઈ, તેમ તેમ અમીરો અને હિમરાઓ તેની તારીફ સાંભળી તેને

ફીરદોસ્તી તુસી

માટે કિમતી બેટ સોગાત ચાલુ મોકલાવવા લાગ્યા. એ બેટ સોગાતોની ખખર વજર હસનના કાંન પર જવાથી, તે ફીરદોસ્તીની અદેખાઈ કરવા લાગ્યો. તે અદેખો પડી બેસી રહ્યો નહી, પણ મહામુદ શાહ જયારેખી કાંઈ ઇનામ કે બક્ષેસ ફીરદોસ્તીને આપવા ફરમાવતો, તે તેને આપવાના બીજકુલ અખાડા કરતો હતો.^૧ ફીરદોસ્તી તેથી ઘણાજ દુખી થઈ મનમા મુઝાવા લાગ્યો, અને બોલ્યો:

છે રખ ઇલાહીનો હુકમ, રોજે અવલથી જાણુ;
સંપુરણ શાહનામું, કરશે મારી જખાન.
કંઈ પરવા મુજને નથી, શાહી માલો-ઝર,
વળી પરવા મુજને નથી, મએમંદી કરરોઝર.^૨

૧. ફીરદોસ્તી ઉપર મહામુદ શાહના વજર હસન મએમંદી તરફથી વિરહી અદેખાઈના જેવીજ કાહાણી, ઈંગ્લેન્ડના જાણીતા કવી, રપેનસરના ખાખમા બનેલી નોંધાઈ છે. કવી રપેનસરે રાણી એલીઝાબેથને પોતે બેરહી કવીતાઓ દેખાડવાથી, તે રાણીને ઘણીજ પસંદ પડી હતી, અને તેના ઇનામ તરીકે, પોતાના ખાખનથી લોર્ડ સેસીલને તેણે હુકમ કીધો હતો, કે કવી રપેનસરને ૧૦૦ પાઉન્ડ ઇનામ આપવું. ખાખનથીજ રાણી એલીઝાબેથને કહ્યું: ‘કે એ ઇનામ ઘણુ મોટું છે.’ તે ઉપરથી રાણી એલીઝાબેથે કહ્યું કે ‘તું’ને જે વાજબી લાગે તે આપ, (Then give him what is reason). છતાં ખાખનથીજ રપેનસર કવીને કાંઈબી આપ્યું નહી, ત્યારે અંતે તે કવીએ નિચલી લીટીઓ લખી રાણીને આપી:

“I was promised on a time,
To have reason for my rhyme,
From that time into this season,
I receiv'd nor rhyme nor reason.”

આ લીટીઓ વાંચતાંજ એલીઝાબેથે ૧૦૦ પાઉન્ડ આપી દેવા ફરમાવ્યું હતું. The Globe Edition of Spencer by Marrio. ફીરદોસ્તીની સથે વજર હસન મએમંદીની અદાવતનું બીજુ એક કારણ આ હતું, કે ફીરદોસ્તી સીદા પંથનો હતો, જયારે વજર હસન સુની પંથનો હતો. આ બંને પંથ વચ્ચે અસલથીજ ઝડુન અને વેર વસેલાં હોય છે. આ અબખને લીધે વજર હસન ફીરદોસ્તીને ધીકારતો હતો. સુની પંથવાલાઓ સીદાપંથવાલાને ‘રાફેઝ’ એટલે પાંખડી મતવાલા કહે છે. (૩૦ મોદી૦)

૨. કરરોઝર ચાને દોર હમામ

ઉપલા શ્વેર ભોડવાની ખખર વજર હસનને તેના દોસ્તોએ
કહવાથી, તે ફીરદોસી ઉપર ધણોજ ગુસ્સે થયો, અને કાઠખી
રીતે તેનું કાટલું કાઢવાની તક તે શોધવા લાગ્યો. આથી
ફીરદોસીના સખલા દુશ્મનોનું ધણુંજ મહડતું થયું.

ફીરદોસી ઉપર મહામુદ શાહનું ગુસ્સે થયું.

ગુસ્સે થવાના કારણો.

વજર હસન મએમંદી ફીરદોસી ઉપર ગુસ્સે થયા પછી
ફીરદોસીના બીજા દુશ્મનો, જેઓ અત્યાર સુધી ગુપ્તગુપ્ત બેઠા
હતા, તેઓ સખલા મહામુદ શાહને ફીરદોસી વિરુદ્ધ બંભેરીને
દરબારમાંથી તેનું કાટલું કહાવવાની તજવિજ કરવા લાગ્યા,
અને અનેક બોહતાનો તેની ઉપર ઉભાં ઠાધાં.

ફીરદોસી ઉપર મેલાયલાં બોહતાનો.

પેહલું બોહતાન તેઓએ ફીરદોસી ઉપર એવું મુક્યું, કે
ફીરદોસી જુદા જુદા ધારમિક મનો ધરાવનાર શખ્સ છે, અને
તેના ટેકામાં તેઓએ ફીરદોસીના જુદા જુદા શ્વેરો ટાંકી,
તેઓએ પોતાની ફલીલને મજબુત બનાવી. એ ઉપરાંત શીહા
અને સુની પંથ વચ્ચે વસ્તાં ઝનુનના ઓઠાં હેઠલ, મહામુદ શાહને
બંભેરવાની ફીરદોસીના હરીફ તરફીબ કરવા લાગ્યા.

આ સખલી ફીલચાલનું પરીણામ એ આવ્યું, કે મહામુદ
શાહ ફીરદોસી તરફ બેદીલ થઇ ગયો, અને ફીરદોસી ઉપરથી
તેણે મન ઉતારો ઠાધો.

ફીરદોસીએ જ્યારે જાણ્યું, કે શાહનું દીલ તેના તરફ
બેદીલ થયું છે, ત્યારે તેણે પોતાના વફાદાર દોસ્ત અયાઝને
એ બાબત જણાવી. અયાઝે કહ્યું કે: “ શાહની બેદીલીનું એક
કારણ એ છે, કે શાહનામાં કીયાની પાદશાહોની જુનીયાદની
તુચ્છ બેહદ તારીફ લખી છે. લખલા તરીકે પાદશાહ કચેખુશરોની

ફીરદોસી ઘુસી

બેહદ તારીફ તેં ચીનારી છે. તેજ પ્રમાણે અરફન્દીયાર પોતાના આપ પાદશાહ યુસ્તાફને માટે જોહાં પેહલવાંન રસ્તમને કેહ છે. એ લખાણો મહામુદ શાહને પસંદ પડ્યાં નથી, એમ મને લાગે છે, અને તેથી તે બેદીલ થવા પામ્યો છે.

વળી એ ઉપરાંત બીજે બનાવ જે બન્યો, તે એ હતો, કે ફીરદોસીની શાએરી ઉપર મરી ફીતનાર શાખીનો, તેની ઉપર અનેક જાતની કિમતી ભેટો મોકલતા હતા, તે ફીરદોસી બચાવી રાખતો નહીં હતો, કેમકે મહામુદ શાહ તરફથી તેને મલનારી મહાખારત રકમ ઉપર તે સુસ્તાક હતો. એક વખત ફીરદોસીનું રથેલું રસ્તમ અને અરફન્દીયારનું દાસ્તાંન, દેલમાનના^૧ મુલકના શાહજાદા ફકરેદોલા પાસ એક શખ્સ લઇ ગયો. તે શાહજાદાએ તે દાસ્તાંન વાંચી, તે લાવનારને સુનાના ૫૦૦) દીરમ ભેટ આપ્યા, અને ફીરદોસીને માટે ૧૦૦૦) સુનાના દીરમનું ખનામ મોકલાવી એવું કેહવાડયું કે: “જો મારી દરબારે આવે, તો તુને મોટો મરતબો અને માન આપી રાખશ, અને ગંગવર ખજાનો આપી હું તારી કદર બુજશ.”

આ ખબર મહામુદ શાહને કાંને ગઇ, અને ગીજની શેહરમા તે ફેલાઇ ગઇ. મહામુદ શાહને ફીરદોસી તરફ બેદીલ થવાનું તેથી એક કારણ હતું.

ફીરદોસીની શાએરીની કસોટી.

એવા એવા તરેહવાર બનાવો, ફીરદોસીના દુશમનો કાંઇ અને કાંઇ શોધી કાઢવાની તક જવલેજ જતી મુકતા હતા. પણ અત્યાર આમમચ જે બનાવો ફીરદોસીની વિરુદ્ધ તેના દુશમનોએ મહામુદ શાહ આમલ પેસ કીધા હતા, તેનું બેશું

૧. એ દેલમાનના મુલક કઝવીન અને ગીલાનની વચ્ચે આવેલો છે.

ફીરદોસી તુસી

પરીણામ એ આબુનું હતું, કે શાહ મહામુદનો મન હિતારો, ફીરદોસી ઉપરથી બેશક ઘણોજ થઇ ગયો હતો. એવામાં એક નવો બનાવ બનવા પામ્યો.

દરબારમાં એક હાહાડો ફીરદોસીની શાએરીની વાત નિકળી. ફીરદોસીના હરીફાએ જણાવ્યું, કે ફીરદોસીની નઝમબાજી જે લોકપ્રીય થઇ છે, તેનું કારણ નઝમમાં સમાયલી ફસાહતને લીધે નથી, પણ અસલની હેકાયતવાલા બનાવોની તરફ લોકોની મોહિતીને લીધે, તે લોકપ્રીય થઇ પડી છે. ફીરદોસીના દોસ્તે જેઓ એ વખતે દરબારમાં હતા, તેઓએ એ બીનાનો રદીઓ આપતાં એવી દલીલ કીધી, કે અસલ હેકાયતના બનાવો તો નજીવા છે, પણ ફીરદોસીની શાએરીમાં સમાયતી ફસાહત, અને ઇશ્મે સુખનની બરકતથી, લોકોનું તે ધ્યાન એવી રીતે છે.

આ તકરાર ઘણી જોશબંધ વધી પડી. મહામુદ શાહે તેજ વખતે ફીરદોસીની શાએરીની કસોટી કરવાનો ઠરાવ કીધો, અને ફીરદોસીને ફરતમ અને અસ્કયુશનું દારતાંન આપી જણાવ્યું, કે એ હેકાયતને આજનું આજ બેતબાજીમાં રચી, દરબારમાં તેનું કીરતન કથન કરવું.

ફરતમ અને અસ્કયુશની હેકાયતનો સાર.^૧

આ ફરતમ અને અસ્કયુશના દારતાંનનો ટુંકો સાર એવો છે કે, કાંમુસ કાસાની નામનો સરદાર તુરાનીઓની મદદે ધરાંનીઓ સામે લડવા આવ્યો હતો. કામુસે પોતાનો એક પેહલવાંન, જે ઘણોજ જોરાવર અને લડાઇના હુન્નરમાં દરેક રીતે પુરવીણ ગણાતો હતો, અને જે અસ્કયુશને નામે પ્રખ્યાત થયો હતો, તેને ધરાંનીઓ સામે લડવા માટે મરદાને જંગમાં

૧. અસ્કયુશ એ કાસાંનના મુલકનો એક જંગી પેહલવાંન હતો, અને અસ્કયુશની મદદે તે ધરાંની લશ્કર સામે લડવા બહાર પડ્યો હતો.

શ્રીરદ્દોસી તુષી.

મોકલ્યો. ધરંતી પેહલવાંન રેહાંમ, જે ગોદરેજ વણરનેા દીકરો થતો હતો, તે તેની સાંમે લકવા ગયો. પણ રેહાંમ અસ્કપુશની લકાયક હું નરમંદી, અને જોર સાંમે ટકી શક્યો નહી, અને અસ્ક-પુશથી આજેજ થઇ, જંગના મયદાંનમાંથી પીઠ ફેરવી નાહસી જઈ, સાંમેના પાડાડતી કઢણમાં છુપાઇ બેઠો. રેહાંમને મયદાંનમાંથી એવી રીતે નાહસી ગયેલો જોઇ, તુસ પેહલવાંન તેની ઉપર ધણેજ ગુસ્સે થયો, અને પોતે અસ્કપુશ સામે લડવા જવા આહ્યું. પણ રસ્તમ હલવાંને તુસને મયદાંનમાં જતો અટકાવી કહ્યું, કે : “તું લશ્કરની ફરદારી બરાવે છે, તેથી લશ્કરને પડતું મુકી જે તું લડવા જશે, તે લશ્કરની પનાહ અને પાશ્વ્યાંતી કરવી મુશ્કેલ થઈ પડશે.” રસ્તમે તુસને લશ્કર ઉપર નજર રાખી તેને તપાસવા કહ્યું, અને પોતે જંગના મયદાંનમાં અસ્કપુશ સામે લડવા, તેના હમનખર્દ તરીકે પાંઉ પીયાદો આલતો ગયો. રસ્તમે મયદાંનમાં જતાંને વાર અસ્કપુશના ઘોડા ઉપ એક તીર ફેંક્યો. આ તીરથી અસ્કપુશનેા ઘોડો વીંધાઇ ગયો, અને ત્યાંજ મરણ પામ્યો, જેથી અસ્કપુશ પાંઉ પીયાદો થઇ ગયો. અસ્કપુશે આવો મામલો જોઇ તુરત પોતાની કમાન ઉપર હાથ નાખી તીર ચઢાવ્યો, અને નેમખંધ રસ્તમ ઉપર છોડ્યો, પણ રસ્તમે પોતાની કુનેહથી તે તીરને છટકાવી નાખી, પોતે એક તીર અસ્કપુશ ઉપર ફેંક્યો, અને તે તીરથી અસ્કપુશ વિંધાઇ જમીન ઉપર પટકાઇ પડી, જંગના મયદાંનમાંજ મરણ પામ્યો.

આ મતલબનુ દાર્તાંન શ્રીરદ્દોસીને તેજ દાહાડે બેત-બાજમાં રચી કાઢવા શાહ મહામુદે ફરમાવ્યું, અને શાશ્વર શ્રીરદ્દોસીએ મહામુદ શાહના ફરમાન પ્રમાણે તૈયાર કરી તેજ દાહાડે દરબારમાં તે રજુ કરી. આખી દરબાર શ્રીરદ્દોસીની આ નકમબાજી સાંભલવા તલ્લી રેહી હતી. શ્રીરદ્દોસીએ તે દાર્તાંન દરબારમાં ગાઇ સંભળાવ્યું, અને તે સાંભલી મહામુદ શાહ તેમજ

તમામ દરબાર હેરત બની ખુશ થઇ, અને સરવે કાષ્ઠ શ્રીરદ્દોસ
ઉપર આશ્રીન કરવા લાગ્યા.

અરકખુશના દાસ્તાંન માહેલી શ્રીરદ્દોસીની

જગ આશકાર લીલીઓ.

હવે એ બેતઆલમા રસ્તમે અરકખુશ ઉપર તીર
ફેંકવા બાબદ જે બેતઆલ શ્રીરદ્દોસીએ રચી છે, તે ઉપર આખી
દરબારનું ખ્યાન જે ચાઈ રહ્યું હતું. એક તીર ફેંકનાર, તીર
ફેંકતી વખતે પોતાના શરીરના ભાગોને, તેમજ તીર અને કમાનને
તે કવી રીતે જોલાંન અને વળાંચ આપે છે, તેનું બ્યાન ઘણીજ
સુંદર રસાહતથી શ્રીરદ્દોસીએ કરેલું છે. શ્રીરદ્દોસીની એ બધેતો તેના
તરબુમા સાથ અને નોધી લીધી છે.

શ્રીરદ્દોસી:-

જે માલીદ ચાચી કમાનરા બહસ્ત,
બચમે ગુજન અન્દર ઓવર્દ શસ્ત.
સેતુન કઈ ચપરો વખમ કઈ રોસ્ત,
ખરશ અઝખમે ચર્જે ચાચી બેખોસ્ત.

* * *

‘કમા’ ગુફત ગીરો ‘કદર’ ગુફત દેહ,
ફલક ગુફત અહસાંન, મલક ગુફત ઝેહ.
કસાંની હુમ અન્દર ઝમાન લોન બેદાદ,
તો ગોફતી કે હરજેહ એ મોદર નમાદ.

ફીરદોસી વુસો

ફીરદોસીની નઝમનો સાર:-

ધરી તેણે ચાચી કમાન હાથમા,
મુકયો અંશુહો ચર્મની^૧ ફાટમા.
કિધો હાથ ડાબો સીધો તટાર,
જમણાને વાળી કિધો વાંકદાર.
હસીને કમાને^૨ કિધો લલકાર,
વળતાંજ વાંકે કીધો પુકાર.
ખેચીને તાણી તીર કાંત તક.
કમાને પુકારી કહાડયો હલક.
પુગ્યો અંશુહો તક પયકાંત જયાર,
છુટી તીર વિંધી પીઠ ગયો આરપાર.
'કઝા'^૩ ખોલી ધરધર, 'કદર'^૪ ખોલી માર,
ફલક ખોલી શાખાસ, મલક ખલહાર.
કસાંની થયો તેજ વખતે ખતમ,
લિધો તો નહિ માત પેટે જનમ.
(કરતા.)

ફીરદોસીની આ બેતબાજ સાંભલી તમામ મેદફીલ છક થક ગઇ, અને મહામુદ શાહ ઉલટમાં આવી ખોલી ઉઠયો:-

મરહુખ્ખો, મરહુખ્ખો, અઝે નેકનામ,
અજબ છે નઝમમા નઝાકત ઠલાંમ.
કુલ કાબુલ^૫ ને જાબુલની^૬ દોલત તમામ,
આ શઝેર આગલ કુદલે બેદામ.

૧. ચર્મની ફાટ યાને ચાંમડાંની ફાટલી, જે કમાનની તાંતમાં તીર ગોઠવવા ખનાવેલી હોય છે. ૨. કમાને વળીને વાંસે યથાથી તેમાથી અવાજ નિકલ્યો. ૩. 'કઝા' યાને પુકારો કુકમ, ૪. કદર, યાને સરજત. ૫. કાબુલસ્તાન અને જાબુલસ્તાન એ બંને ગીઝનીની દક્ષીણથી તે સીસ્તાન શહેરની પશ્ચીમ લગત ભેડાયલાં છે, અને તે જમાનામા ફરતમ પેહવાનના મુલક તરીકે ગણાતા હતા.

છે દાલતે રૂસ્તમ તુંજ પર નિસાર,
નઝમ તારી બેમુલ એ આલી વિકાર.

શ્રીરદ્ધોષીએ ખાખમા જોયલો રૂસ્તમ પેહલવાંન.

દરબારમા આવી રીતે પોતાના દુસ્મનોની રૂબરૂ પોતાની
બેલખાણની તારીફ મહામુદ શાહને મોહકથી સાંભલી, શ્રીરદ્ધોષી
પોતાનો તમામ આગલો ગમ ભુલી ગયો, અને પોતાના દુસ્મનો
ઉપર પોતાની આવી રીતની ફતેહથી હરખાઇ તે પોતાને મઠાને
ગયો. એવામાં એક અઘ્યય બનાવ, અનેલો શ્રીરદ્ધોષી જણાવે
છે. એ બનાવ શ્રીરદ્ધોષીએ અરકબુશનુ દાર્તાન દરબારમા રચીને
તેનું કિસ્તન કથ્યા પછી તેજ રાતે બનેલો જણાવે છે.

તે રાતે શ્રીરદ્ધોષી પુર નિન્દમા આરાંમથી સુતો હતો,
અને મોડી રાતે તેણે રૂસ્તમને સ્વપનામાં જોયો.

નઝમની કદર થઈ ગઈ આશકાર,
પડ્યો સેજ ઉપર કરતો વિચાર.
વહી રાત આગળ, પડી મધરાત,
ચહુડી નિન્દભારી, મગજ મન રહાત.
પડેલો હતો ખુશ ખ્યાલાતમા,
દિઠો ખુદને 'મુકનાબાદ'મા.
ઉભેલો હતો દરને દરમિયાંન,
નજર એક પડીયો બડો પેહલવાંન.
બદન પર સજેલાં હતાં હથિયાર,
બખતર તન પર હતું ઓસ્તવાર.
હતા હાથ અંદર તીર 'ને કમાંન,
કંમર બંધ બંજર, શમશોર મિયાંન.

ફીરદોસી તુસી

હિંમત હાંમમા તે નહિ કમ હતો,
 નિર્બીન જોયું તો રસ્તમ હતો.
 જણાયો સુરવીર પુર રંગમા,
 જતો હોય મીસલ અશકપુશ જંગમા.
 કદમ દબદબાથી ભરી ચાલતો,
 ઉભો જોઈ ફીરદોસીને બાલતો.
 નમી ફીરદોસીની પાસે ગયો,
 અદબથી નમો તે ઉભો રહ્યો.
 “સલાંમો અલેક, ફીરદોસી તુસી,
 હું રસ્તમ તુને જોઈને છું ખુશી.
 અજબ તું કલમખાજ આ નામેવર,
 કિધો તું આ જગમે રસ્તમ અમર.
 લખી મારી કિરતી અજબ તોરથી,
 જગત જાણીતી થઈ મુજ જોરથી.
 પડી ગારમાં હું થયો તો ખતમ,
 મગર ઇવતો તે કિધો રસ્તમ.
 ખબાંનો તું પરથી હું કરતે નિસાર,
 ઇવજ તુને અનમોલ દેતે હજાર.
 મગર છે લાચાર રસ્તમ થયો,
 નથી ગેતીમા તે, એકમ થયો.
 મગર લે નવાજેશ મારી સુણી,
 તું ને વાત કહું છું, બહુ છે જુની.
 કિધોતો મેં દુશ્મન કાલ આંક વાર,
 ગળાંમાટે તેના હતો આંક હાર.

જવાહીર તેમાં હતાં આબદાર,
 જોહર 'ને લાલો હતાં બિશીયાર.
 બેશક બેમુલ તે હાર છે,
 લે તારે ખાતર તમયાર છે.
 મે રાખ્યો છે તે ધુળના ઢગમા,
 છે એક નેજાની તે વગમા.”
 ધરી તીરને ઝટ ખેંચી કમાન,
 કહ્યું ફસ્તમે: “જેઠ લે જે નિશાંણુ.”
 જઈ તીર પડીયો જમીનની ઉપર,
 પડ્યો ધુળનો ઢગલો એક નજર.
 કહ્યું: “જદદ જમને કાઢી લે હાર,
 છે તારે લાયક તે ફીલબહાર.”

ફીરદોસ્તીનું આખમાથી જાગૃત થવું.

આ સ્વપનો દિયાંજ પુરો થયો, અને ફીરદોસ્તી જાગી
 ઉઠ્યો, તે માલમ પડ્યું, કે બડી બામદાદ પડેલી હતી. તેણે
 વિચાર કીધો, કે આગની વાત અગર જો તે કાઢને કેહશે, તે
 કોઠો તેને હીવાનામા અપાવશે. એવી ધા સ્તીથી જો કે તે કાઢ
 આમલ એ વિશે બોલ્યો નહી, પણ એ સ્વપના માટે તે હંમેશાં
 વિચાર કરતો, કેમ કે સ્વપના ધણીવાર ખરા પડે છે, માટે આ
 તેનો સ્વપનોખી ખરા હોવો જોઈએ.

ફીરદોસ્તી મહામુદ શાહ સાથે મુકનાબાદની
 સેહલમાહે જાય છે.

સ્વપનની વાતને લાંબો વખત યુજરયા પછી, શાહ મહા-
 મુદનું પોતાના રસાલા સાથે મુકનાબાદની સેહલમાહે જવું થયું.
 મુકનાબાદ જઈ પુગતાંજ ફીરદોસ્તીને પોતાના સ્વપનાની યાદ પડી.
 તે યાદ પડતાંજ મુકનાબાદના દરવાજાની આસપાસ

ફીરદોસી હુસી

તપાસ કરતાં, તેને એક મોટા ધુલનો ઢગલો નજરે પડ્યો. એ ઢગલો તેને સ્વપનામાં રૂસ્તમે દેખાડેલા ઢગલાના જોવાળ હતો, એવી તેની ખાત્રી થઈ. ફીરદોસીએ અચાઝને પોતાના સ્વપનાની વાત જણાવી. અચાઝે લાગ દાવતાં એક દિવસ મહામુદ શાહને કહ્યું કે: “આ ધુલના ટેકરાવાળો જગ્યા ખાલી પડી છે, ત્યાં એક આલીશાન મકાન બાંધવાનો જે આપ હુકમ કરો, તેા જયારેખી શાહ હિયાં આવે, ત્યારે મુકામ કરવા તે કામ લાગે.”

મહામુદ શાહે અચાઝને, તે ધુલના ઢગાલી જગ્યા ઉપર એક મકાન બાંધવાની પરવાનગી આપી.

આ શાહી ફરમાન મળતાંજ અચાઝે તે ધુલના ઢગલાનો ટેકરો ખોદાવી જમીન સપાટ કરવાનો હુકમ કીધો, અને તે ટેકરો ખોદતાંજ, રૂસ્તમની બશારત પ્રમાણે ત્યાંથી એક એમુલ હાર મળ્યો. અચાઝ તે હાર મહામુદ શાહ પાસે લેઈ ગયો, અને ફીરદોસીએ જોયલા ખાખની વિંગત જણાવી. ફીરદોસીએ ગીઝનીમાં જોયલા ખાખની વાત અચાઝથી સાંભળી, મહામુદ શાહ ધણોજ તાબુબ થયો, અને તે હાર ફીરદોસીનેજ આપવાનો તેણે હુકમ કીધો. મગર ફીરદોસીએ તે હાર લેવાની માન સાથ ના પાડી, કેમકે તે હારના ભાગલા પાડી, ફરબારન શાએરીને વેંહચી આપ્યા, કેમકે તે જાણ્યો હતો, કે શાહનામું પુરું થયા પછી તેને મહામુદ શાહ તરફથી એક ગંજવર ફોલત મલનાર હતી.

ફીરદોસી શાહનામું તમામ કરે છે. મહામુદ શાહ પોતાની કબુલાત તોડે છે.

અંતે ફીરદોસીએ ગઝનીમાં મહામુદ શાહ આમલ બાર વરસ^૧ રહી શાહનામું તમામ ખેતમાજીમાં સંપુર્ણ રચી, તમામ

૧. ૬૦ સં ૧૦૧૦ ના ફેબ્રુઆરી માસની ૨૫ મી તારીએ અસ્ફન્દિયાર શાહ અને અશીસંગ શાહે, ફીરદોસીએ પોતાનો જીંદગીના ૩૫ વરસ, એ કામ પાછલ રોકી તે પુરું કીધું હતું.

કીધું. જ્યારે દીરદોસીએ શાહનામુ લખીને તમામ સમાપ્ત કીધું,
ત્યારે તેની ઉંમરે ૭૧ વરસની થઇ હતી.

રચી શાહનામુ કીધું તૈયાર,
કિધા બેત તેણે પુરા સાઠ હજાર.
ખતમ કુલ કિધાં દારજાને કિયાંન,
કરી કુલ નબમમા તવારીખ બયાંન.
હતો માહ સફંદાર, અને રોજ અર્દ,
સમાપત કિધો કિસ્સે યમદેઝર્દ.
રજા ચાહી શાહની નજર તે કરે,
કે મઠસદે મુરાદ ઝરથી લડે.
દિઠાં વીપત ને વમલ અનેક,
બુબેર્ગી બની સાલ સીતેર પર એક.
આ દારંગી દુનિયા, સરાએ સેપંજ-
મા વરશ પાંચ પર તીસ બેચી મે રંજ.
અકળમંદ બાહોશ દાનેશ યકીન,
પહડી બયતો કરશે મને આફરીન.
રચી આ બયતો જવશ હું મરી,
મગર હું થવશ જીવતો હિયાં ફરી.

દીરદોસીએ શાહનામુ તમામ લખીને પુરું કીધા પછી
હવે તે વિશેની ખબર મહામુદ શાહને કરવા, પોતાના માનીતા
દોસ્ત અયાઝને તેણે કહ્યું. અયાઝે તે ખબર શાહને પુગાડી, અને
શહે તે પુસ્તક પોતાની પાસે મંગાવ્યું. મહામુદ શાહ તે પુસ્તક
તપાસવા લાગ્યો.

પહડી પુસ્તકને થયો શાહ ખુશી,
બાલ્યો: “આફરીન બએ દીરદુસી.

શીરદોસી તુસી

રચાવટ, સજાવટ, અજબ છે કરી,
 લડી રહી ફસાહત મોતન લડી.
 હરેક બથે ત દીલખુશ મનને હરે,
 સિવા શીરદોસી બિન્ને નહિ કરે.
 શીરીન છે જખાની, મીસલ તેગ સમ,
 કરે કુલ શાએરોના બંધ દમ.
 રચી બથેત બેશક કિધી રૂસ્તમી,
 જશે કુલ જગતના શાએર નમી.
 હવે વાત સાંભલ વણર આ હસન,
 રચી બથેત આ છે એકએક ચુનંદ.
 હવે જલ્દ તઈયાર મિસ્કાલ કર,
 કર તું રવાના પીલ પીઠ પર.
 ગણી કાહડજે સાઠ હજાર^૧ તું,
 હવાલે તું કરજે જઈ રૂ-ખ-રૂ.

હસન મએમંદીએ મહામુદ શાહને બંભેરવો.

વણર હસન મએમંદી, મહામુદ શાહનું દરમાન સાંભલી
 મનમા ધણોજ અલબથો, મગર તે લાઇલાજ હતો. શાહન
 હુકમ સાંમે તે દમ ભરી શકે એમ નહી હતું. મગર શીરદોસીની
 ઉપર વેર લેવાની આ વખતે તેને એક નરી તદખીર સોધી

સુણીને ફિતુરી હસન આ હુકમ,
 બોલ્યો નમીને ભસી એક દમ:
 "દાઅમ સલામત રહે શોહરિયાર,
 બીસાહ શું છે તુંને સાઠ હજાર.

૧. સાઠ હજાર સોનાના મીચાલનું વજન એવીસ હજાર તોલા વાળ છે.

મગર ફ્રીરદોસી એ જર બેઠને,
રખે થાય બેકલ,^૧ અકળ ખોધને.
પુત્રે જો દિમાગે હરખથી ખલલ,
પડશે વમળમાં એ બુઝોર્ગ કમળ.
ખુશીથી કુલાઈ મરી એ જશે,
નહિ તો હરખઈ ચરી એ જશે.
સહું ચીઝ હદમા સદા સારી છે,
મગર હોય અનહદ સદા ખ્વારી છે.
અગર હોય શાહની જો પરવાંનગી,
કરી દુર શકીયે એ દિવાંનગી.
અગરજો હુકમ તું કરે શેહરિયાર,
દઉ ચાંદી મીસ્કાલ હું સાઠ હબ્બર^૨”

* * *

સુણી લઈ હસનને શાહ બોલિયોઃ
“બેશક ભરમ તેં ખરો બોલિયો.
અએ મંદી અકલ તારી મંજુર છે,
બલા ફ્રીરદોસી તણી દુર છે.
લઈ જા તું ચાંદી પીલ પીઠ પર,
ઇનાયત ક'ચન બદલ તેને કર.”

ફ્રીરદોસીની કમનસીબી.

ફ્રીતુરી મએમદીએ એવી રીતે સોનાના મીસ્કાલ બદલ
ચાંદીના મીસ્કાલ ફ્રીરદોસી ઉપર મોકલવાની મહામુદ શાહની

૧. હીવનો.

૨. સાઠ હબ્બર ચાંદીના મીસ્કાલનું બજન એવીસ હબ્બર તોલા થાય છે.

ફીરદોસી તુસા

પરનાંગી મેલવી. તેણે તુરતજ માંદીના સાઠ હજાર મીસ્કાલની થેલીઓ ભરી, તે અયાઝને સ્વાધીન કરી, ફીરદોસીને હાથોહાથ આપવા માટે તેને સવાના કીધા.

મંદી ફીતુરી બડો બલસાજ,
કહ્યું એમ તેણે: “સાંભલ અયાઝ.
આ થેલીઓ છે ફીરદોસી થકી,
તે રાખેઓ છે બેશક આજે વકી.
એકંદર મળી સહુ છે સાઠ હજાર,
પોહ્યાડી દે જઈ તેને દવાર.”
હુકમ જ્યારે મંદીનો એવો થયો,
લઈ સંગ થેલીઓને તે ગયો.
ગયો ફીરદોસીને ઘર તે ગુલાંમ,
મગર ફીરદોસી ગયોતો હુમાંમ.^૧
નજર જ્યારે શાએર ઉપર પડી,
અયાઝે નમીને નમન ખુબ કરી.
કહ્યું ખુબ આંજુદાં એમ બની:
“આ સાઠ થેલી લેઓ તમે ગણી.”
ખુશી થાયો ફીરદોસ મલકાઈને,
જોતો રહ્યો ખુબ હરખાઈને.
કળી તેની ઉમેદ ગુલશાર હતી,
મગર તેની તકદીર બેચાર હતી.

૧. હુમાયખાનુ એટલે અધીશ કરવાની જગ્યા. ત્યાં ચોકસાઈ દર્શાવેલી નિશાની બદલ નસલીને નહવાડે છે, યા તેઓ પોતાને હાથે નાહે છે. ત્યાં ખાવા પીવા અને હુમાય લીધા પછી આસાએસ લેવાની જગ્યાઓ રાખેલી હોય છે.

ખોલીને થેલી કીધી નજર,
 ફિટી તેણે ચાંદીથી ભરપુર-તર.
 ઉદાસી, નિરાસી, પરેશાનગી,
 બની તેની હાલત દિવાંગી.
 નિર્ખીને ખોલ્યો જોઈ અચાજ:
 “આ તો છે ચાંદી, ખીલકુલ ખેડાજ.
 આ ચાંદીના મીસ્કાલ શું કાંમ છે,
 કબુલાત કંચન કનામ છે.
 શું આ શાહી ઇજ્જત, આ તેનું નામ ?
 શું આ શાહી સુખન, આ તેનું કામ ?
 કીધો તો સુનાનો દેવા હુકમ,
 ને ચાંદીમા આપે છે આજે રકમ.
 નજમની ચહકી શું મગજને ખુખાર,
 કે તોડે મહામુદ શાહી કરાર.”(૪)

અચાજે ફીરહોમી આગલ ભેઠને
 ખોલવો.

કહ્યું એમ અચાજે: “આલી જનાબ,
 કરો કાં તબિયત નાહક ખરાબ.
 હજરત સુણો તમ ધીરજ ધરી,
 કહું છું હકિકત બની જે ખરી.
 નથી કંઈ કસુર મહામુદની જરી,
 એ છે મએમંદીની કારીગરી.
 સુણી વાત મે છે ધરી કાંનથી,
 થયું છે એ કાંમ શયતાનથી.”

ફીરદોસી તુષી

મરો મએમંદી; મરો એતું કાંમ;
ભમાવી કીધો શાહ બડો બદનામ.
દિધો 'તો કંચન દેવા વચન,
મગર ભભેરી કિધું ફર-ફંદ."
ફીરદોસીએ છુટાવી દીધેલી દોલત.

અયાઝને મોહોડેથી ફીરદોસી આવો ખુલાસો સાંભળી
વધારે ગુસ્સે થયો, અને ગુસ્સાથી બોલ્યો:

"ઓ ફંદી, ફીતુરી, ઓ નાખકાર,
કિધો મારો પામાલ કુલ રોજગાર.
અદાવત થકી તેં ઘડ્યો મારો ઘાટ,
ભુલ્યો રાહ ઇલાહી તું શયતાનઝાદ.
હુટ્યો ગંજ મારો, ન હુટિયું નસીબ,
પડો માર તુંજ પર ખુદાનો ફરીબ.
ખુરી તારી ખુનિયાદ નામોશથી,
તું છે જાતે કમતર પાપોશથી." ^૧
કરી એમ અફસોસ, ધરી મન ધીર,
ગળી ગોટ લહુનો હાખ્યું ફેરીર.
ખુલાવી હમામી કરી એક પુકાર,
પળમે છુટાવી દીધા વીસ હજાર.
ખુલાવી અયાઝ એમ કહ્યું: "દીલદાર,
લે તું ઉઠાવી બિજા વીસ હજાર.
અએ માલીકે શરખત હુકાનદાર,
લે તું ઉઠાવી આ વીસ હજાર.

ઇવજમા તું દે એક ખ્યાલો મધુર,
 બનું તેની લેહજતમા ચકચુર.”
 બાદર બોલ્યો, બુલાવી અયાઝઃ
 “કહેજે શાહને સુખન મુજ આજ.
 નથી શાહનામુ લખ્યું ગંજ કાજ,
 મને ગંજની કંઈ હતી નહી દાજ.
 ધરીતી નહિ ગંજ ખાતર કલમ,
 રચી મુજ ફિરતી ખાતર નબમ.
 છે માલેક રોજનો રજક પાક,
 કિધો છે મે રોશન અકલ ચેરાગ.”

મહામુદ શાહનું વચ્ચર હસન મએમંદી ઉપર

ગુસ્સે થવું.

ફીરદોસીના ગુસ્સા અને ધિક્કારનો પાર રહ્યો નહી. ખીજા હાથ ઉપર મહામુદ શાહના માનીતા ગુલામ અયાઝે તેજ વખતે મહામુદ શાહને ફીરદોસીએ કહી સંભલાવેલા સબલા સખુનો કહી સંભલાવ્યા, અને તેને માટે મોકલાવેલા આંદીના સાઠ હજાર મીસ્કાલ ફીરદોસીએ કેવી રીતે ઉડાવી દીધા, તે તમામ હકિકત તેણે મહામુદ શાહને વિગતવાર જણાવી. મહામુદ શાહ તે સાંભળી ધણેજ દલગીર થઈ ગયો, અને હસન મએમંદી ઉપર, તેને મીસ્કાલ મોકલવાના આજમા આપેલી ખોટી સલાહ માટે ધણેજ ગુસ્સે થયો. એટલુંજ નહી, પણ તેના મરતખાને માટે તેને આપેલા સબલા ખેતાએ છીનવી લઈ, તેને ઇપકો આપી કહ્યું કે:

ફીરદોસી તુસી

“અએ મંદી ફિતુરી અરે બદલગાંમ,
કિધું તુએ કેવું બુર આએ કાંમ.
અદાવત હિસના થયો તું ગુલાંમ,
કિધો શાએરોએ મને બદનાંમ.
ગીબત મારી આલમમે સારી થશે,
હવે મારી મહેશીર અકારી થશે.” (૭)

હુસન મએમંદીએ મહામુદ શાહને મનાવી લેવા
હેખાડેલી ચતુરાઇ.

શાહ મહામુદને પોતાની ઉપર આવી રીતે ઉગ્ગરાઇ ગયો.
જેમ, મએમંદીએ તેને દમનાવી લેવાની નવી ચતુરાઇ કરતાં
ચાપલુસીબરી સિદ્દત ચલાવી કહ્યું:-

“અએ શાહ દલીલ તારી બેમુલ છે,
મગર ફીરદોસીનીબી બુલ છે.
અગર શાહી બક્ષેસ હોય એક દિરમ,
છે લાજમ સમજવું મીસ્લે ચશમ.
સદા શાએરોનો એ મામુલ છે,
સમજતા નથી ધુલળી કુલ છે.
અગર શાહી બક્ષેસ હોય કમતરીન,
મગર તેને કરવી ઘટે આફરીન.”

ફીરદોસીને હાથીના પગ તલે કચડી નાખવાનો
શાહે કરેલો હુકમ.

જુરા ખવાસના મએમંદી વજરે, પોતાની ચાપલુસી બરી
પ્રીલમુદાથી, શાહ મહામુદના મગજ ઉપર એવી તો અસર કાઢી,
કે શાહી બક્ષેસને આવી રીતે ફીરદોસીએ ધિક્કારી શાહનું

ફીરદોસી તુસી

મોટું અપમાન કરવાં જેવું તેણે કાંમ કીધું હતું. આ દલીલથી શાહ મહમુદ, હસન મએમદીનો કસુર જુધી જઈ, તે ફીરદોસી ઉપર છોડાઈ પડ્યો, અને પોતાની બક્ષીસ તરફ આવો ધિક્કાર દેખાડી તેને છુટાવી દેવાની સરકસી માટે, ફીરદોસીને હાથીના પગ હેઠલ કચડી નાખવાનો તેણે એકદમ હુકમ કીધો, કે જેથી બીજા શાએરો એવી બેદબી કરે નહીં.

આ આદત બરેલા હુકમની ખબર ફીરદોસીને કાને પડતાંજ તે હેબતી ગયો, અને પોતાની જુએગીના વખતમા, ત્રિના કારણે આવી કિસમની શીક્ષા થવા માટે તે નિરદોશ શાએર પોતાના નસીબને દોશ દેવા લાગ્યો. ફીરદોસીએ હવે પોતાના જીવ ॥ આશા છોડી. તોપણ એક છેલ્લો મલાજ તેને પોતાના બચાવ ખાતર અજમાવવાનો વિચાર કીધો.

ફીરદોસીએ મહામુદ શાહને મનાવી લેવું.

ફીરદોસીને રહેવા માટે શાહ મહામુદે આપેલું મકાન તેના મેહલની પડોસમાજ હતું. મહામુદ શાહ તે મેહલના બાગમાં રાજ બામદાદે ફરવા નિકળતો હતો. એ તકનો લાભ લેઈ બીજે દિવસે બડી ફજજરમા, જેવો મહામુદ શાહ તે બાગમા ફરતો ફીરદોસીને દેખાયો, તેવોજ ફીરદોસી તે બાગમા ગયો, અને શાહ મહામુદના પગ ઉપર માથું મુકી કહ્યું કે: “મારા દુશ્મનોએ મારે માટે, હું જુદી જુદી દીનને માનું છું એમ આપને જણાવ્યું હોય, તો તે બીલકુલ જુદું છે. ફીરદોસીએ બહુ કરગરી જણાવ્યું કે:

“અએ બંદે પરવર શાહ સુલતાન,
સિકત તુંજ મુલકની કરે આસ્માન.

શ્રીરદોસી તુસી

વસે યાહુદી, પારસી, ખ્રિસ્તીયાંન,
દીયે તુને જલ્યો હઈ પુર માંન.
વસી તુંજ અમલમે કરે સહું ચમન,
હુંખી આપી જલ્યો કડું હિયાં વતન.”

આવા મીનતયુગ્મરીના સખુનો કહી, શ્રીરદોસીએ શાહના પગની ઉપર પોતાનું માથું મુકી, તેના પગને ચુમી, તેના પગની ખાકને પોતાની પેશાંની ઉપર લગાડી. શ્રીરદોસીના ઉપલા રસીલા શર્ચેરા સાંભલી, તેની હાલત ઉપર દયા લાવી મહામુદ શાહે તેને માફી બક્ષી.

શ્રીરદોસીનું મસજીદમાં જવું, અને મસજીદની દીવાલ ઉપર લેખ લખવો.

બાગમાથી નિકલી શ્રીરદોસી પોતાને મકાંને ગયો. મકાંને જઈ પુગતાંજ, તેણે લખેલા થોડાક હજાર શર્ચેરા, જે તેની પાસે હતા, તે સઘલા શાહી નાખી તેના તુકડા કરી અંમારમા બાળી નાખ્યા, અને પોતે જે મસજીદમા મહામુદ શાહ નમાજ કરવા જતો હતો, તે મસજીદમા ગયો, અને ત્યાં તેણે પોતાની નમાજ કરી લીધી. નમાજ ખતમ કરી પછી, શાહ જે જગ્યા ઉપર હિમે રહી નમાજ કરતો હતો, તેની પીઠ પાછળની દિવાલ ઉપર નિયલા શર્ચેરા શ્રીરદોસીએ લખ્યા:

“અમે શાહ મહામુદ ગઝનવી,

દરીયા સમ તુંજ દરબાર -

થાગ જેનો લાગે નહી,

એવો તે ઘેડીનાર—૧

ફીરદોસી વૃત્તી

મે મારી ત્યાં કુબકી,
મોતી ન લાગું હાથ-

કાં દોશ દેઉં દરિયાને,

એ દિનભાગની વાત^૧—૨

ફીરદોસીનું ગીઝની શેહરમાંથી ચાલી જવું.

મસજીદની દેવાલ ઉપર સચેર લખી ફીરદોસી ત્યાંથી બાહાર નિકળ્યો. બાહાર આવી તે પોતાના સાચા દોસ્ત અયાઝને મળ્યો. અયાઝને ફીરદોસીએ એક બંધ કરેલું કાગળ આપી અરજ કીધી, કે આજથી બરાબર વીસ દિવસ પુરા થયા પછી, તે કાગળ મહામુદ શાહને જયારે પુણ મિળજમા પુરસદે હોય, ત્યારે આપવું.

એ પછી ફીરદોસી અયાઝને બગલગીરી કરી છુટા પડ્યો. ફીરદોસી તેજ વખતે ગીઝની છોડી નિકળી ગયો. તેની સાથે કાંઇખી સામાન નહીં હતો. ફક્ત તેના હાથમાં એક લાકડી, અને તેની ખાંદ ઉપર એક જન્મો હતો. તેના ધણાક દોસ્તોએ તેની સાથે જવાનો વિચાર કીધો, અને તેની મુસાફરીનો કાંઇક અસ્થાન આપવાને ખી ખ્યાલ કીધો, પણ વલ્લર મએમંદીનો ગુસ્સો મબાદા તેઓ ઉપર ઉતરે, તેની ધાસ્તીથી તેઓ ફીરદોસીને કોઇખી જાતની મદદ આપી શક્યા નહીં. અંતે ફીરદોસી ભારી અને ધડકતે દીને, નાસીપાસ અને નિરાસ બની, મુશ્કેલ હાલતમાં ગીઝનીને છેલ્લી સલામ કરી ચાલી ગયો.

૧. ઉપલી નજમ ફીરદોસીનો લખેલી અસલ ખચેતના બાવાર્થ રજુ કરે છે. ફીરદોસીની અસલ નજમ નિચે પ્રમાણે છે:

“જુજુતે દર ગેહે મહમુદ બવુલી” દર્શાવેલ,

એગુન દર્યા કાનરા કેરાન પચેદા નિસ્ત.

શુ મએતેહા એદમ વ અનકર ન દીદમ કોર,

ગુનાહે ખખતે મનરત ઉન ગુનાહે દર્યા નિસ્ત.

* દોષ નકલમાં મહામુદશાહને ‘બવુલી’ લખ્યો છે.

ફીરદોસી તુસી

પણ અચાજ ફીરદોસીને લુપ્તો નહીં. તેણે ફીરદોસી તરફ પોતાની દોસ્તીનો ચાહ દેખાડ્યો. તેણે ફીરદોસી માટે મુસાફરી કરવા એક ઘોડો, અને ઘોડોક મુસાફરીનો અસખાખ પાછલથી રવાના કરીધો હતો.

ફીરદોસીનું મીઝનીથી નિકલી ફાલીસ્તાન^૧ જઈ પુગવું.

ફીરદોસીને મીઝની છોડવાને જ્યારે વીસ દાહાડા પુરા થયા, ત્યારે અચાજે પેલું બંધ કાગજ શાહ મહામુદને એક દિવસ ખુલ્લું મિળજમા બેઠા આપ્યું. શાહ મહામુદે તે કાગજ ખોલીને વાંચ્યું, તો તેમના તેને માટે સખત લખાણુમા જોડેલી બયેતો માલમ પડી.

ફીરદોસીએ કરેલી માહામુદ શાહની ફજેતી.

અએ શાહે ગભની એ નામેવર,
જરાળી હીલમા ખુદાથી કર.
થયા છે આલમમે શાહે ઘણા,
મળી ફાનીમા તેમને નહિ પનાહ.
હતા તુંથી આલા ને વાલા તખાર,
દરજજેબી તુંથી હતો ખીશ્યાર.
હતી રાસતી મનમા વન કસર,
નહિ જોર જખરો પડતી નજર.
સહા મુશ્કી ફરીયાદ લેતા તે દાહ,
ન અદના કે આલા હતા કંઈ ખિસાહ.
તજ જેતી એક રોજ ચાલી ગયા,
જે હાથ લઈ સાથ ખાલી ગયા.

૧, ફાલીસ્તાનનો પહાડી મુલક ગેરાસાનમા આવેલો છે.

અગર 'ઝર બંદમા'¹ પડે શેહરિયાર,
સદા દાનેશોમા બને ખાર.ખાર.
અગર આંખે જગમા હોતે તું બુલંદ,
ન હરગેજ લખતે હું આ સુખન.
નહિ મુજ નઝમનો કિધો તેં વિચાર,
હુકમ કીધો દરવા મને તુંએ ઠાર.
મને કહિ કમીનો, કિધી બદગ્યાંન,
બખરને² સમજ્યો તું બકરી સમાંન.
ખૂરાં બદ લોકે નિન્દા કરી,
કે અલી 'ને નખીથી ગયો હું કરી.
ગણે દિલથી કાઈ અલીને ગયેર,³
ઠલીખી ન પામે ખુદાની મહેર.
અગર તું કરે માર તન ચાઠ ચાઠ,
બુલું નહિ ક્યાંમત તલક નામ પાઠ.
અગર શાહી શમ્શીર સરપર ફેરે,
નહિ ખ્યાર અલીનો અખુ⁴ વીસરે.
દિધી એવી ધમકી કચકચે પીલ,
કરે ચાઠ તન મુંજ મિસલ આંખે નીલ.⁵
એ ધમકીનો મુજને ડર કંઈ નથી,
નખી 'ને અલી પાસ સર કંઈ નથી.

¹ લોભ

². બખર ચાને નામ.

૩. ગયેર ચાને બિગાનિ.

⁴ કીરટોસીનું પાંચમું નામ.

⁵. જેમ નાઇલ નદીના પાણીના જોશથી માનસનું સરીર હુંકર બને

ફીરદાસી તુસી

મને તારો ડર કે નથી કંઈ શરમ,
 અલી 'ને નખીની છે મુજ પર રહમ.
 લખ્યું છે કુરાંને શરીફ માહે ખાસ,
 સદા રાખે બંદો મુજ માહે આસ.
 સદા હું નખીના ગણું સત મુખન,
 નથી લેદ એમા, છે એકજ વચન.
 એ બંનેને ખાતર લીધો મે જનમ,
 થઈશ એ બંનેને ખાતર ખતમ.
 અગર તારું બનેથી સર એ ફરે,
 હું જાણું કે અકળ વિના તું ઠરે.
 છે દુનિયાના શાહોને મારો પેગાંમ,
 કે ફીરદાસી તુસીએ લખ્યા ઠલાંમ.
 નથી તેણે લખ્યા મહામુદ કાજ,
 અલી મુસ્તફાને હોજો નમાજ.
 લખ્યું શાહનામુ બનામે અલી,
 ગુંડી બેમુલ જોહરની કળી.
 ન જણ્યો જગે ફીરદાસી સમાન,^૧
 જમાનો હતો ત્યારે બેશક જવાંન.

૧. આ ગુજરાતી શબ્દો ફીરદાસીની અસલ ખબતનો તરજુમો રહ્યો છે. એ અસલ બેતબાજમા ફીરદાસી પોતાને માટે ધણેજ ગુમાની બરેલો અને ઉંચો વિચાર દરશાવી જણાવે છે, કે અત્યાર અગાઉ હું જનમ્યો ન હતો, કારણ કે જમાનો ધણેજ જવાંન હતો, પણ મારે જુવો કાં મોહીત શાહનામુ અને ફીરદાસી. (કરતા)

ન થાયો ન થાયો બીજો તુસી,^૧
 કે જોશે જગત, 'ને થાયો ખુશી.
 કસુર મુજ કિસ્મતની એ હતી,
 ચોમેર ચાલી રહી ગીબતી.^૨
 ન બુલ કલાંમોની વ્રંએ કદર,
 અફસોસ કીધી ન ઝાંખી નજર.
 એવો તું ગઝનોનો મહામુદ શાહ,
 ગીબત સુણી ગાફેલ થયો ગુમરાહ.
 ગીબતની ચહડી હોય જેને બુખાર,
 ખુદા તેને આપે ન હરગેઝ કરાર.
 પુગી મારી પીરી એંસીને સાલ,
 કિધી મારી ઉમેદ કુલ પાયમાલ.
 મેં ધારી'તી ઉમેદ એંચીને રંજ,
 શાહથી હું પામશ બીશ્યાર ગંજ.
 બયાંનો કરવા વીગતવાર,
 બચેતો મેં લખ્યા છે સાઠ હજાર.
 તલવાર, તીર 'ને તખર 'ને કમાંન,
 શાહોના સાજ 'ને શાહી નિશાંન.
 નેબા 'ને બખ્તર, ખંજર, કટાર,
 ઘોડા 'ને હાથી, કોલાહ, સવાર.
 જંગલ 'ને ફરિયા, હવા 'ને આબ,
 વાઘ અને વરૂ, બખર ને સાંપ.

૧. હીરોદાસી વ્રસી

૨. કિસ્મ કિસ્મતની નાલેસી.

ગોખર, 'ને અમદાદ, 'ને ગુલની નિરંગ,
 મગરમચ્છ, માહી 'ને શીરો પિલંગ.
 મદીને મરદ, ને જંગી જવાંન,
 સિયાહ 'ને લશ્કર, બપ્રેખિયાંન.
 લડાઈના મયદાંન, જંગીના જંગ,
 દલીરો, અમીરો, 'ને કયાંનોના રંગ.
 ભલા 'ને ખુરા 'ને પાપી અધમ,
 બેહાક બલમ, તુર 'ને સલમ.
 ફરીદુન ફરરોખ, શાહ કચેકોબાદ,
 જમશેદ, કચેખુશરો પાકઝાદ.
 હોશંગ, તેહમુર શાહ દેવખંદ.
 અવલાદે આલા બખ્તે ખુલંદ.
 ખુલંદ બખ્ત કાઉસ, નામી રૂબાબ,
 કમઅદેશ, ખિદાદ અફરાસિયાબ.
 સામો-નરીમાન, ફેરસારૂપ નેક,
 બેહાં બેચ રૂસ્તમ, દુનિયાંમે એક.
 અશો નર શિયાવક્ષ, રોશાંન રવાંન,
 રૂધનતાંન 'સ્કન્દીયાર અજબ પેહલવાંન.
 મિનોચહેર, ગોદરેઝ આલીવિકાર,
 હતા જેને એસી પિસર નામદાર.
 લોહરાસપ, ઝરીર, નામી સ્વાર,
 લડી દીન થકી જે થયા બેહુ ઠાર.

ગુસ્તાસપ જેવો શાહ શેહરિયાર,
 અકલમંદ અમાસપ રમલકાર.
 દારાએ દારાબ શાહ નેકનાંમ,
 સિકન્દર રૂમી ખુરો બદલગાંમ.
 શાહપુર અને અર્દશીર બાબેઠાંન,
 બેહરાંમ, આદેલ નોશીરવાંન.
 સાસાંની ખુશરો પરવીઝ નામ,
 કિધા સહું જીવતા લખી મે કલાંમ.
 થયા દોરે ફાંની ફના નામેવર,
 હકિકત લખી છે સહુ સર-બ-સર.
 જીવતા કિધા મે કલમને ઠસી,
 રવાંનો રહ્યાં તેમના છે હસી.
 કિધાં નાંમ જીવતાં ધસુ^૧ મિસાલ,
 સદી સેંકડો પર થયાં ઇન્તેકાલ.^૨
 બારાંન ને ગરમી, હવા ને આબ,
 ઠરે છે જીલંદ મકાનો ખરાબ.
 મગર બાંધ્યું છે મે એ મકાંન,
 હવા આબથી ના પુગે તુકસાંન.
 અનદીઠ જમાનાનો વહિ જશે કાળ,
 મગર મુજ નઝમને ન પુગશે જવાલ.
 મે રાખીતી શાહથી નહિ એવીઆસ,
 મગર એક કળકે કિધો મારો નાશ.

ફીરફોસી વૃત્તી

હતે રાસ્ત તારૂં અગર જો જીગર,
તો જીજતે ન મારી તું એવી કદર.
કરી સાલ તીસ તીસ જખડું મથન,
જીવતું કીધું મેં મુવેલું વતન.
અગર જો હતે નહિ તંગદસ્ત તું,
તો એસાદતે તખ્તપર રૂ-ખ-રૂ.
અગર બાપ તારો હતે બાદશાહ,^૧
મુકી તાજ મુજ સર દેતે પનાહ.
અગર તારી માદર હતે સફરજ,
ગુઠન બાર કંચન કરતે નવાજ.
એચી મેં બરની ઉમેદ પર જફા,
ન જાણું કે થાયે તું એવો કફા.
વચનથી ફરી તું થયો બદનામ,
મને તુંએ કીધું કુકાણું કામ.^૨
નથી મારી ઉમેદ તુંજથી ફળી,
મને શાહી કરતાં ગદાઈ બલી.
બીજ હોય કડવું, તો કડવુંજ ફળ,
નહિ થાય નિચથી મુશ્કીલ સફળ.
જીરાંથી ભલાંની ના રાખ ઉમેદ,
કાળો તે કાળો, બને ના સફેદ.
અરજ મારી સાંભલ પરવરદેગાર,
પડો સુમ ઉપર લીયાંનત હુજાર.

૧ મહામુદ શાહેનો બાપ હતો ગુલામ હતો તેને માટે ફીરફોસીએ આ મીઠવું માર્યું છે.

૨ એક ભતના શરખત જેવું પીણું. એવાં એક શરખતના પ્યાલાં માટે ફીરફોસીએ વીસ હજાર મીરકાલ આપ્યા હતા, તે માટે આ પ્રસારે છે.

લખી આએ કિસ્સા કરું છું ખતમ,
હવે હો રોશન ખુશી થાઇ હમ.^૧

ફીરદોસીના બાપમા મહામુદ શાહની દરબારમા બનેલા બનાવોની ખબર, તેને કરેલી માતની સળ, અને તે સળ કાપા પછી તેને મલેલી માફી, વિગેરેના સમાચાર આસપાસના મુલકોમા ફરી વધ્યા, અને તે વિશે ખુબ ચકચાર મચી રહી હતી. ફીરદોસી ઉપર એવી રીતે ગુજરેલા ગેરઈનસાફની વીગત જાણી, લોકો ધણાંજ દલગીર થવા લાગ્યાં, અને તેઓ હસન મએમદીની અદાવત અને હિસનુજ એ પરીણામ હતું, એમ માનવા લાગ્યા.

ફીરદોસી ગીઝનીના મુલકને છેલ્લી સલામ કરી કાઢીસ્તાં તરફ નિકળી ગયો.

કાઢીસ્તાંનનો હાકિમ ફીરદોસી સાથે દેસ્તી રાખતો હતો. તેને એ ખીના ખબર પડી, અને એતેફાક ફીરદોસી પશુ તેવે સમે કાઢીસ્તાંન જઇ પુગ્યો. ફીરદોસીના આવી પુગ્યાની ખબર કાઢીસ્તાંનના હાકિમ નાસરલકને ખબર પડતાંજ, તેણે ફીરદોસીને માન સાથે એસ્તકબાલ લેવાને પોતાના માનસો મોકલ્યાં, અને બાઈજનત તેને શેહરમા ઉતારો આપ્યો.

૧. આ નજમ ફીરદોસીએ લખેલા બયેતોનિ તરજુમે બેતખાલમાં કરતાંમ રચ્યો છે. ફીરદોસીએ લખેલા એ બયેતો દરેક શાહનામા અંદર ફીરદોસીના અહેવાલ પછી આવેલા છે, મगर તે અસ્સાના આવેશમા ફીરદોસીએ લખેલા હોવાથી ઘણીજ સખત ભાશા વાપરેલી છે.

૨. ફીરદોસીની છંદગી વિશે લખનારાંઓ માહેલા ઠેરલાક લેખકો જણાવે છે, કે ફીરદોસી ગીઝનીથી નિકળી પેહલ્લાં માછંનદરાંન ગયો હતો, માછંનદરાંનથી તે કાઢીસ્તાંન ગયો હતો.

ફીરહોસી ટુસી

ફીરહોસી એક નવું પુસ્તક રચવાનો વિચાર કરે છે.

કાઠીસ્તાનમાં તે પડાવ નાખી પડ્યો, પણ તેનું ચીત બહુ જ બેચેન અને ઉચાત થઈ ગયું હતું. કાઠીસ્તાનના હાકમ સાથે તેની અવારનવાર ચાલુ મુલાકાત થતી રહી, અને તે મુલાકાત દરમિયાન ફીરહોસીએ હાકમ નાસરલકને જણાવ્યું, કે: “હવે મારો વિચાર એક નવું પુસ્તક નઝમમાં રચવાનો થયો છે. તે પુસ્તકમાં મહામુદ શાહ અને તેના વજીર હસન મએમંદી સાથે મારા બાપમાં બનેલા સંઘર્ષ બતાવે છે જેતબાજીમાં રચવા માગું છું.”

ફીરહોસીની આવી ખાંચેશ નાસરલકને બીલકુલ પસંદ પડી નહી, કેમકે મહામુદ શાહની સાથે તેને ઘાડી મિત્રાચારી હોવાથી, ફીરહોસી તેના રાજમાં વસી આવું પુસ્તક રચી, મહામુદ શાહની ફજેતી કરે, તો નાહક તેઓની મિત્રાચારીમાં ખલલ થાય અને મિનાકેસો બરપા થવા પામે. એ સમયને લીધે હાકેમ નાસરલકે ફીરહોસીને એવું પુસ્તક રચી મહામુદ શાહની બદગોષ્ટ કરતો અટકાવ્યો, અને તેને ઘણીજ શીખામણ આપી, એક લાખ દીરમ ધનામ તરીકે ફીરહોસીને આપી, એ વાતને ઘણી દેવાની સખત તાકીદ કીધી. નાસરલકના સમજાવ્યાથી, ફીરહોસીએ એવું બદગોષ્ટવાલું પુસ્તક લખવાનું કામ બંધ કીધું, અને જે કાંઈ થોડુંક લખ્યું હતું, તે તેજ વખતે તેણે હાકેમ નાસરલકને સ્વાધીન કરી દીધું, અને નાસરલકે તે લેખનો તેજ વખતે નાશ કીધો. એ લેખમાં થોડુંક લખાણ નીચે પ્રમાણે હતું:-

ફીરહોસીના નાશ કીધેલાં પુસ્તક

માહેલી થોડીક નઝમ.

દિલ શાહનું કાં બેઠમની થયું,

ગીઝનીમે લહુ મારું પાણી થયું.

કુલ મારી મહેનત ખરખાહ થઇ,
ગગન તક મહારી ફરિયાહ ગઇ.
કિંધી રંજ લારી વરશ ત્રીસ તક,
મગર હાહ લેશે હવે મારી હક.^૧
થયો શાહ મહામુદ ઝિદ્દાહગર,
ન રાખું હું પરવા પેગર^૨ લર.
હું જાહેર જગને કડું એકદમ,
કેવી છે પેદર^૩ને માદર તોખમ.
કડું જગ જાહેર ખડો સુમ છે,
વળી ખાપની શું તોખમ છે.
ચિતાડું હું જગમે એને સિદ્ધા,
કરી ના શકે એને કોઇખી સફા.
ચહડી મગ્જ અંદર એવીજ ધુન,
જતો ના મુકું મંદી ખબુન.
કરી નહિ શકે કોઇ પાણી અસર,
ચિતાડું એવો એ ઝિદ્દાહગર.
મે ચાહ્યું કરવા સુખનથી કંતલ,
ચિતાડું મંદીને જખરો ચુગલ.^૪
નસલ શાહની જગમે કડું આશકાર,
કે નિકલે ચઢેલી મગજે બુખાર.
મગર એમ હુકમ કરે સરવર,^૫
હુકમથી ફરે કેમ કરી માડ સર.

૧ હકતાલા ખુદા. ૨ પેલર માને ખાસકું

૩ સુગલખોર માને વિંદા કરનાર

૪ પોતાના દોસ્ત નાસરલક માટે ફીરફોસી ધીયારો કરે છે;

ફીરદોસી વ્રસી

રથેલી હવી પાસ જે કંઈ નજમ,
શરણુ ફીધી ખાણુ મુકી દઇ કલમ.
ગમે તો ખાળી કરે તે બસમ,
ગમે તો ઉકાલી, કરે તે ગરમ.
કરાવશ હું ધનસાફ ત્યાં જઈને,
રહીશ વાટ જોતો ત્યાં રહીને.
મિનોઈમે થશે મારો ધનસાફ હક,
ખોટી હું રહેવશ કયાંમત તલક.”

ફીરદોસીને કોહીસ્તાનથી નાસરલકે રવાના કરવો.

નાસરલકે ફીરદોસીને માન અને ઇજ્જત સાથે પોતાના મુલકમાથી રવાના કરીધો, અને મહામુદ શાહ સાથે પોતાને મિત્રચારીનો સંબંધ હોવાને લીધે, ફીરદોસીના બાબમાં એક વિમતવાર કાગળ લખી, ફીરદોસી ત્રીસ વરસની મહેનત કરીધા પછી, નાહમેદ અને નાસિપાસ થઇ પોતાને વતન ગયો, તેને માટે નાસરલકે પોતાની દક્ષગીરી તે કાગળમાં જણાવી, અને પોતાનું કાગળ ખતમ કરતાં નાસરલકે મહામુદ શાહને ફીરદોસીએ જોડેલા બચેતો માહેલા છેલ્લા બચેતો પોતાના કાગળમાં ટાંકી મોકલવ્યા:-

“કરાવશ હું ધનસાફ ત્યાં જઈને,
રહીશ વાટ જોતો ત્યાં રહીને.
મિનોઈમે થશે મારો ધનસાફ હક,
ખોટી હું રહેવશ કયાંમત તલક.”

મસજીદની ડેવાલ ઉપરથી ફીરદોસીએ લખેલો લેખ.

મંદીને કતલ કરવાનો હુકમ.

કોહીસ્તાનના હાકેમ નાસરલકેનો કાગળ મહામુદ શાહ

ફીરદોસી દુસી

ને જે દાહડે મળ્યો, તે દાહડે શુકરવાર હતો. તે દિવસે શુકરવાર^૧ હોવાથી, મહામુદ શાહ મસજીદમાં નમાજ ખાતર ગયો હતો. નમાજ ખતમ થયા બાદ મહામુદ શાહની નજર તેની પીઠ પાછલની દેવાલ ઉપર પડી. મહામુદ શાહે નજદીક જઈ બેસ્યું, તો તે ઉપર લખેલ^૧ હરફ તેણે ઘૂરતજ પીછાપાયા. તે ફીરદોસીના હરફ હતા. તે લેખ મહામુદ શાહે વાંચ્યો:-

અગ્ને શાહ મહામુદ મઝનવી,
ફરીયા સમ તુંજ ફરખાર-
થાગ જેનો લાગે નહી,
એવો તે બેકીનાર-૧
મે મારી ત્યાં કુબકી,
મોતી ન લાગું હાથ-
કાં દોશ દેઉં દરિયાને,
એ હીન બાગની વાત-૨.

આ લેખ વાંચતાંજ તે ધણોજ વિચારમાં પડ્યો, અને ઉદાસ દીલે તે મેહલ તરફ પાછો ફર્યો. મેહલમાં પુગતાંજ તેને નાસરલકનો કાગળ મળ્યો. તે કાગળ વાંચી, તેની દલગીરીમાં ધણોજ વધારો થઈ ગયો. વળી તે કાગળમાં નાસરલકે ટાંકેલી નઝમ વાંચી મહામુદ શાહ જેમ ગુસ્સે થયો, તેમ તે દલગીરખી થયો. દાંનેશ્વરમંદો, જેઓ ફીરદોસીના વખાણનાર હતા, તેઓએ એવે વખતે ફીરદોસીને થયેલો ગેરમનસાફ જાણી જીજ્ઞાસુ બન્યા અને મંદોએ કરાવ્યો હતો, એમ બાર મુકી ફલીલ કરી જણાવ્યાથી, મહામુદ શાહની પતીજ ચર્ષ, અને તે મંદો

૧. જેમ ખ્રીસ્તી ફેશમાં રવીવાર આસપ્તિકનો દાહડો છે, તેમ મુસલમાન લોકોના ફેશમાં શુકરવાર આસપ્તિક લેવાનો, અને મસજીદમાં જઈ ખંદગી કરવાનો દાહડો છે.

ફીરદોસી તુસી

ઉપર ધણોજ કોપાયમાન થઈ, પોતાને લમાવી લંબેરવા માટે તેને તલવારથી મારી નાખવાનો હુકમ કર્યો.

ફીરદોસી કોહીસ્તાનથી માછનદરાંન.

ફીરદોસીની લટકતી જીંદગીનો હજી છેડો આવ્યો નહીં હતો. કોહીસ્તાનથી નિકળી ફીરદોસી માછનદરાંનના મુલકમાર જઈ પુર્યો. હિયાં ફીરદોસી પોતાના શાહનામાની બેતખાજ સુધારવાના કામમા રોકાયો. માછનદરાંનનો હાકેમ, શાહ મહામુદનો જમાઈ હતો. તેનું નામ 'કાબુસ-ખીન-મશીગર' હતું.

ફીરદોસી માછનદરાંનમા રેહી, પોતે રચેલાં શાહનામાના દારતાનોના કિસ્સો બેતખાજમા જાહેર પ્રજા આગલ કથવા લાગ્યો. તે કિસ્સોના માછનદરાંનમા ધણોજ લોકમીય થઈ પડ્યાં. માછનદરાંનમાં તેના કિસ્સોને લીધે ફીરદોસીની જાનજ તારીફ થઈ રેહી. ફીરદોસીએ માછનદરાંનના હાકેમની તારીફમા કેટલાક કલાંમો રચ્યા, અને તે જાહેરમાં કથ્યા. પોતાની તારીફના કલાંમો જાહેરમા ગવાય છે, એવી ખબર જ્યારે તે હાકેમના કાંન ઉપર મઈ, ત્યારે ફીરદોસીને માટે તેણે તલાશ કરાવી. એ તલાશના પરીણામમા માછનદરાંનના હાકેમને એવી ખબર મળી, કે ફીરદોસી શાએર તુસનો વતનદાર છે, તે શીદા પંથનો છે, અને ગીઝનીમાં જે કિતાબ તેણે નફ્રમમા રચી હતી, તે કિતાબ તે પોતાની સાથે લેઈ આવ્યો છે, અને તે કિતાબ શાહનામાને નામે આલખાય છે.

૧. માછનદરાંનનો મુલક ગીલાંન અથવા કાસ્પીયન સમુદ્રને કિનારે છે. ગ્રીક લોકો અને 'હરકેનિયા' કહે છે. માછનદરાંન ધણોજ ફજવંત મુલક કહેવાય છે.

માજીનદરાંનમા શાહનામાની નકલનું વેચાણ.

માજીનદરાંનના હાકેમ કાબુસને ફીરદોસી વિશે સંવલ્લી ખબર અત્યાર આગમનની ગીઝનીથી મળી ગયેલી હોવાથી, તે બોલ્યો કે: “અગર જો એ કિતાબ ફીરદોસી મારી ઉપર મોકલે તો હું તેને લાયક ધનામ આપું.”

આ ફરમાસને અનુસરી ફીરદોસીએ પોતાના શાહનામાની એક નકલ કરી, તે નકલ માજીનદરાંનના હાકેમ કાબુસને આપી. કાબુસે તે નકલ લીધી, અને ફીરદોસીને એક નાદર રકમ આપી તેની કદર ખુલ્લ, અને લાયક ધનામથી તેને નવાજ્યો. પણ હાકેમ કાબુસ પોતાના સસરા મહામુદ શાહના યુરસાનો વખતે ભોગ થઈ પડે, માટે માજીનદરાંનમાંથી ફીરદોસીને માન અને ધનામ આપી, તેને તાકીદે બીજે મુલક નિકલી જવ કહ્યું.

માજીનદરાંનથી બગદાદ.

ફીરદોસીએ કાબુસની આજ્ઞાને માન સાથે માથે ચઢાવી માજીનદરાંનથી નિકલી તે બગદાદ તરફ જવા નિકલ્યો.

અંતે એક લાંબી રંજબરી સફર પુરી કરી, ફીરદોસી બગદાદ જઈ પુગ્યો. બગદાદમાં ફીરદોસીને થોડાક દિવસ અકાંતમાં રહેવું પડ્યું, કેમકે કોઈથી તેની પીછાનવાસો કે આલખીતો બગદાદમાં તેને કેટલાક દિવસો સુધી મલ્યો નહીં.

એવામાં એક દિવસે બગદાદમાં ફરતા ફીરદોસીનો એક પુરાણો વેપારી દોસ્ત મલ્યો. તે વેપારી ફીરદોસીને પોતાના પરોણા તરીકે પોતાને ઘર માન સાથે લઈ ગયો. ફીરદોસીએ પોતાની ઉપર શુબરેલી મુસીબત અને મુસાફરીનું બયાન તેની આગલ જાહેર કર્યું.

ફીરદોસ્તી વૃત્તી

આ વેપારીને જગદાદના ખલીફના વજીર સાથે ધાડી મિત્રાચારી હોવાથી, તેણે ફીરદોસ્તીનો સમયો હેવાલ ખલીફના વજીરને જાહેર કરીધો, અને મહામુદ શાહનો યુક્તિ, તેમજ તેના વજીર મયેમંદીએ અદાવત અને અદેખાઇના સબબે જે કાંઈ ધુરાઇ ફીરદોસ્તી સાથે ચલાવી હતી, તે વિગતવાર જણાવી. આ ઉપરથી વજીરે ફીરદોસ્તીને પોતાની પાસે યુલાવી તેની મુલાકાત લીધી.

ફીરદોસ્તી જગદાદના વજીરની મહોબત મેલવે છે.

ફીરદોસ્તી અરબી ભાષા ધણીજ સારી રીતે જાણતો હતો. તેણે તુરતજ આ વજીરની લાએફી અને વિવેકભરી આહત માટે તેની સિક્કતમા અરબી ભાષામા થોડીક ખેતખાજી રચી પોતે ગાઇ દેખાડી, અને તે સાંભલી વજીર ધણીજ ખુશ થઈ ગયો. વજીરે ફીરદોસ્તીને પોતાના મકાનમાજ મેહમાન તરીકે રાખ્યો, અને જગદાદના તે વખતના ખલીફ કાદર ખીલ્લા સાથે તેની પીછાંન કરાવવાની, અને તેની દરબારમા દાખલ કરાવવા તેને ખાત્રી આપી.

ફીરદોસ્તી જગદાદના ખલીફની દરબારમા.

વજીરે પેહલ્લીજ તકે ખલીફ કાદર ખીલ્લાને ફીરદોસ્તીન તમામ હકિકત, હસાંન મયેમંદીની આલ, અને મહામુદ શાહન જોષમાની વિગેરે જાહેર કરી, ફીરદોસ્તીની ફસાહત, અનઝમની કલમખાજી માટે સિક્કારસ કરીધી. ખલીફે તુરતજ એવ ગુણી શાએરને મળવાની મરજી જણાવી. ખીજેજ દિવસે ફીરદોસ્ત ખલીફની દરબારમા હાજર ગયો, અને દરબાર રૂબરૂ, ખલીફન સિક્કતમા જોડેલી ૧૦૦૦ ફારસી બયેત તેણે લલકારી ફિરતન કથ્યુ આ નઝમખાજીની રંગત અને રંગખાજી સાંભલી ખલીફ ફીરદોસ્તી ઉપર પ્રસન્ન થયો, અને ધણુ માન સાથે તેને ત્યાં રાખ્યો.

બગદાદના ખલીફને શાહનામું મમતું
 નથી. ફીરદોસીએ કથેલું કિરતન.
 નજમની અસર એવી ન્યારી થઈ,
 ખલીફ સંગ અતી દીલદારી થઈ.
 દરબને મિસલે સિતારો થયો,
 ખલીફની નજરમા પ્યારો થયો.
 હવે ફીરદોસીએ કીધો વિચાર,
 વસી બગદાદે થવું બરકદાર.
 વસી શાહનામું કરતો કથન,
 રીજવતો કથી લોકોને કિર્તન.
 કથાં પેહલવાનો તણા દાસ્તાંન,
 કિધાં પ્યાર મહોબતના બહુ બચાંન.
 સુણાવી જંગ રંગ ચંગ સંગ કસી,
 કથી ખુબ કિરતી અતી પારસી.
 વફાઈ, લલાઈ કહી વર્ણવી,
 હર રોજ નજમબાજી કરતો નવી.
 રૂસ્તમ સોહરાબ, બેબન-મની,
 બચાં હાલ કરતો ગમગીન બની.
 કિરત ગાઈ કરતો બચાં નવરૂઝ,
 બિયાબાંન પહાડો અને અલબરૂઝ.
 કિધી પાક મહોબત બચાંને શીરીન,
 અથ કેમ ખતમ ખાઈ ખંજર હસીન.
 અથ કેમ તારાજ ધરાંન જમીન,
 થયો કેમ ખુશરો ગોફેનશીન.
 ગયો કેમ રૂઝનતન જંગમે મરી,
 કિધી કેવી રૂસ્તમે કારીગરી.

ફીરદોસ્તી તુસી.

થયો જ્યારે મહમદ નખીનો જનમ,
હતો શાહ નોશીરવાંનનો ધરમ.
હતો તખ્ત પર જ્યારે નોશીરવાંન,
જનમ થાયો મહમદ નખી સુલતાંન.
અયાં હાલ કીધો ભરી હાથ સર્ફ,
ફના કેમ થયો ખાદશાહ ચળ્લઝઝર્ફ.
કથી કિરતી ગાવેયાંની ધળ,
થઈ કેમ પામાલ 'રોશન' પ્રળ.

શાહનામુ નામંજુર. કારણ ?

એવી રીતે ફીરદોસ્તી બગદાદમાં કામ કામ, આખું
શાહનામુ કથ્યા કરતો હોવા છતાં, ત્યાંની પ્રજાને તે ખીલકુલ
પસંદ પડ્યું નહીં, કેમકે તેમા

આતશપરસ્ત શાહોની તારીફ

ના, તેમજ પેહલવાંનેની સિક્તના બયાંનો હતાં. ફીરદોસ્તીએ શાહ-
નામાને આવી રીતે બગદાદમા નામંજુર થયેલું જોઇ દલગીર
થયો. તેણે પોતાની મુશ્કેલી વેળ વખતે જોઇ લીધી, અને રખે
ખલીફ પશુ પોતાની રૈયતને અતુસરી નારાજ થાય, એમ ધારી
તેણે તુરતજ

યુસુફ અને ઝુલીખાં

તું દાસ્તાંન, તમામ બેતખાલ્લા રચ્યું, કે જે કિસ્સો કુરાંનમા
જણાવ્યો છે, એ દાસ્તાંન તખ્તવાર કરી જ્યારે ફીરદોસ્તીએ
જાહેરમા કથ્યો, અને બગદાદના ખલીફ જ્યારે તે સાંભળ્યો,
ત્યારે ખલીફ તેમજ લોકો એ કિસ્સો સાંભળી, ફીરદોસ્તીને ધણોજ
ચાહવા લાગ્યાં. ફીરદોસ્તીએ એ યુસુફ અને ઝુલીખાંના દાસ્તાંનમા
નવ હજાર બચેત જોડ્યા હતા.

શ્રીરદોસી છુસી

બગદાદથી ફીરદોસીનું નીકળી જવું.

એક હાથ ઉપર જ્યારે શ્રીરદોસી બગદાદમાં ખલીફ કાદર ખીસ્વાની મેહરખાંની હેઠલ નિરતિ વસી 'યુસુફ ઝુલીખાં'ના દાર્તાનનું ફિરતન કથી લોકોની મેહરખાંની મેળવી લોકપ્રીય થતો હતો, ત્યારે બીજા હાથ ઉપર કાલીસ્તાંનના હાકમ નાસર-લકનું કાગજ મહામુદ શાહને મળ્યા પછી, તેના દીલમાં ફીરદોસીની યાદ નવેસરથી તાજ થઈ. નાસરલકે ફીરદોસીની છેલ્લી દીલ પીગલાવનારી મીનતગુમરી, અને આશાવંત બયેત:

“કરાવશ ઇનસાફ ત્યાં જમીને,
રહીશ વાટ જોતો ત્યાં રહીને.
મિનોઇમે થશે મારો ઇનસાફ હક,
ખોટી હું રહેવશ કયાંમત તલક.”

લખી જણાવી હતી. મહામુદ શાહે તે બયેત વાંચી અને ફીરદોસીને ઇનસાફ આપવા તે તૈયાર થયો. તેણે ટુરત ફીરદોસીનો પત્તો મેળવવાની તજવિજ કીધી, અને ખબર મળી, કે ફીરદોસી બગદાદના ખલીફની દરબારમાં છે. એ ખબર મળતાંજ મહામુદશાહે ખલીફ ઉપર એક કાગજ લખી શ્રીરદોસીને પોતાની દરબારમાં પાછો મોકલી આપવા જણાવ્યું.

પણ મહામુદ શાહનું એ કાગજ બગદાદ પુગે, તે આગમમ શ્રીરદોસી પોતાને વતન તુસ તરફ નિકલી ગયો હતો, એવા સમાચાર તે કાગજના જવાબમાં ખલીફ મહામુદ શાહ ઉપર રવાના કીધા.

મહામુદ શાહને શ્રીરદોસી હેઠે ચઢી આવે છે.
ફીરદોસીના બોલોમાં દીલ્હીના પાદશાહને
અપાયલી કમકી.

આવા અંગેજ વચ્ચે મહામુદ શાહ શ્રીરદોસીની બાલ મેલવવાની તજવિજ કરતો હતો, તેવામાં મહામુદ શાહને પોતાના

ફીરદોસી તુસી

એક દુશ્મન-દીલ્હીના પાદશાહ-સાથ કાંઈક વાંધો પડ્યાથી, લડાઈ ઉઠવા જેવો સંજોગ બરપા થવા લાગ્યો. એ ઉપરથી તેણે પોતાના વલ્લરની સલાહ પુછી, કે દીલ્હીના પાદશાહ સાથે કેવી રીતે કાંમ લેવું. વલ્લરે જણાવ્યું, કે લડાઈ બહાર કરવા આગમચ દીલ્હીના પાદશાહ ઉપર સખતમા સખત ધમકીબારેલો એક એવો કાગજ લખવો જોઈયે, કે જેથી તે એકદમ ઠેકાણે આવી જાય, અને લડાઈનું મોઢકું કાળું થાય.

મહામુદ શાહને વલ્લરનો વિચાર ધણોજ પસંદ પડ્યો, અને એવાં કાગજમા કેવા ધમકી બારેલા શબ્દો લખવા, તે વિશે વલ્લરને પુછ્યું. વલ્લરે જવાબ દીધો, કે ખીજા કોઈની શબ્દો કરતાં શાએર અણુ કાસમ ફીરદોસીના નિચલા સખુનો એ કાગજમા લખી, તે કાગજ દુશ્મન ઉપર રવાના કરવાથી ધારેલી મતલબ પાર પાડશે.

ફીરદોસી:-

“અગર જુજુ બે કામે મન આયદ જવાંબ,

મનો ગુર્જા મયદાંનો અકાસિયાંબ.

તરજુમે:

“અગર બે ન દેશે સિધ્ધી જવાંબ,

તો અમે, ગુર્જા મયદાંન ‘ને અકાસિયાંબ.”

(કરતા)

આ ફીરદોસીના બોલો કાગજમા લખી, તે કાગજ દીલ્હીના પાદશાહ ઉપર રવાના કરીકું, પણ ફીરદોસીની આ નજમ સાંભળી મહામુદ શાહને તમામ ગત ગુજરી એકદમ નવેસરથી હૈડે ચઢી આવી, અને વરશે સુધી ગીઝનીમા વસી ફીરદોસીએ ઉઠાવેલી મેહનતનો બદલો તે મેલવી શક્યો નહી, તેથી તેને હવે બારી પરતાવો થવા લાગ્યો.

કીરદોસીની સેવટની આરાંમગાહવાસી શ્રીસમાર
હાલતમા પટેલી જળ્યા.

ફીરદોસી માંદે સાઠ હજાર સોનાના

મીસ્કાલ રવાના કરવા.

મહામુદ શાહે તુરતજ સાઠ હજાર સોનાના મીસ્કાલ, અને એક પાદશાહી સરોપાવ શીરદોસી ઉપર રવાના કરવાનો હુકમ કર્યો.

ફીરદોસીનો અંત.

બગદાદથી નિકલી શીરદોસી પોતાના વતન તુસમ પોતાની બુખેરગીના છેલ્લા દિવસે ગુમરવા જઈ વસ્યો હતો. દુનિયાના રંગદંગનો તેને પુરતો અનુભવ મળી ચુક્યો હતો. પોતાના વતન તુસમા ફીરદોસી એક દાહાડે શેહરના બગ્ગરમાથી પસાર થતો હતો, ત્યારે તેણે એક નાહના છોકરાને નિયલા બોલ બોલતો સાંભળ્યો:-

“અગર શાહરૌ શાહ જુદી પેદર,
અસર ખર નેહાલી મરા તાજે ઝર.”

તરજુમો:-

અગર ખાપ શાહનો હતો ખાદશાહ,
મુકી તાજ મુજ સર હેતે પનાહ.

(કસ્તા)

આ બે લીટીઓ શીરદોસીને કાંને પડતાંજ તેને તમામ ગેદ શુબરીની યાદ હધડે ચઢી આવી. કેવાં કેવાં દુઃખો તેણે સહન કર્યાં હતાં, કેવી કેવી નિરાસી અને નાસીપાસી તેને વેઠવી પડી હતી, તે સધલાંજ તેને બાંન આવતાંજ, અને પોતાની તીસતીસ વરજની બરબાદ ગયેલી મેહનતનું સ્મરન થતાંજ, તેનું હૃદય ધડકવા લાગ્યું. તેની આંખે એકાએક અંધારી ફરી વલી, અને એક સર્દ હાથ મારી, શીરદોસી બેહોશ થઈ, રસ્ત ઉપર તેજ જગ્યાએ પડ્યો.

ફીરદોસી તુસી

લોકો તુરતજ તેની આસપાસ ભેગા મળ્યાં, અને તેની હાલત તપાહ બનેલી જોઇ, તેને ત્યાંથી ઉઠાવી તેને ઘર લઇ ગયાં. ઘેર લઇ જતાંજ માલમ પડ્યું, કે તે બધા નરનું રૂઢ તેના તન-માથી તેજ વખતે નિકળી ગયું હતું.

આસા અને મિરાસા, ઉમેદ અને નાઉમેદી, દુઃખ અને વિપત્તી, સુખ અને સંકટ, હિસ અને અદાવત, કપટ અને કેહર, તથા નિન્દા અને નાલેસી વચ્ચે વસ્તાટ કરી, શાહનામા જેવું બેમુળ પુસ્તક તેણે સંપૂર્ણ કીધું, અને અંતે પોતે ઉઠાવેલી રંજનો બદલો મેલવ્યા વગર, ફીરદોસી બેકદરોનો ભોગ થઇ મોતને સ્વાધીન થયો.

મહામુદ શાહે મોકલાવેલા સાઠ હજાર મીસ્કાલ.

ફીરદોસી ગુજર પામ્યા પછી તેની લાસને જે વખતે સેવટની આરામગાહમાં લેઇ જતા હતા, તેજ વખતે ગીઝનીથી મહામુદ શાહે મોકલાવેલા સાઠ હજાર સોનાના મીસ્કાલ સાથ, એક શાહી સાજનો સરોપાવ લેઇ દરબારના માનસો તુસ શેહરમાં દાખલ થયાં. પણ તે ભેટ, અને શાહનામાની કિંમત ધણીજ અસુરેથી આવી હતી. ફીરદોસી તે લેવાને અને ભોગવવાને માટે જીવતો નહી હતો.

ફીરદોસીની બેહુને સ્વીકારેલો શાહી હુદ

ફીરદોસીની એક દીકરીને તે શાહી સાજ અને સાઠ હજાર મીસ્કાળાની ભેટ શાહના આદમીઓએ સ્વાધીન કીધી, પણ તે તેણીએ મંજૂર કીધી નહી. ફીરદોસીની આછશા નામની એક બેહન હતી, તે તુસ નદી ઉપર એક બંધ બાંધવાની ફીરદોસીની ઇચ્છા વિશે જાણતી હોવાથી, તે તમામ રકમ તે બંધ બાંધવા પાછલ ખરચવાની ખાશિથી તેણીએ રાખી લીધી, અને તુસ નદી ઉપર, તે રકમમાથી તેણીએ એક મજબુત બંધ બાંધાવ્યો. એ બંધનું

નામ ફીરદોસીની બેહનનાજ નામ ઉપરથી 'અંદ-એ-આઘશા એ ફરરોખ' કરી રાખ્યું.

ફીરદોસીની નંધયતે મહામુદ શાહે

અંધાવેલી ધરમશાલા.

હકીમ નાસરે ખુશરો, જે ધંસ્કાંનનો એક કાબેલ શખ્સ હતો, અને જેણે દીવાને-ખુશરો નામની એક નામીયી કિતાબ લખી છે, તે જણાવે છે, કે હીજરી ૪૩૮ ના સાલમા તેણે તુસ શેહરમા એક સુંદર ધરમશાલા બેઠ હતી. તે કાણે અંધાવી હતી, તે વિશે તલાશ કરતાં લોકોએ જણાવ્યું કે, તે ધરમશાલા ફીરદોસીની બહેન માહેલા પદસામાથી, મહામુદ શાહ ગીઝનવીએ, ફીરદોસીના મરણ બાદ તેની નંધયતે અંધાવી હતી.

ફીરદોસીનું બેહસ્તમા રોશન મકાંન-

મુદલાં ગુરમાંનીનો સ્વપનો.

એ ધરમશાલાના બાગમાજ ફીરદોસીને દફન કરીધો હતો. એવું કહે છે, કે ફીરદોસી જ્યારે ગુજર પાંચો, ત્યારે શેખ અબુલ કાસમ ગુરમાંની નામના તુસ શેહરના વડા મુદલાંએ ફીરદોસીના રવાન ઉપર નમાજની ક્રિયા કરવા ના પાડી એવું જણાવ્યું, કે ફીરદોસી બેશક કાબેલ અને પરહેજગાર હતો, મગર તેને પોતાની આખી જીંદગી જુદીદીનોની સિફત, એટલે પારસીઓના આગલા નિયામાંનોની તારીફ કરવામા ગુમરી હતી, માટે એવા બેદીન શખ્સ ઉપર નમાજ પહોંવી નારવા છે.

કેહ છે કે વગર નમાજે ફીરદોસીને દફન કરીધો, પણ પાછલથી તેજ મુદલાંએ એક સ્વપનો જોયો. તેણે એક સુંદર મેહલ જોયો. તે મેહલમા તે મુદલાં દાખલ થયો. ત્યાં એક દિવાનખાનામા તેણે એક ઝરીન તખ્ત આરાસ્તા કરેલું જોયું. મુદલાંએ સવાલ કરીધો, કે એ તખ્ત કોણનું છે ? જવાબ મળ્યો કે, "એ તખ્ત

ફીરદોસી તુસી

ફીરદોસીનું છે.” અને તેજ વખતે તેણે ફીરદોસીને તે તખ્ત ઉપર બેઠેલા બોલ્યા. તેણે લીલા રંગના એક કિમતી પહેરવેશ પેહરેલા હતો, અને તેના માથા ઉપર જમરદાને રંગનું કિમતી તાજ હતું.

મુલ્કાંચી સલામ કીધી કે : “અંચે ફીરદોસી, તુંને આવો દરજ્જો કેમ મળ્યો?” ફીરદોસીએ જવાબ દીધો કે : “શાહનામા ની અંદર પરવરદેગાર, કે જે સહુથી મોટો છે, તેની સિદ્દત કીધાથી, આવી કિસમનું બેહસ્ત હું પામ્યો છું”. તે બોલતો આ છે:-

“સેતાયશ કુનમ ચઝદે પાકરા,
કે શુયા વ ખીના કુનહ ખાકરા.
અમુરી દેહદ માલશે નરરે શીર,
કુનહ પશે ખર પીલે જંગી ફલીર.”

તરજુમો:-

સિતાયશ કરૂં તારી ચઝકાંન પાક,
જે બોલતી ને બોલતી કરે છે ખાક.
કરે જેર ફીડી અખવાંત શીર,
પછાડે છે મચ્છર હાથી ફલીર.”

(કરતા)

આ સ્વપનામાથી જાગી ઉઠતાંજ તે મુલ્કાં ફીરદોસીની કબર આગલ ગયો, અને ત્યાં તેણે બંદગી કીધી.

ફીરદોસી અને તર્કમુરલંગ.

એક વખત પાદશાહ તૈમુરઘાંમ ફત્તેહલી પુલી પુરાંન અને ધરાંનમા છત મેલવી, ફીરદોસીની કબર આગલ જઈ લાગ્યો, અને તલાશ કીધી, કે તે કબર કોણની હતી. હુજુરીઆએ જવાબ દીધો, કે તે શાએર ફીરદોસી તુસીની કબર હતી.

એ ઉપરથી તૈમુરલંગ ફીરદોસીની કબર આગલ જમ્મુ પુકાર કરી બોલ્યો:-

“સર અર્જુન અરહોર વ ધરાંન બેખીન,
જવાંનીએ શીરાંન તુરાંન બેખીન.”

તરજુમો:-

“નહર કર કબરમાથી સર કાહાડી બહાર,
કિધું કેમ તુરાંને ધરાંનને ખારજર.”

(કરતા)

કેહ છે કે તમુરલંગના આવા મરૂંભર્યા સખુનેને,
જવાબ તેજ વખતે ફીરદોસીની કબરમાથી નિચે પ્રમાણે નિકલ્યો:-

“બુઝશતંદ શીરાંન અઝીન મર્ગઝાર,
કુનહ રૂબેએ લંગ ઇન જા શીકાર.”

તરજુમો:-

“મયા ચાલી મરદાંને મર્ગ આશકાર,
પડયાં “લંગ કોહલાં” કરવા શીકાર.

(મરતા)

તૈમુર લંગને આ જવાબમા જખરો તાણો હતો. એક તો
તૈમુર પોતે એક પત્ર લંગડો હતો, તેથી તેને ‘લંગડો કોહલો’
કહીને તાણો માર્યો હતો, અને બીજું તો ખરા નામચીન
ધરાંની પેહલવાંનો જ્યારે જતા રહ્યા, ત્યારે સધલું વેરાંન બેધ,
તે મયદાંને જંગમા બહાધુરી દેખાડવા નિકલ્યો હતો.

સમાપ્ત

દાસ્તાંને ફીરદોસી તુસી.

ફીરદોસી તુસી.

સંગીત કિરતન.

એહુમદ પોતાના ખાખની હકીકત પીરને કેહ છે.

(૧) ગાયન. જાંનેદી. ગજલ.

કહું વાત સુણો મેહરખાંત,
ધરી ધ્યાન હુન્નરવાલા,
કરે ખાખતું હું બયાંત,
કહો તાસીર દક્તરવાલા.—૧
મેં દોઠો બાળ એક સુંદર,
ચઢી ગયો ધરના છટ પર,
ના ડગમગીયો નવ લેજ,
સુણ દોર દંમરવાલા.—૨
છટ ઉપર કીધા પુકારો,
પડ્યા થક રહ્યા હજારો,
મુખ મક્કા ગમ ખુશચહેર,
નયનો જે બખતરવાલા.—૩

પીરે આખની તાસીર એહમદને જાહેર કરવી.

(૨) (ઉપલીજ રાહ ઉપર.)

સુણ સુણ તાસીર દીલગાંન,
કહું સુખન જનાણે આલા;
તે ફરઝંદ પર મેદરખાંન,
છે રસુલ, નખી, હકતાલા.—૧
તે થારો શાઅર નામી,
એ બનશે બડો કલાંમી,
તે થરો મશહુર આ જહાંન,
ગારો ગુણ ગેરા—કાળા.—૨.

ફીરદોસી તુસ નદીને કીનારે.

(૩) ગાયન. જાંબેદીના લેહરો.

નીર્મળ કેવાં નીર,
તીરે વહે નીત ધાર;
તનમનને આપે રહાત,
રીજવે દીલ ખીસ્વાર;
ખલખલ છલખલ કરતાં નીત,
છલક છલકતાં ભારોભાર—
નીર્મળ કેવાં નીર—૧
અહીં અથડાતાં, તહીં પછડાતાં,
અથડાઇ તુસની તોડે વાડ—
નીર્મળ કેવાં નીર—૨

ફીરહોસી તુસી

ફીરહોસીએ ઓલીયા પીરના આશીશ આહવા.

(૪) ગાયન. કલીયાન-પાહાડી.

આયો નાયીઝ તારી ખીદમતમે પીર આલા.
યન્ને આલમમે સારી, પીર તારી બોલબાલા.—૧
મને દે દીલથી દુવા, ચાહું હું આશીશ તારા,
લખું એકાંતે જઈ, ફરજગર બોલાયાલા.—૨

ફીરહોસીને ઓલીયા પીરે દીધેલા આશીશ.

(૫) ગાયન. કલીયાન.—જાંબેરી

અએ તુસી કાબેલ-ઇલમમે ફાઝેલ,
કલમ તારી બહુ ન્યારી;
લટકે, લટકે, મટકે, મટકે,
યજ પડજે સહુને પ્યારી.—૧
હસી હસાવે—રડી રડાવે,
યન્ને નઝમની બલીહારી;
કલમ તારી-યશે બેધારી,
યશે જગતમાં જયકારી.—૨

ફીરહોસીએ અનસારી અને રૂકી રાએરે.

માટે ટીકા કીધા.

(૬) ગાયન. પીલુ.

જ્યારે મચ્છંદર, બને એકંદર, મિરલે સીકંદર મલકે છે,
વીના ફજીવન, મીઝાંન વીના, ઘડા હાલકા છલકે છે.
હાથ પસારી થે થે કરતા, ખાંગ બરાદી શુકે છે,
નસર નઝમની બલા ન જાંબે, ડોળ ધાલીને શુકે છે.

ફીરદોસી વૃત્તી

એવી ફૂલેલન વનની રચના, દીસે ટેહેલીયાતી ટેહેલ,
આ. આ, આ, આ, ઇ, ઇ, એવાં તાન જારે જાહેલ,
એવા શાએરોથી કાયેર દુનિયા, પનાહ છલાહી ફએલ.
બધુ ગુરના જાન વન એ સવલી બેલમબેલ, ડાળ ઘાસે પટેલ.

મહામુદ શાહ મઝનવી ફીરદોસીની તારીફ કરે છે.

(૭) ગાયન. કાંહાનડા.

અલ્લાહ, અલ્લાહ, મુલાંન અલ્લાહ,
નઝમ તારી ચમકે, ચમ ચમ ચપગા.—૧
તું ચકતા મહારો શાએર કલમકસ,
સિદ્દત તારી ગાયે, કુલ્લે મુસલ્લા.—૨
છે કાબા, ફઅલા, મદદગાર તારા,
મુશ્શી તુંજ હરીફ રંગે કપીલા.—૩
મજે આજ શાએર, કદમ હર કદમ પર,
સિવા તુંજ સરવે, દિસે ખેરસલ્લા.—૪
ઝહુર તારું ઝમકે મિસલ દોરે-ઝોરા,
અદાથી નમીને કરે સહુ તસલ્લા.—૫

સુંનાના સાઠ હજાર મીસ્કાલ બદલ આંદીના મીસ્કાલ

જોઈ ફીરદોસીએ મારેલી હાય.

(૮) ગાયન. દરખારી-કાંહાનડા.

હાયરે ! હાય ! હાય !

નાશ આસ થાય—

મનતી મુરાદ આજ ઠગાય—

ઠગાયરે—હાય-હાય—૧

શ્રીરદ્દોસી તુસી

કેવો વચન દીધો દધ માન-પાન,
મે કસી કલમ દધ ચાંન, જાંન;
તણ ધર્મ ધ્યાન, બેઠમાન.—૨

હસન મએમંદીનું પાખંડ જાણ્યાથી મહાચુક શાહ
તેની ઉપર ક્રૂર થાય છે.

(૯) ગાયન. આહાર-કાંહાનડા.

ઓ કુગારા, ઓ મકારા તારી જાત જણાઈ,
બદનામ કીધું મારૂં બેહયા,
જા, જા, જા, જા, પાછા, લાજી, નફ્ટ નિપટ ડર,
કીધી ન પરવા કુરૂ જબર તું,
લટખટ તારી બાજી બારી,
ઓ છળદારી—જાત જણાઈ.—ઓ કુગારા.—૧
જકડી જેર તુંને કરૂ હું દમમા,
લજાંઉ સુધ બુધ્ધ ધ્યાન,
કમીના દિવાના, ગાંમે ગાંમ, હાંમે હાંમ,
તુંજ પર પડશે હયાનત તમામ;
ઓ તુફાની, ઓ શયતાની,
તારી ઓ હયેવાંન—જાત જણાઈ.—૨

બગદાદના ખલીફ આગલ શ્રીરદ્દોસી પોતાની બદકતી
જાંદગીનું બયાન કરે છે.

(૧૦) ગાયન-જીજોટી જીલ્લા.

આએ દુખના હાય પુકારા,
કાણ જણે સીવા ખુદારા.—૧
કેવો કીધો કિરમતે ચાળા,
પડ્યા પાંઉ પર જાલા—
થયા હાલ મિસલ વંજરા.—કાણ જાંણે—૨

ઊઠી વતન તુસને ખારાં,
 હું ગયો ગીઝની દ્વારા,
 દિઠા કપડી, ઠગ 'ને હગારા.—કાણુ જાંણે-૩
 મને મળયો વઝીર મએમંદી,
 છજ કપટવાલો તે ફંદી,
 ત્યાં ગુજરી વિપત હજારા.—કાણુ જાંણે-૪
 ગઝનીમેં કુળી કમાઇ,
 મહામુદથી ગયો ધરાઈ.
 નહાઠો જોઇ ધડક હું જારા.—કાણુ જાંણે-૫
 જઇ વસ્યો હું કોહીસ્તાંને,
 બની હાકમનો મહેમાંને,
 કિષાં કિર્તન કરી ગુજારા.—કાણુ જાંણે-૬
 ગઇ માજનદરાંને સવારી,
 ત્યાંથી બગદાદ સિધારી,
 કરે નસીબ નવા શું ચારા.—કાણુ જાંણે-૭

પ્રીરદોસીની હિન્દુસ્થાનની જુદી જુદી પ્રજાઓએ
 કરેલી તારીફ.

ખારસી, ઉરદુ, મરાઠી અને હિન્દુ બાપામાળા.

(૧૧) ગાયન ભૈરવી.

ખારસી :—

ફઝલ કરમ કીધા તેં સાહેબ,
 કુલ જરથોક્તી ચારો તરફ,
 ફરેક્તા છે પ્રીરદોસી પર,
 ખારસી આલમ સુણી હરફ.—૧

ફીરદોસી તુસી

લખી એક કિતાબ મોતેબર,
 ચોખંડ જગમેં થઇ આસ્કાર,
 ઉત્તર, દખલ, પુર્વ, પશ્ચમ,
 ખિલી રહી તે બાગો બહાર.
 મશહુર નામ શાહનામા અંદર,
 લખી હકિકત કુલ સરસાર,
 રોજે અવલની લિધી તવારીખ ;
 હતી જગત રોશન અંધાર.
 હતી વાંઝણી દુનીયા જ્યારે,
 બાઝી રેહતું 'તું' જ્યારે ખરક,
 ફેરફાર છે ફીરદોસી પર,
 પારસી આલમ સુણી હરક—૨.

મુશ્વલમાન :—

અવલ યઝદાં, બાદ પયંમબર,
 નખી રસુલકો કરે સલામ,
 જન્મ દીયા છસને ઇસ જગમે,
 શાયેર ફીરદોસી નેકનામ.
 બઝમે નઝમ ઝમઝમકો ચસ્મા,
 અજબ ફસાહત બરે કલામ ;
 પહોંચે તુરબત ઉપર ફાતેહા,
 અયેસે નામી થે ઇશ્લામ.
 પરાંપે મુબકો ચલો હમકે,
 છાપાઇલ ઉનકે મુકામ ;

બાદે સખા એ દુઆ હમારી,
પોહોઆદો કહે કે સલામ.
બર આવે હાલત રોશન દીવડી,
દરશ ખીના દીલ રહા તડક,
ફરેહતા છે ફીરદોસી પર,
પારસી આલમ સુણી હરફ—૨

મરાઠા હિન્દુ :—

કાય સાંધુ મ્હી તુમ્હાસ મીત્રા ;
ફીરદોસીચી કવેશ્વરી ;
પુર્વ ખંડમે કાણી ન જાલા,
ફીરદોસીચી બરોબરી.
કસી રચાવટ કેલી ત્યાંની,
અલંકારચી નીત જખરી ;
કરંણુ રસાયે કાવ્ય આમકુન,
ચાલુ હોત શ્રાવણુ મડી.
મહામુદ શાહની કરાર તોડલા,
દિલી નાહી એકલી કવડી ;
પ્રસીધ્ધ પારસી પ્રજા વાંચતો,
શાહનામાલા ધરોધરી.
પુર્વ કાળચી રચલી તવારીખ,
કવેશ્વરાલા દિલે કુલક ;
ફરેહતા છે ફીરદોસી પર
પારસી આલમ સુણી હરફ.—૩

ગુજરાતી :—

આંધરે બાપજી મર્જીકવી,
કેવો તું ફીરદોસી વીકવાંન.

ફીરદોસી તુસી

લખી તુંએ શાહનામું અંમર,
 કીતાબ રોશન જગ દરમ્યાન.
 આજ કાળના થઇ નીકલે છે,
 ગર્ભ કવીએ હે ભગવાન !
 યગન, મગણનું નહીં હીકાણું;
 નહીં મતી, મતી, અવસાન.
 રંદ કવીની લુટી કમાની !
 વજર મંદી યેષ્ઠમાત;
 કંચન બદલે ચાંદી તોલી,
 બહેરી મહામુદ સુલતાન.
 ફીરદોસીએ કરી કીતા,
 અનસરી મુખને દીધું કુલક,
 ફરેદતા છે ફીરદોસી પર,
 પારસી આત્મ સુગી હરક.—૪

ફીરદોસી

“લખસ બાકાતી !”

અઠધર—૨ંગ

ગાયન—ભેરવી.

અએ શાંએર જય જય તારી,—તારી કીરતી ન્યારી ન્યારી,
 કરી છંદગી નાકારી,—સહી સંકટ કંઠે—
 સાચ રચી કીરતી કિયાની;—રહી જરાએ ન છાની,
 જઇ મઝની અંદર કરી સદન.—૧
 સાત શાંએર ચિલ્લાઇ,—કરી ખાલી ચતરાઇ;
 મીઝની અંદર ઢિલ્લાઇ,—કરી શાંએરીના જંગ,

કિધી શાએરસે લડાઇ,—કરી તેની અદેખાઇ,
 ગઇ ગરદન કતરાઇ—લાંલ લાલ થયઃ રંગ—ર
 સજી શાએર સાઠ હજાર,—કિધા રચીને તજવાર,
 ઠાર ઠાર લલકાર,—ધરધર રંગ-ચંગ,
 કીધી જાનની લડાઇ,— નહી ગણતાં ગણાઇ,
 થાંધ હસન કસાઇ, ઝટ ઝટ થાય તંગ—૩
 એક તારા લલકારા, શાએરીના છલકારા,
 ઠાર ઠાર ઠનકારા, રીજ રાજ રહે મગન,
 સાચ રચી કીરતી ક્યાંની—મણી ગઇ જગ ર્યાંની,
 ગાયે નિકી નિકી તાંની, ગાજે મઝની તદન—૪

